

ISSN: 2618-6268
e-ISSN: 2667-5773

HALIÇ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

HALIÇ UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 3 • Sayı: 2 • Eylül 2020
Volume: 3 • Issue: 2 • September 2020

Haliç Üniversitesi Adına Sahibi **Prof. Dr. Melih BULU**
Owner on behalf of Haliç University Haliç Üniversitesi Rektörü / Rector of Haliç University

Editörler Prof. Dr. Rauf ARIKAN
Editors Editör / Editor

Doç. Dr. G. Banu DAYANÇ KIYAT
Editör Yardımcısı / Associate Editor

Arş. Gör. Emir ATAY
Editör Asistanı / Assistant Editor

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Doç. Dr. Münevver Ebru ZEREN
Publishing Manager Haliç Üniversitesi

Yönetim Yeri Haliç Üniversitesi
Head Office

Yazışma Adresi Haliç Üniversitesi Sütluçe Mah. İmrahor Cad. No: 82
Corresponding Address Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: 212 924 24 44
E-posta: sosbd@halic.edu.tr

İnternet Adresi <http://dergipark.org.tr/tr/pub/husbd>
Web Address

Yayın Türü Yerel Süreli / *Periodical*
Publication Type Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.
Published twice a year, in March and September.
ISSN: 2618-6268 e-ISSN: 2667-5773

Asitsiz kâğıda basılmaktadır Bu sayı 500 adet basılmıştır.
Printed on acid free paper This issue has been printed as 500 copies.

Baskı Aktif Matbaa ve Reklam Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.
Printing Press Söğütluçeşme Mah. Halkalı Cad. No: 245/1-A
Küçükçekmece / İstanbul Tel: +90 212 698 93 54
Sertifika No: 13978

Basım Tarihi 25.11.2020
Publication Date

Derginin Tarandığı Kaynaklar
Index in

Yayın Kurulu
Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem Sefa SÜTÇÜ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem TUFAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Emel KARAYEL BİLBİL (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ (TOBB Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki AKSAN (Haliç Üniversitesi)
Doç. Dr. Aslı GÖKSOY (American University in Bulgaria)
Doç. Dr. Banu DAYANÇ KIYAT (Haliç Üniversitesi)
Doç. Dr. Selma ARIKAN (Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayla KAPAN EZİCİ (Haliç Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇAĞLAR (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şirin KARADENİZ (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin YANIKKAYA (Maltepe Üniversitesi)

Danışma Kurulu
Advisory Board

Prof. Dr. Akın MARŞAP (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. Atila YÜKSEL (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut Celal BARLA (Haliç Üniversitesi)
Prof. Dr. Şebnem URALCAN (Haliç Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdiç ÖZTÜRK (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Erol DURAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuray TEZCAN (Haliç Üniversitesi)
Doç. Dr. Zelha ALTINKAYA (Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Atilla TEKİN (Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Birgül YEŞİLOĞLU GÜLER (Uludağ Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zehra DOĞAN SÖZÜER (Haliç Üniversitesi)
Öğr. Gör. Erdem AKGÜN (Haliç Üniversitesi)
Öğr. Gör. Nurhan HÜNER (Haliç Üniversitesi)

Cilt 3 Sayı 2

Hakem Listesi

Volume 3 Issue 2

Reviewer List

Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Arman Teksin TEVFİK (Haliç Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Sibel Erkal İLHAN (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Ece ÜNÜR (Haliç Üniversitesi)

Doç. Dr. Saman HASHEMİPOUR (Yeni Yüzyıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aysel GÜNEŞ (Haliç Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Dilhan APAK (Haliç Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan
Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Neslihan ALBAY (Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Özkan SARISOY (Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi)

AMAÇ VE KAPSAM

Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Eylül 2018 tarihinden itibaren yılda iki kez yayınlamaktadır. Bu dergide sosyal bilimler, beşeri bilimler ve konservatuvar alanlarında araştırmaya dayalı Türkçe veya İngilizce dilinde özgün ve derleme makaleler yayınlanmaktadır. Gönderilen makaleler hakemler tarafından incelenip değerlendirilir ve kabul edilen makaleler derginin web sayfasında online ve basılı olarak yayınlanmaktadır.

Yayın Sıklığı

Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır.

Yayın Koşulları

1. Gönderilecek makalelerde özet, abstract, şekil, tablo, metiniçi kaynak ve kaynakça gösterimi yazım kılavuzuna göre hazırlanmadığı durumda makale direkt reddedilmektedir.
2. Gönderilecek makalelerde alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir araştırma sonuçlarını içermesi şartı aranır.
3. Yayın Kurulu, dergiye gönderilen makaleleri öncelikle yayın ilkeleri, dergi kapsamı, bilimsel içerik ve şekil açısından inceler. Ön incelemeden geçen makaleler değerlendirilmek üzere en az 2 hakeme gönderilir. Eserin dergiye kabul edilebilmesi için iki hakemden de olumlu değerlendirme alması gerekir. Gerektiği durumlarda üçüncü hakemden de değerlendirme sürecine katkı sağlaması istenebilir. Son karar editöre aittir.

4. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin daha önceden yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği Turnitin aracılığıyla teyit edilir. Benzerlik raporu dergi editörleri tarafından kontrol edildikten sonra sonucu referanslar hariç %20 ve altında çıkan makaleler değerlendirilmek üzere hakemlere gönderilir. Sonucu referanslar hariç %20 üzerinde çıkan makaleler için yazardan düzeltme talep edilir. Gerekli düzeltmelerin 20 gün içerisinde yapılmaması durumunda makale reddedilir. Süreç içinde son karar editöre aittir.
5. Makale yazarlarından değerlendirme ve yayın işlemleri için herhangi bir ücret talep edilmez.
6. Makalelerin tüm sorumluluğu ilgili yazarlara aittir. Makaleler uluslararası kabul görmüş bilimsel etik kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Gerekli hallerde Etik Kurul Raporu'nun bir kopyası eklenmelidir.
7. Dergide yayınlanan yazılar ayrıca elektronik ortamda (<http://dergipark.gov.tr/husbd>) yayımlanır.
8. Bireysel kullanım dışında, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makaleler, şekiller ve tablolar yazılı izin olmaksızın çoğaltılamaz, bir sistemde arşivlenemez veya reklam ya da tanıtım amaçlı materyallerde kullanılamaz. Bilimsel makalelerde, uygun şekilde kaynak gösterilerek alıntılar yapılabilir.

Açık Erişim Politikası

Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi açık erişim politikasını benimsemiş bir dergidir.

Makale Yazım Kuralları

“Yazar Rehberi”ni bilgisayarınıza derginin web sayfasından indirebilirsiniz.

Yazıların Bilimsel ve Hukuki Sorumluluğu

Yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazıların içeriğinden ve kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Editör, Yardımcı Editör, Yayın ve Danışma Kurulu Üyeleri ve Yayınmcı, dergideki hatalardan veya bilgilerin kullanımından doğacak olan sonuçlardan dolayı sorumluluk kabul etmez.

Yayın İzni

Bireysel kullanım dışında, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nde yayınlanan makaleler, şekiller ve tablolar yazılı izin olmaksızın çoğaltılamaz, bir sistemde arşivlenemez veya reklam ya da tanıtım amaçlı materyallerde kullanılamaz. Bilimsel makalelerde, uygun şekilde kaynak gösterilerek alıntılar yapılabilir.

Telif Hakkı Dzenlemesi

Telif hakkı devir formu doldurulmalıdır.

EDİTÖRDEN MEKTUP

Değerli okuyucularımız, araştırmacılarımız ve hakemlerimiz,

Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin 2020 Yılı Eylül sayısını sizlere büyük bir memnuniyetle sunmuş bulunuyoruz. Yılda iki kez kağıt baskı ve elektronik baskı halinde yayınlanan dergimizin bu baskısı, her biri yaklaşık 200 sayfadan oluşan beşinci kitapçık olmaktadır. Bu demektir ki şimdiye dek Dergimizde toplam 1000 sayfalık bilimsel araştırma üretilmiş ve yayınlanmıştır. Giderek artan kalitemizle “impact” katsayımızın da okuyucu sayımızın da yükseleceğini umuyoruz ve hedefliyoruz.

Bu sayımızda kimi bireysel, kimi de ekip halinde üretilen altı adet değerli makale yer almaktadır. Bu makalelerin ilki, Türk dilinin geçirdiği tarihsel evreleri VII. Yüzyıldan itibaren ele alan, dilin milli kimlik ve milli hasletin en önemli ögesi olduğunu vurgulayan özgün bir çalışmadır.

İkinci makale, “En Mavi Göz” adlı eserin feminist analizi, anlatım dilindeki bir takım sembol ve sözcükler yardımıyla yapılmakta ve konuyu daha da ilgi çekici kılmaktadır.

Elçin Güven ve arkadaşları, Hastanelerde hemşirelerin hizmet algıları değerlendirilerek ölçümlenmekte ve sağlık sektörü için yararlı çıkarımlarda bulunmaktadır.

Genç araştırmacı İrem Özcan, safha maliyet yöntemini inceleyerek, yöntemin plastik sektöründe uygulamasını yapmakta ve etkin işletme yönetimi ve rekabet gücüne erişmede faydalı olacak çıkarımlarda bulunmaktadır.

İşletmelerin topluma karşı olan çevresel ve toplumsal sorumlulukları yeterince güncel bir sorundur. Yasemin Gedik kapsamlı makalesinde bu sorunu; tarihsel evrimi, ilgili teorileri, kamusal sosyal sorumluluk piramidini ve işletmeler için yararları açısından derinlikli bir analiz halinde ortaya koymuştur.

Bu sayıdaki son makalemizde ise, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi, Türkiye ekonomisine ilişkin 1961-2015 dönemini kapsayan zaman serisi verileriyle ampirik olarak irdelenmektedir.

Günümüzde dergicilik büyük bir sektör ve bilim deryası haline gelmiş; etkin yönetimin, örgütlenmenin, finansmanın, iletişim ve pazarlamanın, rekabetin ve yeniliklerin sınır tanımadan ön aldığı, sadece ülkesel değil, küresel boyutları olan bir fenomen haline gelmiştir. Daha kaliteli ve etkin makalelerle, daha güçlü ve adanmışlık içerisinde işbirliğimizin ve yürüyüşümüzün devam etmesi dileği ile ve emeği geçen herkese içten teşekkürlerimizle.

Prof. Dr. Rauf Arıkan
Editör

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri / *Research Articles*

Dilbilim / Edebiyat

Türk Dilinin Geçirdiği Devreler

The Periods The Turkish Language Has Gotten Through

Mustafa DEMİREL 175-197

A Postcolonial Feminist Approach to Toni Morrison's *The Bluest Eye*

Toni Morrison'ın *En Mavi Göz* Adlı Eserine Postkolonyal
Feminist Bir Yaklaşım

Gökçen KARA ERDEMİR· Ege DEMİRTAŞ 199-212

İşletme

Sağlık Hizmetleri ve Hizmet Algısı: Devlet Hastanesinde Hemşirelerin Hizmet Algılarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma

Health Services and The Perception of Service: A Study On
The Evaluation of Service Perception of Nurses in State
Hospital

**Elçin GÜVEN, Arman Teksin TEVFİK,
Çiğdem CERİT, Ramazan EBRU** 213-232

Üretim İşletmeleri Açısından Safha Maliyet Yönteminin İncelenmesi ve Plastik Sektöründe Bir Uygulama

Investigation of Process Costing Method in Manufacturing
Business: An a Application in the Plastic Sector

İrem ÖZCAN 233-264

Halkla İlişkiler

Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Tanımları, Tarihi, Teorileri, Boyutları ve Avantajları Üzerine Kuramsal Bir Çerçeve

Corporate Social Responsibility: A Theoretical Framework on Its Definitions, History, Theories, Dimensions and Advantages

Yasemin GEDİK265-304

İktisat

Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1961-2015)

The Relationship Between Financial Development and Economic Growth: The Example of Turkey (1961-2015)

Emir ATAY305-326

Türk Dilinin Geçirdiği Devreler

Mustafa DEMİREL^{1*}

¹ Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Orcid Numarası: 0000-0003-3941-0528

Geliş Tarihi: 31.01.2020

***Sorumlu Yazar e mail:** mustafademirel@halic.edu.tr **Kabul Tarihi:** 03.11.2020

Atf/Citation: Demirel, M., “Türk Dilinin Geçirdiği Devreler”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020, 3/2: 175-197.

Öz

Bu makalede önce dilin tanımından ve yeryüzündeki dil ailelerinden söz edilmiştir. Sonrasında Türkçenin dünya dil grupları arasında Ural-Altay dilleri grubuna girdiği ve bu dil ailesinin Altay koluna bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Türkçemiz kültürümüzün temel taşıdır. O; kimliğimiz, tarihimiz ve milletimizin birliğini ve dirliğini sağlayan en önemli etkidir. Türkçemiz özümüze bağlılığın, asalet ve millî hassasiyetimizin göstergesidir. Onun içindir ki Türkçeyi öğretmek millî bir görev olmalıdır.

Duygu ve düşüncelerimizi ve kalbimize doğan her şeyi dilimizle anlatabiliriz. Bu da dilimizin zenginliği ile olur. Dil zenginliği; dile değer vermek, onu korumak ve doğru olarak kullanmakla elde edilir. Bu zenginlik, dilimizde kelime sayısının zenginliği ve ifade gücü ile ölçülür. Bunları elde edebilmemiz için eski edebiyat metinlerini, halk edebiyatı mahsullerini okuyup anlayacak düzeyde kelime bilgisini edinmek gerekir.

İlk örneklerine VII.yüzyıldan itibaren rastladığımız Türk yazı dilinin X. yüzyıla kadar süren Eski Türkçe dönemini, X. yüzyıldan itibaren Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesinin örneklerinin verildiği Orta Türkçe dönemi takip eder. Makalemizin içeriğinde yer alan edebî eser örnekleri de bu dönemleri kapsamıştır. Bunlardan başka Yeni Türkçe döneminde dil, edebiyat, sözlük ve yeni edebî türlerde yazılan pek çok eser vardır. Bunlar kütüphanelerimizde bizleri beklemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Dil Zenginliği, Eski Türkçe, Orta Türkçe, Türk Yazı Dili.

The Periods The Turkish Language Has Gotten Through

Abstract

In this article, the description of the language and the language families on the earth have been mentioned in the first place. Later, the fact that Turkish language falls under the Ural Altaic group among other world language groups and that it belongs to the Altaic branch have been mentioned.

Turkish language is the building block of our culture. The language is the most significant factor that sustains our identity, history and our national unity and livelihood. Our language, Turkish, is the embodiment of our loyalty to our roots, dignity and our national sensitivity. That is the reason why that teaching Turkish should be a national duty.

We can express our emotions and thoughts and anything that flourishes in our hearts with our language. This is achieved by the richness of our language. The richness of language is obtained through cherishing the language, protecting it and using it correctly. This richness is evaluated on the basis of the abundance of words in our language and the power of expression. In order to attain these, we need to read classical literature texts, folk-literature and its works generously.

The old period of the Turkish written language, the first examples of which came from the 7th century, to the 10th century. Then the middle Turkish period began from the 10th century, where examples of Karakhanid Khorezm and Kipchak Turkish were written. Examples of literary works in the content of this article included these periods. Other than these, there are many texts written in new literary genres, dictionaries, and texts about language and literature. These works await us in our libraries.

Keywords: Turkish Language, The Richness of Language, Old Turkish, Middle Turkish, Writing Language.

1. Giriş

Dil nedir?

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, kendisine özgü yasaları olan, bu yasalar çerçevesinde gelişen ve seslerden örülmüş bir anlaşma sistemidir.

Dünya üzerinde çeşitli dil aileleri vardır. Bunlar Hint-Avrupa dilleri ailesi, Sami dilleri ailesi, Bantu dilleri ailesi ve Çin-Tibet dilleri ailesidir. Türkçe, yeryüzündeki dil gurupları arasında Ural-Altay dilleri gurubuna girer. Bu gurubun Altay koluna bağlıdır. Ural-Altay dilleri gurubunda sadece yapı bakımından bir benzerlik vardır. Bunlar eklemeli olmalarının yanında ünlü uyumu bakımından da birbirine benzerler.

Türk dilinin kültür tarihimizde önemli bir yeri vardır. Türkçemiz, kimliğimizdir, tarihimizdir, geçmişimizle geleceğimiz arasında önemli bir bağ kurarak milletimizin birliğini ve dirliğini sağlar.

Türkçemiz, özümüze bağlılığın, asalet ve millî hassasiyetimizin en sağlam temel taşlarından biridir. O, ana sütü kadar aziz, ana sütü kadar temizdir. Ünlü şairimiz merhum Yahya Kemal, “Türkçe, ağzımda annemin sütüdür” derken, bu veciz sözü ile onun önemini ve ne kadar yararlı olduğunu anlatmak istemiştir. Yine değerli şairlerimizden Fazıl Hüsnü Dağlarca, Türkçemizin millî hayatımızdaki değerini belirtirken: “Türkçem benim ses bayrağımdır.” der. Mustafa Kemal Atatürk, Türkçenin önemini şu sözleriyle belirtmiştir: “Türk dili Türk milletinin kutsal bir hazinesidir. O, milletin kalbi, milletin zihnidir.” Yine bu konuda Türk dilinin, dillerin en zengini olduğunu ifade ettikten sonra, yeter ki bu dil bilinçli olarak işlensin, demiştir.

Türkçeyi öğretmek herkes için millî bir görev olmalıdır. Yabancılar Türkiye’de kendi dillerini yaymak ve öğretmek için okullar, dersaneler açarken, bizim bundan ders almayı kendi ülkemizde dilimizin iyi öğretilmesini ve gelişmesini ihmal etmemiz utanç vericidir.

Dil Zenginliği:

Dil zenginliği, dile değer vermek, onu korumak ve onu doğru kullanmakla olur. İnsanlar arasındaki anlaşma dille olduğu gibi,

birtakım tavırlarla da sağlanabilir. Meselâ dehşet verici bir olay karşısında susmak gibi. Ünlü şairimiz Abdülhak Hamit'in "En güzel şiir, bir hakikat-i müthişenin tazyiki altında hiçbir şey söyleyememektir." şeklinde ifade ettiği düşünce başka bir yazarımızın "En geniş manalar, sükûnun içinde, en derin hikmetler âdemin koynundadır." cümlesiyle karşılık bulur. Dilin zenginliği kelime sayısından ziyade daha çok ifade gücü ile ölçülür. Türkçemiz, gerek Eski Türkçe döneminden ve gerekse Orta Türkçe döneminden kalma kelime hazinesi bakımından oldukça zengindir. Dillerin zenginliği şu ölçütlerle ortaya konabilir:

1. En eski yazılı eserlere sahip olan diller, diğerlerine göre daha zengindir. Türk dilinin kökeni 1250 yıl öncesine dayanır. İngilizcenin kökeni XII. yüzyıla; Macarcanın kökeni ise ancak XIII. yüzyıla kadar inebilir. Rus dilinin en eski eseri ise XII. yüzyıldan kalma *İgor'un Ordusu Hakkında Kaside* adlı bir destandır (Caferoğlu, 1970: 159).

Türk dilinin en eski yazılı anıtları Moğolistan'da bulunan Orhun abideleridir. Bunlar Orhun Irmağı boyunda bulunmuştur. Eski Türk yazıtlarının 1250 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu biliyoruz. Dünya dilleri arasında bu kadar eski yazıtlara sahip olan diller azdır.

2. Geniş bir coğrafyada çok kişi tarafından konuşulan diller, büyük ve zengin dillerdir. Bugün dünyada yaklaşık 250 milyon insan Türkçe konuşmaktadır. Türkçenin konuşulduğu coğrafya 20-90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasındadır. Bu coğrafya kuş uçuşu doğudan batıya 6-7 bin, kuzeyden güneye 3 bin kilometredir.

3. Bir dilin sözcük sayısının çok oluşu da o dilin zenginliğine işaret eder. Türkçe hem kelime sayısı hem de ifade gücü bakımından oldukça zengindir. XVII. yüzyılda bir Fransız tarafından yazılan Türkçe-Fransızca sözlükte 16 adet armut, 46 adet şeftali türü sıralanmıştır. Mesela "değnek- sopa" maddesi 5 sayfa anlatılmıştır. Akraba ve renk adları ile bu adların ifade yeteneği değerlendirildiğinde de dilimizin çok zengin olduğu görülür (Aksan, 2019: 54).

Türk Dilinin Geçirdiği Dönemler:

Türk Dilinin kaynağı ve en eski dönemi hakkında birtakım görüşler vardır. Bu dilin geçirdiği gelişme ve aşamalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Altay dönemi (Türk Moğol dil birliği)
2. En eski Türkçe dönemi (Proto-Türk dil birliği)
3. İlk Türkçe dönemi
4. Eski Türkçe dönemi
5. Orta Türkçe dönemi
6. Yeni Türkçe dönemi
7. Modern Türkçe dönemi

En eski Türkçe dönemi ile İlk Türkçe dönemi hakkında çok az malumata sahibiz. Bunlar milattan önce var olan Hun, Peçenek ve Bulgar lehçelerinden ibarettir. Eski Türkçe adını verdiğimiz dördüncü dönem hakkında ise oldukça malumata sahibiz. Bu dönemde Orhun/ Göktürk ve Uygur Türkçelerini görürüz. Zaman itibariyle bu dönem VI-IX. yüzyılları kapsamaktadır.

Orta Türkçe dönemi, bir taraftan Karahanlılar, Selçuklular, Moğollar; diğer taraftan da ilk Osmanlı dönemi ile Azerbaycan'ı içerisine almaktadır. Zaman itibarı ile X-XVI. yüzyılları ihtiva etmektedir.

Yeni Türkçe dönemi XVI-XX. yüzyılları içermektedir. Bu dönemde, Türkçemizle Osmanlı, Çağatay, Özbek ve Azerbaycan sahalarında zengin bir edebiyat yaratılmıştır.

Modern Türkçe ifadesi ile Türk şiveleri kastedilmiştir. Bu dönem, Türk dilinin üslup gelişimi bakımından en son merhalesini teşkil etmektedir (Caferoğlu, 1970: 52).

2. Eski Türkçe Dönemi ve Bu Dönemde Yazılan Eserler

Bu dönem Türk yazı dilinin ilk dönemini teşkil eder. Orta Asya’da Türklük âlemi asırlar boyunca aynı dille okuyup aynı dille yazmıştır. Türkçenin karanlık devrini teşkil eden Eski Türkçenin önceki döneminde Türkçe; Çuvaşça, Yakutça ve Moğolca ile birleşiktir. Bu dönemin 6. yy.dan itibaren başlatılma nedeni Çin kaynaklarının I. Göktürk Kağanlığı (552-630) döneminde Budist metinlerin Türkçeye çevrildiğinden bahsetmesidir. Ancak bu metinlere şu ana dek ulaşılmamıştır.

Türk yazı dilinin elimize geçen ilk örneği; II. Göktürk Kağanlığı döneminden kalan, VII. yüzyıla ait, 6 satırlık *Çoyren* (*Çoyr*, 688-692) yazıdır. Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk Yazıtları gibi Orhun alfabesiyle taşa kazınmıştır.

2.1. Orhun Abideleri

Bugün Türk yazı dilinin elimize geçen ilk örnekleri II. Göktürk Kağanlığı dönemindedir. VIII. yüzyılda yazılmış olan Orhun Abideleri, yazılı Türk edebî dil metinleri içerisinde Türk adının geçtiği ilk metin, Türk medeniyetinin mübarek kaynağı, Türk yazı dilinin zengin içerikli ilk örnekleridir. Bunlar:

1. Kül Tigin Abidesi: Bu abide 732’de Kül Tigin’in ağabeyi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir.
2. Bilge Kağan Abidesi: Bu abide 735’te Bilge Kağan’ın oğlu tarafından diktirilmiştir.
3. Tonyukuk Abidesi: Bu abide ise 725’te Tonyukuk’un kendisi tarafından dikilmiştir (Ergin, 1970: 11). Ancak içeriğin, Kül Tigin abidesine cevap niteliği taşıdığı düşünüldüğünde Tonyukuk abidesinin en erken 732 yılında dikilmiş olduğunu söylemek de mümkündür.

Her üç abide de Türk dilinin değerli eserleridir. Hepsi de, özellikle Kül Tigin abidesi, yüksek bir hitabet özelliği taşımaktadır. Dönemin kendine mahsus edebî geleneği ile yazılmış bu metinler edebî ve sanat değeri oldukça yüksektir, dil bakımından zengin eserlerdir.

Bilge Kağan, Kül Tigin abidesinde kardeşine, yeğenine, oğluna, milletine şöyle seslenmektedir: “Sözümü işit, dinle; bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim. Güneydeki Şadapıt Beyleri, kuzeydeki Tarkat buyruk beyleri, Otuz Tatar, Dokuz Oğuz beyleri, bu sözümü iyice işit ve dinle! Ölecek milleti dirilttim, az milleti çok, fakir milleti zengin kıldım. Türk milleti, tokluğun kıymetini bil, açlığın zorluklarını unutma!” (Ergin, 1970: 3). Bu sözleriyle Bilge Kağan, Türk milletine yaptıklarını anlatmakta ve geleceğe dönük öğütlerde bulunmaktadır.

2.2. Altun Yaruk (Altın Işık)

Uygur Türkleri döneminden kalan eserin VIII. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır. Burada Budizm dininin esasları ve Buda'nın hayatına dair menkıbeler anlatılmaktadır. Eser, Çin'in Kansu bölgesinde Su-cu şehri yakınlarında Wun-fi-gu köyünün Budist tapınağında Rus Türkoloğu Sergey Malov tarafından bulunmuştur. Bu kitap XI. yüzyılın başlarında Uygur bilgini Singu Seli Tutung tarafından Çince'den Uygurcaya çevrilmiş olup, sonra Radloff ve Malov tarafından yayımlanmıştır. Türkiye'de ise 1994'te Ceval Kaya giriş, metin ve dizin bölümleriyle eserin tamamını yayımlamıştır (Kaya, 1994).

2.3. Sekiz Yükmek (Sekiz Bilgi, Sekiz Tomar)

Çince'den Uygurcaya çevrilen bu eser, Uygurlar arasında Budizm inancını tanıtmak ve benimsetmek amacı ile yazılmıştır. Kısa cümleleri ve zengin söz varlığı ile dikkati çeker. Berlin, St. Petersburg, Londra

ve Tokyo'da yazma nüshaları bulunan eser V. Bang ve öğrencileri tarafından birkaç nüshası karşılaştırılarak 1934'te yayımlanmıştır. S. Çağatay da eserin bir kısmını ve içerdiği sözcüklerin günümüz Türkçesindeki karşılıklarını vermiştir.

Eserin bölümleri:

1.Görme, 2. Duyma, 3. Tatma, 4. Koklama, 5. Dokunma, 6. Gönül, 7. Akıl, 8.Hazine (Dinî kitaplardan bahseder).

Uygur döneminde oluşturulan eserlerin çoğu Maniheizm ve Budizmle ilgili kutsal metinlerdir. Bu dönemde kaleme alınan bu metinlerin en önemlileri şunlardır:

1.Altun Yaruk, 2. Sekiz Yükme, 3. Irk Bitig (Fal Kitabı). Bunlardan ilk ikisi Uygur alfabesi ile, *Irk Bitig* ise Göktürk harfleriyle yazılmıştır.

3. Orta Türkçe Dönemi ve Bu Dönemde Yazılan Eserler

Orta Türkçe, Karahanlıların 950 tarihinde İslamiyet'i kabul ettikleri yıllarda Kaşgar'da doğup Türkistan'da gelişen Türk yazı dilinin adıdır. Türkçenin bu yazı diline Hakaniye Türkçesi veya Karahanlı Türkçesi de denir. XI.-XV. yüzyılları kapsayan bu döneme Orta Türkçe dönemi veya başka bir ifade ile Müşterek Orta Asya Türkçesi dönemi de denir. Bu dönemin XI. yüzyılda başladığı kabul edilmektedir.

Orta Türkçe dönemi, Eski Türkçeyle Yeni Türkçeyi birbirine bağlayan geçiş dönemidir. Bu dönemde yazılan eserlerin dil yapısı, Eski Türkçenin devamı niteliğindedir. Eski Türk yazı dilinden gelişen Karahanlı Türkçesi, İslamî Orta Asya Türk yazı dilinin ilk evresini teşkil eder.

A- Karahan Türkçesiyle Yazılan Eserler

3.1. Kutadgu Bilig

Balasagunlu Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig isimli değerli eserini yazarak 1069 yılında Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunmuştur. "Mesut olma bilgisi" anlamına gelen bu eser, mesnevi tarzında yazılmış olup 6645 beyitten meydana gelmiştir. Bununla beraber eserin bazı bölümleri dörtlükler şeklinde yazılmıştır. Dili sade ve etkileyici olan Kutadgu Bilig, bir siyaset ve öğüt kitabı niteliğini taşımaktadır. Kutadgu Bilig, Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar, Türk kültür tarihinin de büyük eserlerinden biridir (R. Rahmeti Arat). 11. yy.ın en büyük edebi mahsullerinden olan bu eser, sade Türkçesiyle geniş Türk ülkelerinde zevkle okunmuş ve Türkistan'ın mükemmel bir edebi mahsulü olarak kabul edilmiştir (Caferoğlu, 1970: 42-43).

Kutadgu Bilig'in Adı ve Yazarı Hakkındaki Beyitler:

Kitab atı urdum Kutadgu Bilig
Kudsu okıgılıka tutsu elig

"Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim" (350) (Arat 1979: 49).

Tegdürdi manga elgin elig yaşım
Kugu kıldı kuzgun tüsi teg başım

"Elli yaşım bana elini değdirdi; kuzgun tüyü gibi olan başımı, kuğu tüyüne çevirdi" (365) (Arat, 1979: 51).

Kutadgu Bilig'in Nüshaları

Kutadgu Bilig'in Herat, Fergana ve Mısır olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır. Herat nüshası; Orta Asya'dan önce Tokat'a, sonra

879 / 1474 tarihinde İstanbul'a getirilmişti. Bu bilgiyi, esere sonradan ilave edilen şu kayıttan öğrenmekteyiz: “tırıhka sekiz yüz yidmiş dokuz-ta yılan yıl bu kutatgu bilig kitab-nı abdur-rassak seyh-sade bahş-ı için istanbul-ta tokaddın fenari oğlu kaz-ı ali bidig yiberip keldürt-i-ler mübarek bolz-un tevlet kilz-ün mihnet kidz-ün (Sekiz yüz yetmiş dokuz tarihinde yılan yılında Abdürrezzak Şeyh-zâde Bahşı için, Fenarî-zâde Kadı Ali İstanbul'dan mektup göndererek, Tokat'tan getirttiler; mübarek olsun, devlet gelsin ve mihnet gitsin.” Daha sonraki yıllarda bu nüsha tarihçi Hammer'in eline geçmiş, Hammer tarafından eser Avrupa'ya götürülmüştür. Eser bugün Viyana Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bundan dolayı bu nüshaya Viyana nüshası denilmektedir (Caferoğlu, 1970: 48-49).

Fergana nüshanın Kutadgu Bilig'in ele geçen nüshaları arasında en mühimi olduğu söylenmektedir. Bu nüshayı bulan Fitret, eser hakkında ancak umumi bir malumat vermiştir. Nüshanın baş ve son kısmı eksiktir. Nerede ve ne zaman, kimin tarafından ve kim için yazılmış olduğu bilinmemektedir. Fitret, nüshanın sülüs hattı ile yazıldığını ve bunun Herat nüshasından daha evvel yazılmış olacağını tahmin etmekle yetinmiştir.

Arap yazısı mütehasısı olan Moritz, eserin Arap harfleriyle yazıldığını tahmin etmektedir. Bir iki sayfa hariç, nüsha çok iyi muhafaza edilmiştir.

Mısır nüshası ise 1896'da Kahire'de Hidiv (Kral) kütüphanesinin müdürü Alman Moritz tarafından bulunmuştur. Radloff'un verdiği malumata göre bu nüshanın sayfaları 35, 36 cm. büyüklüğünde, satırları 18.5 cm. uzunluğundadır. Yazısı açık ve okunaklı nesih ile yazılmıştır. Nüshanın baş tarafları zedelenmiş, geri kalan kısmı ise iyi muhafaza edilmiştir.

Kutadgu Bilig'in bu üç nüshasının tıpkıbasımları 2018 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından yeniden yapılmıştır.

Kutadgu Bilig’de Söz:

Sen kendi selametini istiyorsan ağzından yakışıksız bir söz çıkarma (69) (Arat, 1979: 24).

Bak doğan ölür, ondan eser olarak söz kalır; sözünü iyi söyle, ölümsüz olursun (180) (Arat, 1979: 34).

İnsanı dil kıymetlendirir, insan onunla saâdet bulur; insanı dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider (163) (Arat, 1979: 33).

Kutadgu Bilig’de Bilgi ve Akıl:

Akıl karanlık gecede bir meşale gibidir; bilgi seni aydınlatan bir ışıktır (288) (Arat, 1979: 44).

İnsan akli ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan itibar görür (289) (Arat, 1979: 44).

Kimde akıl varsa o, asil insan olur; kimde bilgi varsa, o beylik bulur (301) (Arat, 1979: 45).

Kutadgu Bilig’de Adalet:

Bey bilgili, akıllı ve âdil olmalı; tedbirli davranmalıdır (2168) (Arat, 1979: 232).

3.2. Atebetü’l-Hakâyık

Atebetü’l-Hakâyık, XI. yüzyılın sonlarında doğan Edib Ahmed Yükneki tarafından aruz ölçüsü ve dörtlüklerle yazılmış, dinî-didaktik nasihat-name türünde bir ahlak kitabıdır. “Hakikatlerin Eşiği” anlamına gelen bu eser, yazarı tarafından Karahanlı beylerinden Muhammed Dâd Sipehsâlar’a hediye edilmiştir. Eser on dört bölüm halinde yazılmıştır. Âyet ve hadislere dayanarak yazdığı bu eserinde Ahmed Yükneki, dinî

ahlaki konuları ele almış ve insan olmanın yollarını, ahlak ilkelerini açıklamıştır. Defalarca ahlaki öğütlerde bulunmuş, İslami düşünce ve görüşlere geniş yer vermiştir. Eserin yazılış nedeninin belirtildiği bölümden sonra; bilginin yararı, bilgisizliğin zararı, dilini tutmanın erdemi, cömertliğin övülmesi, cimriliğin yerilmesi ve kibirlik gibi konuların işlendiği bölümler yer almıştır.

Atebetü'l-Hakayık'ın Nüshaları

- A. Semerkand nüshası: Kaşgar dili ve Uygur harfleri ile yazılmıştır. En eski nüshası Ayasofya Kütüphanesi No. 4012'de bulunmaktadır.
- B. Nüshası: Ayasofya Kütüphanesi, No. 4755'te bulunmaktadır.
- C. Nüshası: Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No. 35552'de bulunmaktadır.
- D. Nüshası: Uzunköprü'de Seyit Ali'nin kitapları arasında bulunmuştur. Eser, Seyit Ali'nin torunu Vahit tarafından o vakit Kütüphaneler müdürü olan Hasan Fehmi Turgal'a Ankara'ya gönderilmiştir.
- E. Ankaralı Hacı Caferoğlu İbrahim'e ait olup şimdi Maârif Kütüphanesinde bulunan bir mecmuada Atebetü'l-Hakayık'a ait bir dörtlük olarak bulunmaktadır (Arat, 1992: 15-25).
- F. Hollanda nüshası: 57 yapraktan oluşan bu nüsha şimdiye kadar bilinen en eski nüshadır. Dr. Serkan Çakmak tarafından 2018'de bulunmuş ve 2019'da inceleme, tenkitli metin, tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Çakmak, 2019).

Atebetü'l-Hakayık'ta Bilginin Faydası

1. Bilgili insan kıymetli dinar; cahil ve bilgisiz adam ise değersiz bir akçedir.
2. İnsan bilgisi ile tanınır; bilgisiz insan ise hayatta iken kaybolmuş sayılır (Arat, 1992: 86).

Atebetü'l-Hakayık'ta Dilin Korunması

1. Sırrını iyi sakla kimse bilmesin; sözünden kendine pişmanlık gelmesin
2. Bütün gizli işlerin âşikar olduğunda gören ve duyan sana gülmesin (Arat: 1992: 86).

3.3. Divan-ı Hikmet

Divan-ı Hikmet, XII. yüzyılda Ahmed-i Yesevi tarafından yazılmış; dinî, tasavvufî ve öğretici manzum bir eserdir. Divan-ı Hikmet'te Allah aşkı ve peygamber sevgisi işlenmiş, sade ve yalın bir dil kullanılmıştır. Bu şiirlerin her birine hikmet adı verilmiş; hikmetler Orta Asya ve Anadolu topraklarında yayılarak halkı derinden etkilemiştir.

Ahmed-i Yesevi, Batı Türkistan'da bulunan Karasu üzerindeki Sayran kasabasında dünya geldi. Bazı kaynaklara göre onun Yesi'de bugünkü adıyla Türkistan'da doğduğu kaydedilmektedir. Ahmed-i Yesevi, Orta Asya Türklerinin dinî-tasavvufî hayatında önemli bir yeri olan ve pir-i Türkistan diye anılan mutasavvıf bir şairdir. Yesevî tarikatının kurucusu da olan bu zatın tarihi şahsiyetine ait vesikalar azdır. Bunlar da menkıbelere dayanmaktadır

Dîvân-ı Hikmet'in Yesevî'nin bütün hikmetlerini içine alan tam ve güvenilir bir nüshası mevcut değildir. Eldeki nüshaların en eskisi tahminen XVI veya XVII. yüzyıla aittir (Eraslan, 1994: 429- 430). Eserin Mehmet Mahur Tulum tarafından bulunan Mısır nüshası, on el yazması ve yedi tane basma nüshası ile karşılaştırılarak 2019 yılında yayımlanmıştır (Tulum, 2019).

Divan-ı Hikmet'ten Şiirler (Orijinal olarak)

Işk otını pinhân tutup asrar irdim
Cân köydürüp yürek bağrım kebâb itti
Pirdin meded bolmas bolsa imdi manga
Bu derd bizni dôtlar bî-had harâb itti

“Aşk ateşini gizli tutup saklar idim, o, canımı yakıp, yürek bağrımı kebab etti. Şimdi bana pirden yardım olmazsa dostlar! Bu dert beni tamamen yok eder” (Eraslan, 1991: 250).

Işkıng kıldı şeydâ mini cümle âlem bildi mini
Kaygum sin sin tüni küni minge sin ol kireksin

“Cümle âlem bilir ki aşkın beni deliye döndürdü; gece gündüz kaygım sensin, bana sen gereksin”.

Yalğan âşık yalğan sûfi kördüm sögdüm
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge

“Sahte âşık, sahte sofı gördüm, onu yerdim; o sebepten altmış üç yaşımda yere girdim” (Çilehaneye girdim) (Eraslan, 1991: 193).

On sekiz ming âleme server bolğan Muhammed
Otuz üç ming ashâbga rehber bolğan Muhammed

“On sekiz bin âleme başkan olan Muhammed; otuz üç bin ashaba rehber olan Muhammed” (Eraslan, 1991: 146).

Nefis yolıga kirgen rüsva bolur
Yatsa kopsa şeytan bile hem-râh bolur

“Nefis yoluna giren rezil olur; yatsa kalksa şeytanla yoldaş olur, beraber olur” (Eraslan, 1991: 28).

Pir-i mugân hak Mustafa bî-şek biling
Kayda körseng vasfın ayıtıp ta'zim kıling

“Gerçekten asıl pirin Mustafa olduğunu bilin; nerede görseniz vasfını söyleyip tazim edin” (Eraslan, 1991: 64).

3.4. Divanü Lügati't-Türk

Divanü Lügati't-Türk, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmıştır. Bu zâtın şahsiyeti hakkında Divanda rastladığımız malumat dışında hiçbir kaynağa ve kayda sahip değiliz. XI. yüzyılın başlarında Kaşgar'da doğan Mahmud, çeşitli ilimlerin yanında Arapça ve Farsçayı da öğrenmiş, Türkçenin ilk sözlüğü kabul edilen Divanü Lügati't-Türk'ü kaleme almıştır. Kaşgarlı, Türklerin ve Türk dilinin önemini belli etmek için divanına aldığı iki hadis-i şeriften bahsediyor. Bunlardan birinde: “Türk dilini öğreniniz, çünkü onların uzun sürecek padişahlıkları, egemenlikleri olacaktır” (Caferoğlu, 1970: 16-17).

Yazarın asıl adı ile eseri hakkında ilk malumata Keşfü'z-zunûn'da rastlamaktayız. Buradaki kayda göre müellifin asıl adı Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed'dir. Kendisinin Karahanlı hükümdar sülalesine bağlı bir aileden olduğu bilinmektedir.

Yazar, önce 20 yılı aşkın bir süre Türklerin yaşadığı köy ve şehirleri dolaşmış, bütün Türk boylarının dillerini öğrenerek yazacağı eser için birtakım malzemeler toplamış, 1072'de yazmaya başladığı eserini 1074'te tamamlamıştır. Kaşgarlı Mahmud, Türkçenin ilk sözlüğü kabul edilen bu ölümsüz eserini 1077 tarihinde Abbasi Halifesi Muktedî Billah'a ithaf etmiştir.

Uzun yıllar elde edilemeyen bu eser, İstanbul Sahafılar Çarşısında bir kitapçıda Ali Emiri Efendi tarafından satın alınmış, Kilisli Muallim Rifat'ın gayretleri ile neşredilmiştir. Birkaç defa neşredilen Divanü

Lügati't-Türk, nihayet Besim Atalay tarafından Türk Dili Kurumu yayınları arasında bugünkü haliyle basılmıştır (Atalay, 1941). Ancak 2014 yılında Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu eseri Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin adıyla yeniden yayımlamıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014).

Divanü Lügati't-Türk, sadece bir sözlük değil, Orta Asya Türklüğünün dil, tarih, coğrafya, folklor ve halk edebiyatı gibi kültür ve medeniyetini yansıtan çok değerli bir eserdir.

B - Orta Türkçe Döneminde Harezm Türkçesi ve Harezm Şivesi ile Yazılan Eserler

Burada önce Harezm bölgesinden söz etmek isterim. Burası Seyhun Nehri ile Horasan Dağları arasında bulunan büyük bir coğrafya parçasıdır. Ceyhun Nehri ile Hazar Denizi çevresi bu bölge içerisinde incelenir

Harezm bölgesi, Kaşgar'ın yanında ikinci bir edebi merkez olarak önemli bir rol oynamıştır. XII. yüzyıldan itibaren Batı Türkistan'da gelişen yazı diline bilim çevrelerince Harezm Türkçesi denilmiştir. Bu dönem, Orta Türkçe ile yeni Türkçeyi birbirine bağlayan geçiş dönemidir. Bu yüzyılda Türk dilinin genel yapısında birtakım değişiklikler ve gelişmeler olmuştur. Bu bölge, bir taraftan Karahanlı Türkçesi ile Harezm Türkçesini birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görürken, bir taraftan da Çağataycanın oluşumuna ortam hazırlamıştır. Ayrıca burada şunu da ifade etmek isterim ki Harezm'in kuzeyindeki Altun Orda-Kıpçak Türkçesi de Harezm Türkçesine dayanmaktadır.

Harezm'in politik hayatı ve idari taksimatı eyaletler şeklinde olmuş, ancak XIII. yüzyıldan itibaren büyük bir devlet halini almıştır. Harezm, kültür ve iktisat yönünden en parlak devrini, Türklerin hâkimiyeti esnasında yaşadı. Türklerin buralara gelmeleri daha fazla Türk dili ve edebiyatının inkişafına hizmet etmiştir. Bu gelişme Orta Asya'da iki

ayrı sahada devam etmiş; doğuda Kaşgar'da, batıda ise Yedisu, Merv ve Buhara'da olmuştur (Caferoğlu, 1970: 88-89).

Harezmi ülkesinde Türkler nüfus bakımından çoğalmış ve buralarda Türk şehirleri meydana gelmeye başlamıştır. Bu Türkleşme ile beraber Türk dili ve edebiyatı da gelişmiş ve bu gelişmeler Müşterek Orta Asya Türkçesinin Harezmi şivesini doğurmuştur. Bu dönemde Türklerin İslamiyet'e girmesiyle birlikte yazılan eserlerde, İslami özellikler de görülmeye başlamıştır.

Harezmi'de yazılan eserler, Karahanlı geleneğine bağlı, Oğuz-Türkmen özelliklerini taşıyan bir dille yazılmıştır. Harezmi'in esas yerli şivesine gelince bu, edebi Kaşgar şivesinin tesiri altında, Oğuz-Kaşgar, Kıpçak ve Kankılı gibi şivelerin karma bir kalıbı olmuştur.

3.5. Nehcü'l-Feradis

Bu eser, Türk ülkelerinde İslam tesirini açık bir şekilde gösteren kaynaklardan biridir. Eser, edebî imla kaidelerine uygun bir tarzda yazılıp Harezmi şivesine göre harekelenmiştir. Eser, Harezmi şivesinde fakat yer yer Kaşgar, Kıpçak ve Oğuz şivelerini içermekte; içerik bakımından ise dinî-didaktik bir metindir (Tezcan ve Zülfikar, 1995).

3.6. Muînü'l-Mürid

Eser; Nehcü'-Feradis gibi Harezmi şivesine göre harekelenmiş, dinî-didaktik bir metindir.

3.7. Muhabbet-nâme

Harezmi tarafından yazıldığı söylenen Muhabbet-nâme, en mühim dil yâdigarlarımızdan biridir. Harezmi şivesi ile yazılmış olsa da yer yer Kıpçak şivesine de yakınlık göstermektedir.

3.8. Mukaddimetü'l-Edeb

İmam Zemahşeri tarafından yazılan Mukaddimetü'l-Edeb, Kaşgarlı Mahmud'un eseri Divanü Lügati't-Türk'ten sonra, Türkçemizin tarihî gelişimi sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Devrin büyük bilgini Zemahşeri, bu değerli eserini Harezmi şahırlarından Atsız'a ithaf etmiştir. Mukaddimetü'l-Edeb; Türk, Moğol ve Farslar arasında büyük rağbet görmüştür. Çeşitli dil ve şivelere çevrilmiş olan bu eser, Türkiye ve Türkistan'ın birçok kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Mukaddimetü'l-Edeb in tertibi şu beş bahse göre yapılmıştır:

1. İsimler, 2. Fiiller, 3. Fonetik ve Morfoloji (Ses ve şekil bilgisi), 4. İsim çekimi, 5. Fiil çekimi.

C- Orta Türkçe Döneminde Kıpçak Türkçesi ve Kıpçak Türkçesiyle Yazılan Eserler

XIII. yy.ın başlangıcı, Türk dünyası için yeni bir dönem teşkil eder. Bu dönemde Cengiz Han Moğolistan'da bir devlet kurmuş ve Deşt-i Kıpçak sahasını da ele geçirmişti. Bu devlete doğu halkı Cuci Ulusu, Ruslar ise Altın Orda devleti diye isimlendirmişlerdir. Bu devletin Volga nehrinin doğusundaki sahaya Arap ve İran yazarları, Deşt-i Kıpçak, Ruslar Polovets, Bizanslılar ise Kuman kavmi adını vermişlerdir.

Altın Orda'da İslam-Türk kültürü ile beraber Türk dili geniş bir yayılma imkânı bulabilmiştir. Bu devletin toprakları üzerinde yaşayan halklardan çoğu, Kıpçak halkı olduğundan bu devlete bazı tarihçiler Kıpçak-Bozkırı adını vermeyi tercih etmişlerdir (Caferoğlu, 1970: 155).

Kıpçaklar, Altın Orda Devletinin kuruluşundan çok önce (XI-XV. yüzyıl) Volga, Don ve Dinyeper Irmakları arasındaki sahada yaşıyorlardı. Büyük kitleler halinde buraya akıp gelen Türk

kabileleri, Moğol unsurlarını erittikten sonra, Kıpçak Hanlığı'nı kurmuşlar, Orta Asya'dan Tuna havzasına kadar uzayan yerlerde izler bırakmışlardır.

XIII-XVI. yüzyıllar arasında Hazar Denizi'nin kuzeyinden batıya doğru yayılan Türklerin konuştukları dile Kuzey Türkçesi veya Kıpçak Türkçesi denir. Güney Rusya steplerinde, Mısır ve Suriye'de Kıpçak Türkçesiyle konuşulan ve yazılan bir yazı dili meydana gelmişti. Kıpçak (Kuman) Türkleri bizlere değerli eserler bırakmışlardır.

Kıpçak Türkçesiyle Mısır'da Yazılan Eserler

3.10. Seyf-i Sarayî'nin Gülistan Tercümesi

Eser, 1391'de yazılmıştır. Tercüme olmasına rağmen çağının en iyi Türk nesirlerinden sayılır. Eserin tıpkıbasımı Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır (Karamanlıoğlu 2020).

3.11. Kitab-ı Mukaddime

Ebü'l-leys Semerkandi'nin bu eseri, Memluklar döneminde Esenbey tarafından Kıpçak Türkçesine çevrilmiştir. Eserin Türk kültürü açısından önemli bir yeri vardır.

Kıpçak Türkçesiyle Yazılan Sözlükler

3.12. Codex-Cumanicus

XIV. yüzyılda kaleme alınmış iki bölümlük bir eserdir. İtalyan ve Almanların Kıpçak Türklerinden derleyerek meydana getirdikleri bir eserdir. Sözlüğün İtalyan bölümü 110, Alman bölümü ise 54 sayfadan ibarettir. Eser 2015'te Türkiye Türkçesi ile yayımlanmıştır (Argunşah ve Güner, 2015).

3.13. Kitabü'l-idrak li-Lisâni'l-Etrak

Mısır Kıpçakçası özelliği taşıyan bu eser, 1312-1313 tarihleri arasında Ebû Hayyan tarafından yazılmıştır. Yazarı aslen Berberi'dir. Bu Türk dili yadigârı, yazarının da belirttiği gibi kendisinden önce yazılan herhangi bir eser örnek alınarak yazılmamıştır. İyi bir dilci olan Ebû Hayyan, diğer Arap dilcileri gibi İskenderiye mektebi metoduna uymuş, Türkçenin hem gramerini hem de lügatini meydana getirmiştir. Bu eser, uzun zaman Türk diline ait doğuda yazılan eserlere kaynak vazifesi görmüştür.

3.14. Kitab-ı mecmu'-ı tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Moğolî ve Farisî Lügati

Eser, XIV. yy. ortalarında yazılmış olup dört bölümden meydana gelmiştir. Bunlar: İsimler, 2. Fiiller, 3. Fiillerin çekimi, 4. Edat ve ekler

3.15. Hilyetü'l-İnsan ve Halbetü'l-lisan

Türk dili lügatçiliğine büyük hizmetleri dokunan Cemaleddin ibn-i Mühenna'nın bu eseri, Kıpçak sahası dışında yazılmıştır. "İbn Mühennâ Lügati" adıyla tanınan eserin bilinen altı nüshası bulunmaktadır. Türkçe üzerine yazılmış ilk eserlerdendir. Eserin tıpkıbasımı 2016 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yapılmıştır (Ebûl-Fazl Cemâlü'd-dîn Ahmed, 2016).

3.16. El-Kavaninü'l-külliyeye li-zabt-ı lügati't-Türkiyye

Eser Memluklar devri Kıpçakçasına ait olup Mısır'da yazılmıştır. XV. yy.ın başlarında yazılan bu eserin yegâne yazma nüshası, Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde bulunmaktadır. Ne yazık ki eserin yazarı belli değildir.

3.17. Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi-lügati't-Türkiyye

Bu kitap, XV. yüzyılın mahsullerindedir. Yegâne yazma nüshası Bayezid Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümü, No. 3093'te kayıtlıdır. Yazarı şimdilik bilinmemektedir. Besim Atalay tarafından yayınlanmıştır (Atalay, 1945).

3.18. Kitabü Bülgati'l-müştak fi-lügati't-Türki ve'l-Kıfçak

Bu kitap Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî tarafından yazılmıştır. Yazarı aslen Türk'tür. Bunun içindir ki eserin kelimelerinin yazımı ve telaffuzu daha sağlam olmuştur.

4. Sonuç

Türk kültürünün, tarihinin geleneklerinin taşıyıcısı olan Türk dili ile farklı dönemlerde verilmiş olan çeşitli eserlerin bir kısmı hakkında bilgi verilmiştir. Adı geçen bu eserler, Türkçenin ilk yazılı örneklerinin verildiği VII. yüzyıl ile Yeni Türkçenin başlangıcı kabul edilen XVI. yüzyıla kadarki Eski ve Orta Türkçe dönemlerinden seçilmiştir. Elbette ki Türk dilinin gücünü ve zenginliğini göstermesi bakımından henüz başlangıç olarak kabul edilebilecek bu eserlerin sonrasında da değerli birçok eser kaleme alınmıştır. Ancak Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinin en temel örneklerinin kısaca tanıtıldığı bu yazının amacı; dilimizi geliştirmek ve zenginleştirmek yolunda çalışırken elimizde buldurmamız gereken dil malzemelerine dair bir fikir vermektir. Çünkü bu yoldaki başarımız; yazılı eski edebiyat metinlerini ve sözlü halk kültür ve edebiyatı mahsullerini tanımakla mümkün olacaktır. Bunlar da kütüphanelerimizde birer dil yadigârı olarak bizleri beklemektedirler.

Kaynakça

- Aksan, D., (1995). *Her Yönüyle Dil*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D., (2019). *Türkçenin Gücü*. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Arat, R. R., (1979). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig I, Metin*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R., (1992). *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G., (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul, Kesit Yayınları.
- Atalay, B., (1941). *Mahmud el-Kaşgarî Divanü Lüğati't-Türk*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B., (1945). *Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi-lüğati't-Türkiyye*. İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boratav, P. N., (2017). *Folklor ve Edebiyat I*. Ankara, BilgeSu Yayıncılık.
- Brockelman, C., (1934). *Al-Zamakhşari*. Leiden-Leipzig.
- Caferoğlu, A., (1931). *Ebû Hayyan Kitabü'l-idrak li-Lisâni'l-Etrâk*. İstanbul, Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A., (1970). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Çakmak, S., (2019). *Atebetü'l-Hakayık İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım*. İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Dilçin, C., (2017). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ebûl-Fazl Cemâlî'd-dîn Ahmed b. Muhammed b. Mühennâ el-Hillî el-Hüseynî el-Ubeydilî, (2016). *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K., (1991). *Divan-ı Hikmet Ahmed-i Yesevi*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B ve Akkoyunlu, Z., (2014). *Kâşgarlı Mahmut Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş Metin-ÇeviriNotlar-Dizin*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M., (1970). *Orhun Abideleri*. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M., (2016). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul, Bayrak Basım Yayın.
- Gabain, A. V., (1974). *Alttürkische Grammatik*. Wiesbaden.
- Grönbech, K., (1942). *Komanisches Wörterbuch Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*. Kopenhagen.
- Hacıeminoğlu, N., (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N., (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacib, Y. H., (2018). *Kutadgu Bilig*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kaçalin, M., (2019). *Kutadgu Bilig* (Metin). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 3137, e-kitap.
- Kafesoğlu, İ., (1984). *Harezmşahlar Devleti Tarihi*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F., (2020). *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't Türkî)*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C., (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş-Metin-Dizin*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, M., (2006). *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Poppe, N.N., (2017). *Mukaddimetü'l- Edeb Moğolca Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*. Çev. Mustafa Kaçalin. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, E., (1999). *Yurt Konulu Tatar Cırları (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin)*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş., (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit, Burkancların Mehdisi Maitreye İle Buluşma*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S., ve Zülfikar, H., (1995). *Nehcü'l-Ferâdis*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M., (2018). *Muinü'l-Mürid*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, M. M., (2019). *Divan-ı Hikmet Hikmetler Mecmuası Mısır Nüshası-1650*, İstanbul, Ketebe Yayınları.
- Yüce, N., (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb, "ez-Zamahşerî el-Havârizmî" Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N., (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb: Hvarizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

A Postcolonial Feminist Approach to Toni Morrison's *The Bluest Eye*

Gökçen KARA ERDEMİR^{1*}
Ege DEMİRTAŞ²

¹Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültür ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Orcid Numarası: 0000-0002-6048-3644

²Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültür ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Orcid Numarası: 0000-0002-5060-7674

Geliş Tarihi: 10.02.2020

***Sorumlu Yazar e mail:** gokcenkara@halic.edu.tr

Kabul Tarihi: 02.11.2020

Atf/Citation: ERDEMİR KARA, G. ve DEMİRTAŞ, E., "A Postcolonial Feminist Approach to Toni Morrison's *The Bluest Eye*", Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020, 3/2: 199-212.

Abstract

Postcolonial theory, as a type of literary production, emerged in the 20th century and came to be felt in many areas of society. At present, this type of thinking is most prominently represented in literature and philosophy. With feminism, postcolonialism acquired a novel aspect and came to be assessed in relation to the problem of the women in modern world. This study addresses the problem of identity formation in African American women, adopting a postcolonial perspective. With this aim, the origins of postcolonial history and its development are discussed. Historical sources support the study. This study is developed on a foundation of post-colonialism, employing the ideas of Frantz Fanon, Homi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak, and Edward W. Said. The African American population originated from people who were abducted from their home countries and forced to live in a new one. The pressures and inhumane treatment they experienced, the trauma of these pressures, and the denial of their most fundamental rights are examined within the postcolonial context. The novel, published in 1970, has brought attention to the issues of race and inequality. This study mainly focuses on the women characters and examines the complexity of being a woman in society, taking into account the postcolonial theory.

Keywords: Postcolonialism, Gender, Feminism

Toni Morrison'ın *En Mavi Göz* Adlı Eserine Postkolonyal Feminist Bir Yaklaşım

Öz

Postkolonyal teori, bir tür edebi üretim olarak, 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve etkileri birçok alanda hissedilmiştir. Günümüzde, bu düşünce türü en belirgin şekilde edebiyat ve felsefede temsil edilmektedir. Feminizm ile birlikte postkolonyalizm yeni bir boyut kazanmış ve modern dünyadaki kadın sorunsalı ile ilgili olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu çalışma Afrikalı-Amerikalı kadınlarda kimlik oluşumu sorununu ele almakta ve bu sorunu postkolonyal bir bakış açısı ile sunmaktadır. Bu amaçla postkolonyal teorinin tarihine ve gelişimine de yer verilmiştir ve tarihi kaynaklar da çalışmayı desteklemektedir. Bu çalışma, Frantz Fanon, Homi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak ve Edward W. Said'in fikirlerinden yola çıkarak postkolonyalizm temeli üzerine geliştirilmiştir. Afrikalı Amerikalılar, kendi ülkelerinden zorla yeni bir ülkeye getirilen ve bu ülkede yaşamak zorunda bırakılan insanlardan oluşmaktadır. Bu çalışmada Afrikalı Amerikalıların yaşadıkları baskılar, bu baskıların onlar üzerinde oluşturduğu travma ve en temel haklarından mahrum bırakılmaları gibi konular postkolonyal bağlamda incelenmektedir. 1970 yılında yayımlanan *En Mavi Göz*, ırkçılık ve eşitsizlik konularına dikkat çekmektedir. Bu çalışma temel olarak Toni Morrison'ın *En Mavi Göz* adlı eserindeki kadın karakterlere odaklanmaktadır. Bu çalışma toplumda bir kadın olmanın karmaşıklığını postkolonyal teoriyi dikkate alarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Postkolonyalizm, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm

1. Introduction

After the Second World War, the United States obtained more power than it ever had in its history, and the world was centered on America. Europe, which was previously considered more important because of its power, diminished day by day and entered a reconstruction process after the devastation of the war. Although some countries finally obtained independence, others became socially and economically dependent on other countries that had previously been authoritarian. In this context, the hierarchy of power relations was established over these countries, and these countries were forced to live under pressure

resources and workforce country were taken from them by dominant countries. Colonialism gained a new meaning in this context.

The postcolonial theory derives from these circumstances and does not encompass a single field, but it continuously recreates and maintains its interdisciplinary existence. The feeling of power and dominance is a desire for the colonizer countries. The sense of dominance and power had a new meaning in the changing world, where policies and opinions that replaced more primitive methods. In time, nations that gained power had their names written in the history books, and others tried to exist under the hierarchy of these nations. The existence of hierarchy has depleted the essence of these nations, caused them to lose their value, destroyed their unique cultures, and damaged them financially.

In *Culture and Imperialism*, Said (1994: 9) defines imperialism as “the practice, the theory, and the attitudes of a dominating metropolitan center ruling a distant territory”. While the target adopted in colonialism is settled, imperialism became a capital-oriented formation due to its context, and helped systems based on capitalism. Although colonialism seems to come to an end by the end of the 20th century, it only changed in meaning, it then found a place to gather under the roof of capitalism. While colonialism means preponderance in a particular region, it ceased to be applied regionally under the hierarchy of imperialism and was replaced by a global understanding.

The colonial approaches to imperialism focusing on the interests of developing countries are damaged, and the interests of each country share common ground with the work of African American intellectuals. Africa is regarded as a developing region, and its labor and resources are thereby exploited. Culture and language were severely damaged under the hierarchy of a more dominant culture and language. The assimilation policy was successful, and the subsequent impact led to

identity problems. In the context of the slave trade, subgroups formed with purpose, as Gayatri Spivak mentioned in her article called “Can Subalterns Speak?” Subalterns, according to Spivak, are those who suffer under someone. They cannot speak up, as they are discriminated by gender, class, caste, region, religion, and other features. These divisions do not allow them to stand up in unity.

Although they were born in American lands and raised according to American ethics and culture, an African American was never recognized as an American, and was instead condemned to be the “other”. However, the self-identity of Africans vanished in the cultural, sociological, and linguistic context, and they are forced to form a new identity. “Hybridity”, a concept created by Homi Bhabha, emerges from two primary cognitions: the colonizer and the colonized. This colonized/colonizer association emphasizes their independence and the mutual construction of their subjectivities (mimicry and ambivalence). Bhabha contends that all cultural statements and systems are constructed in a space called the “third space of enucleation”. Identity, which is cultural, always emerges in this contradictory and ambivalent space. An African American is no longer an African, nor an American. They are condemned to live with this identity. This process of identity formation became a more arduous process for female African Americans. Women had to deal with more complicated situations when compared to men when in another country and were deprived of their physical liberty in more brutal ways.

Postcolonial feminism is a theory that criticizes the status of non-Western women being placed in a secondary position by social, cultural, or economic structures. The goal of postcolonial feminists is a struggle against the portrayal of third world women as ignorant, uneducated, and victims of religions, through the Western notions of freedom and progress. The Eurocentric perspective is not for understanding the problems of third world women, but for establishing the authority of

Western humanist discourse. Therefore, with third wave feminism, the problems of third world women since the 1980s have been emphasized, and a criticism of mainstream feminist theorists (white, middle class, and Western women) has been made.

During the years of slavery, women were viewed as possessions, and the treatment they were subjected was shaped correspondingly. African American women, who were taken from their countries, started to be used in the sex trade. They were also employed in fields and factories without freedom and subjected to sexual and verbal abuse. It is an undeniable fact that it was all part of the white man's effort to dominate other people. Even in the post-slavery period, the living conditions of African women have always been severe. The white male established his hierarchy over white women and then African American women.

Toni Morrison's works can be considered in a postcolonial feminist context. In her works, Toni Morrison touched on the constant anxiety and stiffness that women feel and addressed the problem of black women in a postcolonial and imperial context. Morrison uses the "time" concept in many ways; she combines the effect of the past that damages the future. In Morrison's works, the past becomes the greatest enemy of the future. Morrison often examines slavery and the social and material destruction it causes. Reflections of the damage are seen in Morrison's works in ways like alcoholism, rape, murder, and incest. This context is apparent in Morrison's *The Bluest Eye*. The novel also considers the post-slavery period and its effects, as well as rape and incest.

The Bluest Eye describes a little, black-skinned girl (Pecola Breedlove), who grew up in the middle of domestic violence. The white society and the perception of beauty constructed by them remind Pecola how ugly she is. Pecola believes that in order to win her mother's affection and the respect of the community, she must first have blue eyes and blond hair.

In the US in the 1940s, the little daughter of a poor black family, Pecola, prays God every night for her eyes to be blue. According to her, if her eyes were blue, she would be a very beautiful girl, her father would stop drinking and not beat her mother, her brother would not escape from the house, everything in Pecola's life would change. Pecola begs God to have white skin and blue eyes. Throughout the novel, it is understood that not only Pecola but her parents (father Cholly and mother Pauline) also had a distraught and difficult life. This painful life extinguishes the love that once existed between them and set the ground for frequent discussions that lead to physical violence.

The culmination of the violence is when her father Cholly rapes Pecola and impregnates her. The reason behind the rape is vague and complex. It is probably a combination of the sense of worthlessness and self-hatred. This tragic rape incident is a turning point for Pecola, whose life is already so adverse. Her self-hatred deepens. At the end of the novel, Pecola goes mad. There are two reasons for this; The first is the desire of identification of being white with beauty. Whiteness is a standard that blacks will never have. The situation is even more desperate and grave, especially for Pecola, who is even more black than the others. Pecola always associates beauty with love. According to her, if her skin was white and her eyes were blue, she would be loved very much, and all the negativities in her life would be replaced by beauties. It is not her own view of beauty. Blacks have such a great respect for being white that Pecola calls whiteness the essence of beauty. *The Bluest Eye* is a striking description of racism and its consequence, psychological destruction. White people created such a perception that when black people look at a white person, they see their own ugliness. Beauty is a concept created by Western and white people.

Not only Pecola and Pauline but all the female characters in the novel, suffer in many different ways: First, black women are despised by the white society, and they are exposed to both physical and psychological

violence by men. Secondly, we can see that women are despised and humiliated by women. This is called the queen bee syndrome. Thirdly women in the novel become victims of the beauty standards set by the West. These issues will be discussed in detail in other sections.

2. The Double Oppression Experienced by Black Women in *The Bluest Eye*

In this novel, black women are both ostracized by the white community and by men in their own black community. Therefore, they experience double oppression. This situation led to a mental breakdown for them. The issues of race, gender, and class created by the white world were issues that black women had to struggle with. These three major problems illustrate the traumatic conditions they experienced in white America. Women's characters' life was full of torture. While white women are also victims of social judgments, the situation of black women has always been worse.

“The blacks have suffered due to their status in society, as a poor, marginal group. The black women, like the black men were also working women. The black women had to work on plantation farms as laborers and also as —mammys or maids in the kitchens of the white households. They were generally looked upon as menials” (Seraman: 2011: 38).

One of the biggest crises in Pauline's life was the day Pecola was born. When Pauline first saw Pecola, she thought that she was very ugly. Pauline has developed a hatred for her since the day she gave birth to Pecola. On the same day, Pauline experienced inequality. In the hospital offensive words were spoken by the doctor. “When he got to me he said now these here women you do not have any trouble with. They deliver right away and with no pain. Just like horses” (Morrison: 124-125). These words hurt and shocked her. She was not treated as a human being because of her skin color. This race discrimination was very humiliating for Pauline.

Pauline cannot show love and affection to her children. According to Collins (1991:55), Pauline has reasons. “For far too many black mothers, the demands of providing for children are so demanding that affection must often wait until the basic needs of physical survival are satisfied”. Struggling for survival with the problems such as pressures, class differences, racial and gender issues, Pauline fights both with her husband and with the white community.

Women are not only subjected to racial but also gender discrimination. The behaviors expected from women and men in society are different. In other words, the gender perception of the society determines male and female behavior. Pecola’s brother, Sammy, and his attitude towards his parents is another example of gender in *The Bluest Eye*. While Pecola must stay at home, Sammy is able to resist and leave home. “He cursed for a while or left the house or threw himself into the fray...Pecola, on the other hand, restricted by youth and sex, experimented with methods of endurance” (Morrison: 32). According to Cixous (2000:265), this is “a male privilege, which can be seen in the opposition by which it sustains itself between activity and passivity”. As Cixous points out, men are active, and women are passive. One of the narrators of the novel, Claudia tells the women as the victims suffering in silence because of the discrimination created by white society, especially males. Black women judge themselves based on the forms of appearance constructed by a society, which makes them feel inferior.

3. Queen Bee Syndrome in *The Bluest Eye*

In the queen bee syndrome, to be the woman who holds power is to classify another woman in terms of weakness. According to Mavin (2008:75), “The Queen Bee is commonly constructed as a bitch who stings other women if her power is threatened and, as a concept, the Queen Bee blames individual women for not supporting other

women”. The female characters in the novel not only suffer from racial harassment but also from the oppression and abuses of the male-dominated society. As if that were not enough, some women face additional oppression from the hierarchal system led by the queen bee.

Pecola’s mother, Pauline, may be given as one of the best examples of women who have queen bee syndrome. Pecola is exposed to unjust treatments even by her mother. Pauline always beats her. Even the black mother, Pauline, acts as oppressive whites and despises her black child. Pauline feels alienated from society. She is surprised to see the strange behavior of other women and feels worthless. Feeling this way, she hates her daughter, Pecola. She turns into a person who cannot love and is afraid to show love.

When Pecola was raped by her father, she was treated hostile by her mother. At first, she only feels bewilderment, and she realizes her mother isn’t going to believe her when she tells her. Pauline does not believe Pecola, and Pecola is raped again. As Pecola struggles with her feelings, her mother hates her. She sees Pecola as a threat because she is pregnant by her husband. As a result, Pauline develops “queen bee syndrome” in terms of social constructs and self-hatred.

The most interesting part is that Pecola, the victim of rape, has been rebuked by women in society. Their neighbors claimed that Pecola was responsible for this rape.

- *Well, they ought to take her out of school.*
- *Ought to. She carry some of the blame.*
- *Oh, come on. She ain’t but twelve or so.*
- *Yeah. But you never know. How come she didn’t fight him?*
- *Maybe she did.*
- *Yeah? You never know.*

- *Well, it probably won't live. They say the way her mama beat her she lucky to be alive herself.*
- *She be lucky if it don't live. Bound to be the ugliest thing walking.*
- *Can't help but be. Ought to be a law: two ugly people doubling up like that to make more ugly. Be better off in the ground.*
- *Well, I wouldn't worry none. It be a miracle if it live (Morrison: 149).*

Pecola's pregnancy is so cruelly criticized in society, especially by women that it reveals the cruelty and irresponsibility of women in society. The society has no compassion for Pecola and does not help her. Pecola is forced to leave school due to her pregnancy and is isolated from other children; moreover, she is the subject of gossip by women.

4. *The Bluest Eye* and Western Beauty Standards

Throughout history, the concept of beauty has always been based on the values of the dominant culture. The main reason for the ever-changing concept of beauty is imperialism. The West's perception of beauty has a uniform standard: only white, tall, blue-eyed, and skinny women are beautiful. In *The Bluest Eye*, female characters are influenced by this image. Because they do not have Western beauty standards, they hate themselves, and their only goal in life is to be like whites. Because being white means being beautiful. The protagonist Pecola Breedlove eventually drifts into madness because of her obsession with blue eyes.

“The experiences of black children growing up amid the standards of white beauty are conveyed through a number of images. The tangle Shirley Temple mug has blue eyes, so does the little Fisher girl. The Shirley Temple mug and the Mary Lane Candies allow Pecola to carry the image through her very being. The dolls presented to black girls like Claudia are to the parents, their own unfulfilled longings of childhood and Mrs. Macteer cannot understand Claudia's destroying them” (Seraman, 2011: 3).

Pecola, who continually questions her appearance, is defined as “other” and “ugly” by white society. This feeling is imposed on her in an insinuating way. According to Pecola, the only way to get accepted is to have blue eyes. She is in a state of constant paranoia and is almost hysterical. Pecola believes that if she had blue eyes, all her problems would be solved and she would be able to see the world in color. “Here was an ugly little girl asking for beauty” (Morrison: 174). Pecola is a child who is not valued by society, in addition to not being loved. She is also subjected to psychological and physical violence. Pecola’s first concern is to earn respect and love. She considers blue eyes to be a status symbol; she beseeches God for blue eyes. Whenever she sees a blue-eyed person, she remembers how ugly she is. The most striking point is that Pecola is not ugly, she is “other” because she does not fit into Western beauty standards and dominant white culture made her believe that she is ugly. She even so obsessively believes that she is ugly, and she is the main reason for her family’s arguments.

“It had occurred to Pecola some time ago that if her eyes, those eyes that held the pictures, and knew the sights—if those eyes of hers were different, that is to say, beautiful, she herself would be different. Her teeth were good, and at least her nose was not big and flat like some of those who were thought so cute. If she looked different, beautiful, maybe Cholly would be different, and Mrs. Breedlove too. Maybe they’d say, ‘Why, look at pretty-eyed Pecola. We mustn’t do bad things in front of those pretty eyes’” (Morrison: 34).

As can be seen from the above excerpt, the only one who is beautiful is the one who has blue eyes. There is no way for a black-skinned girl from a third world country to be beautiful. It is also the Western masculine point of view that puts the woman in the second position that makes the perception of beauty so important.

“Everybody in the world was in a position to give them orders. White women said, “Do this” White children said, “Give me that.” White

men said, "Come here." Black men said, "Lay down." The only people they need not take orders from were black children and each other" (Morrison: 138).

The novel ends with a conversation between Pecola and her imaginary friend. They are having a conversation about Pecola's blue eyes, and the only concern of Pecola is that if there is someone who has more beautiful or bluer eyes than her.

"If there is somebody with bluer eyes than mine, then maybe there is somebody with the bluest eyes. The bluest eyes in the whole world. That's just too bad, isn't it? Please help me look. No. But suppose my eyes aren't blue enough? Blue enough for what? Blue enough for... I don't know. Blue enough for something. Blue enough... for you! I'm not going to play with you anymore. Oh. Don't leave me. Yes. I am". (Morrison: 203).

In the novel, women, especially black women, are always considered as the second sex. The dominant white male hegemony kept its power. Berger (1972: 47) states in *The Ways of Seeing*, "the surveyor of woman in herself is male: the surveyed female. Thus, she turns herself into an object - and most an object of vision: a sight". Berger mentions about the oppression of women. All women in the novel are potential prey for men. Because they are not safe in a sexist society where they are seen as commodities. These traumas that the female characters have been gone through reflects their life. There is such a brutal white society, and men of this society that black females are susceptible to all types of oppressions.

5. Conclusion

In Morrison's *The Bluest Eye*, all women characters suffer from being a woman, and in the same concern, they want to be only one because of their oppressed feelings and suffering. The expectations created by

male-dominated society is that women must adapt to survive under the pressure of never-ending hierarchy, and they need to create themselves every day and each second, to exist in the unmerciful world. In Toni Morrison's novel *The Bluest Eye*, the passive resistance of women toward men is the primary topic throughout the entire story. While I have referred to it as passive resistance, the cause is a male-dominated African American society in which women have no right to express themselves as individuals. The concept of individualism is, however, controversial, and the concept of freedom may change from culture to culture. On the other hand, in African American society, there is an ongoing identity crisis, which was previously explained in an article by referring to the term in-betweenness. The concept itself creates another form of diversity, which is expected, through in-between identities and individuals themselves, especially in locales where immigration takes place. Migration is a process which can possibly affect the mental health of people. However, the problems and traumas that men and women experience before, during and after migration may differ. Psychological violence against women adversely affects them before, during and after migration, with unique manifestations.

“This constructed notion of “whiteness” in the minds of the women characters can be affiliated with the concept created by Roland Barthes. Roland Barthes defines the myths today as it can be seen that to purport to discriminate among mythical objects according to their substance would be entirely illusory: since myth is a type of speech, everything can be a myth provided it is conveyed by a discourse” (Barthes, 1957:107).

Women are always affected by a pre-existing male-dominated culture. This situation led to the alienation of women, especially black women, from society. In *The Bluest Eye*, all of the women, suffer from past traumas related to their own race and also seek to be accepted into existing culture and society. The differences between women and men in this society can be explained in terms of dominant power.

During this time in history, women had no right – or space in which-to express or reveal themselves. Morrison tells about the unfortunate life conditions of black women in American society through characters. Thus, the author only gives information about the common experience of women, not individuals or individual experience. In this work, we come across a war of self. This is especially the battle of all black women, which can be observed through the Pecola character. They also want to live freely with their own identity and to be accepted by the society. In the novel, black women accept being ostracized by society and begin to live in their loneliness.

References

- Barthes, R. (1957). *Mythologies*. Paris, Editions du Seuil.
- Berger, J. (1972). *Ways of Seeing: Based on the BBC Television Series with John Berger*. London, British Broadcasting.
- Cixous, H. (2000). *Sorties*. In David Lodge (ed.), *Modern Criticism and Theory* (Betsy Wing, Trans.), (pp. 264-270). New York, Longman.
- Collins, P. H. (1991). *The Meaning of Motherhood in Black Culture Mother Daughter Relationships*. In Patricia Bell-Scott (ed.), *Double Stitch: Black Women Write About Mothers & Daughters*. Boston: Beacon Press.
- Mavin, S. (2008). Queen Bees, Wannabees and Afraid to Bees: No More ‘Best Enemies’ for Women in Management *British Journal of Management*. 19(1), 75–84. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2008.00573.x>.
- Morrison, T. (2016). *The Bluest Eye*. London, Vintage Books.
- Said, E. W. (1994). *Culture and Imperialism*. USA, Vintage Books.
- Seraman, N., & Selvakkumar, T. S. T. (2011). Race, Class and Gender Bias as Reflected in Toni Morrison Novel’s The Bluest Eye. *Indian Journal of Applied Research*, 3(2), 4–6. Doi: 10.15373/2249555x/feb2013/2.

Sağlık Hizmetleri ve Hizmet Algısı: Devlet Hastanesinde Hemşirelerin Hizmet Algılarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma

Elçin GÜVEN¹, Arman Teksin TEVFİK²,
Çiğdem CERİT³, Ramazan EBRU⁴

¹ Ersin İnanç Mali Müşavirlik AŞ.

Orcid Numarası: 0000 0003 09200861

² Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İstanbul, Türkiye

Orcid Numarası: 000 0003 09102850

³ Kırklareli İl Sağlık Müdürlüğü

Orcid Numarası: 0000 0002 9952 0510

⁴Vize 1 Nolu Sağlık Ocağı, Aile Hekimi, Kırklareli, Türkiye

Orcid Numarası: 0000 0002 2601 9629

Geliş Tarihi: 04.04.2020

***Sorumlu Yazar e mail:** elcinguven@windowslive.com **Kabul Tarihi:** 03.11.2020

Atf/Citation: Güven E., Tevfik A., Cerit C., Ebru R., “Sağlık Hizmetleri ve Hizmet Algısı: Devlet Hastanesinde Hemşirelerin Hizmet Algılarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020, 3/2: 213-232.

Öz

Çalışma, devlet hastanelerinde verilen hizmet algısını ölçmek ve hizmet kalitesinin kişilerin özelliklerine göre değişip değişmediğini araştırmak için yapılmıştır. Hastanedeki, hemşirelerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Bağımlı değişkenler, algılanan hizmet kalitesidir. Bu çalışmanın amacı, algılanan hizmet kalitesine ilişkin değerlendirmeleri kapsamında, Kırklareli ilinde bulunan hastanelerden birinde hizmet kalitesinin ve sunulan hizmetin özelliklerinin karşılaştırmalı analizidir. Araştırma bulguları; sağlık işletmesinde algı temelinde 100 hemşire ile yüz yüze anket yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularında, eğitim durumu arttıkça hijyen kalitesinden memnuniyet düşmektedir. Hekimlerin tecrübeli olup olmaması, hekimlerin davranışı, hekimlerin tedavi etmemesi durumu gibi diğer sorulara verilen cevaplarda da eğitim durumu arttıkça hekimlerin davranışları önem kazanmaktadır. Hemşirelerin cinsiyete göre hizmetleri değerlendirmesinde, erkeklerde kısmen de

olsa hekimlerin tecrübeli olmaması hizmet algısını etkilememektedir. Hekimlerin tedavi etmemesi durumunda kadınların-erkeklerin çoğu hekimi şikayet edeceğini belirtmiştir. Hemşirelerin yaşa göre hizmetleri değerlendirmesinde, hemşirelere karşı davranış çok azda olsa önemini kaybetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Hizmet Algısı, Hizmet Kalitesi

Health Services and The Perception of Service: A Study On The Evaluation of Service Perception of Nurses in State Hospital

Abstract

The study aims at measuring the service perception in state hospitals and determining whether the service quality depends on personal characteristics. Age, gender, and educational background of the nurses in the hospital are independent variables. Dependent variables are qualifications of service quality and the perceived quality of service. The study focuses on a comparative analysis between the service quality and the specifications of the service in a hospital in Kırklareli, within the scope of evaluations on perceived service quality. Research findings are concluded and evaluated based on face to face polls with 100 nurses and perception in medical enterprise. Research findings suggest that the satisfaction with hygiene quality decreases as the education level is found to be higher. Considering the answers to such questions on physicians' behaviour, their experience, and their lack of providing a proper treatment for the patients; physicians' behaviour becomes quite a significant factor as the level of education turns out to be higher. Yet, on gender-basis; when nurses evaluate the service; the perception of male nurses has not been very much affected by the experience of the physicians. Both male and female nurses reported that they would report the physician if he turned out to be incapable of treating the patient. On age-basis; it turns out that attitude towards nurses is no longer considered significant while evaluating services.

Keywords: Health Services, Service Perception, Service Quality

1.Giriş

Sağlık hizmetlerinin konusu insan, çıktısı sağlık dolayısıyla halk sağlığıdır. Bu nedenle, sağlık hizmetleri sunumu ve devamlılığı

büyük önem taşımaktadır (Taş, 2012:79). Sağlık hizmetleri 3'e ayrılmaktadır. Bunlar; koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetleridir. Koruyucu sağlık hizmetleri diğerlerine göre öncelikli ve önemlidir. Çünkü tedavi etmekten, korumak daha az maliyetlidir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak tüm sağlık hizmetlerinin verimliliği ve etkinliği de artmaktadır (Altay, 2007:34). Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri; tüm tedavi hizmetlerini kapsamaktadır. Aile hekimleri, birinci basamağın yetersiz olduğu durumlarda, tedavi edici sağlık hizmetlerine sevk eder. Üniversite hastaneleri, devlet hastaneleri, özel hastaneler, evde bakım hizmetleri, özel muayenehaneleri kapsayan hizmetlerdir. Tedavi edici sağlık hizmetleri üç basamağa ayrılmaktadır. Birinci basamak sağlık hizmetlerinde; tedavinin ayakta veya evde yapıldığı, iyileştirici sağlık hizmetleridir. Öncelikle hastalar, birinci basamak sağlık hizmetlerine başvurur. Hekimin kararıyla, bir üst basamağa gönderilmektedir. İkinci basamak sağlık hizmetleri; hastaların sağlık kuruluşlarına yatışının yapılarak tedavi edildiği hizmetlerdir. Üçüncü basamak sağlık hizmetleri; dal hastaneleri, üniversiteler, tıp fakülteleri gibi en iyi tıbbi teknolojilerin uygulandığı sağlık hizmetleridir (Başol, 2015:130). Hizmet algısı, sağlık hizmetlerinin önemli göstergelerinden biridir. Çeşitli unsurlardan etkilenmektedir. Hizmetin algısını etkileyen ana unsurlar; kişilerin hastaneye başvurusundan başlayıp, tüm teşhis ve tedavi sürecini kapsamaktadır (Sower vd, 2001:30). Hizmet algısını belirleyen etkenler; hizmeti sunan sağlık personelinin konularında uzman olması, hizmetin sunulduğu ortam ve hizmetin zamanlaması, hizmetin güvenilir, doğru, esnek olması ve süreklilik arz etmesidir. Hizmete ulaşabilirlik, bekleme süreleri, sunulan hizmetin doğru olarak yapılması, acil durumda sağlık personelinin gerekli çözümleri bulması, sağlık hizmet kalitesinin algılanmasında önemli rol oynamaktadır. Sağlık hizmeti sunan devlet hastanelerinin, tıp fakültelerinin, araştırma hastanelerinin, başarı sağlayabilmeleri için kişilerin memnuniyetlerinin değerlendirilmesi önemlidir (Sohail,

2003:198). Kişilerin tedavilerinin kısa sürelerde karşılanması, sağlık hizmet algısının gelişmesine yönelik yapılan önemli etkindir (Sangur vd, 2017:808).

Sağlık hizmeti sunan kuruluşlarda kalitenin öneminin artmasında, sağlık alanında yapılan yasal düzenlemelerin etkisi büyüktür (Jain and Gupta, 2004:26). Hizmet algısı 2 faktörden oluşmaktadır. Bunlar; hasta beklentileri ve hastanın aldığı hizmettir. Hastanelerin tercih edilmesi ve gelişen teknolojiye ayak uydurularak gerekli hizmetlerin sunulması için hizmet algısı ile ilgili anketler periyodik olarak uygulanmalıdır. Hizmet algısı ile ilgili yapılan araştırmalar, sağlık hizmetlerinin yönetilmesinde ve sunulmasında vazgeçilmez bir kalite değerlemesidir. Yapılan araştırmalar, hizmet algısına etkileyen unsurların geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Korkmaz ve Çuhadar, 2017:73). Sağlık hizmetlerinde hizmet algısını ölçmek ve değerlendirmek için dolaylı yöntem ve dolaysız yöntem kullanılır. Anket, yüz yüze görüşme gibi yöntemler dolaysız yöntemlerden bazılarıdır (Prakash, 2010:151). Dolaylı yöntemler; kişilerin kendiliğinden verdiği geribildirimler (şikayet ve teşekkürleri gibi), kişi başına düşen doktor sayısı gibi değerlerin tespit edildiği yöntemlerdir (Kıdak ve Aksaraylı, 2008:93-94). Hizmetlerin kalitesindeki artış sağlık kuruluşlarında hizmet algısını pozitif yönlü etkilediğinden, sağlık kuruluşları için önemli başarı unsuru olmaktadır (Bilgin ve Göral, 2017:152). Sunulan sağlık hizmetlerinin, sağlık kuruluşlarının performanslarını da etkilemektedir (Papatya vd, 2012:88). Sağlık alanında yapılan tüm gelişmelere rağmen 19.yy'a kadar hizmet algısını geliştirme konusunda diğer hizmet sektörlerine göre yetersiz kalmıştır (Deniz ve Büyük, 2017:52). Bu yüzden sağlık kuruluşlarındaki gelişmeler ekonomik bakımdan, hem özel hem kamusal sağlık kuruluşlarını etkilemektedir (Ramez, 2012:132). Bu çalışma devlet hastanesinde çalışan hemşirelerle yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Hastanedeki hizmet kalitesi, devlet hastanesinin temizlik ve hijyeni, yapılan laboratuvar tetikleri,

hekimlerin hemşirelere karşı davranışları hastaların gelme sıklığı, hastaneyi tercih etme durumlarını inceleyen bu çalışma, Kırklareli ilinde faaliyet gösteren hastanede gerçekleştirilmiştir.

2.Sağlık Hizmeti ve Sağlık Hizmetlerinin Özellikleri

Sağlık hizmetleri, kişilerin teşhis, tedavi, rehabilitasyonunu sağlamak, sunulan hizmetler ve sağlığın korunmasına yönelik olarak yürütülen faaliyetlerdir. Aile planlaması- ana çocuk sağlığı, sağlığın korunması ve geliştirilmesi sağlık hizmetleri içinde yer alır. Sağlık hizmetlerinin en önemli özelliklerinden biri, ikame edilememesidir (Çıraklı ve Gözlü, 2014:65). Hastane hizmetleri poliklinik, acil ve yatan hastalara yönelik hizmetleri olarak incelenebilir. Kişilerin hastane ile ilgili olumlu-olumsuz izlenimlerinin oluşmasına katkıda bulunan birimler acil veya poliklinik birimleridir (Kumaraswamy, 2012:141). Hizmet alınan hastanenin tercih edilip etmemesinde kişilerin yaşadığı tecrübelerin etkili olduğu kabul edilmektedir. Acil veya polikliniğe gelenlerin ilk izlenimleri, davranışsal niyetlerini ve tatmin olma düzeylerini etkilemektedir. Bu yönüyle acil ve poliklinik hizmetlerinin ayrı bir önem taşıdığını vurgulamakta yarar vardır (Varinli ve Çakır, 2004:34).

Tablo 1. Sağlık Personeli Başına Düşen Kişi Sayısı, 2000-2017

Yıllar	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı
2000	754	4 039	924	1 238	1 545	2 930
2001	725	4 052	897	1 229	1 562	2 945
2002	722	4 056	917	1 325	1 601	2 979
2003	711	3 786	902	1 170	1 613	3 003
2004	700	3 801	898	1 116	1 573	3 008
2005	683	3 794	881	1 110	1 582	3 026
2006	667	3 804	844	1 033	1 568	3 013
2007	651	3 661	746	889	1 496	2 944
2008	632	3 583	716	799	1 500	2 886
2009	612	3 524	690	776	1 470	2 879
2010	597	3 440	642	742	1 464	2 781
2011	593	3 542	598	674	1 440	2 864
2012	583	3 533	561	617	1 414	2 846
2013	573	3 439	549	570	1 435	2 838
2014	573	3 379	545	519	1 470	2 857
2015	577	3171	515	540	1483	2860
2016	551	2992	522	522	1522	2864
2017	539	2898	486	520	1504	2834

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 05.05.2020

Sağlık hizmetleri sağlık kuruluşları ve sağlık personeliyle var olan bir sektördür. Sağlık hizmetlerinin kalitesi, etkinliği ve verimliliği sağlıktaki insan gücünün niceliği ve niteliğiyle yakından ilgilidir. Sağlık sektöründe nitelikli istihdamı artırmaya yönelik politikalar önem arz etmektedir (Ulusal İstihdam Stratejisi, 2017:130). Ülkemizde sağlık hizmeti sunan kurumların artışı ile doğru orantılı olarak sağlık hizmeti personeline de artış bulunmaktadır. 2000-2017 yılları arasında kişi başına düşen hekim sayısı 754'ten 539'a, diş hekimi 4039'dan 2898'e, hemşire 924'ten 486'ya, sağlık memuru 1238'den 520'ye, ebe 1545'ten 1504'e, eczacı 2930'dan 2834'e düşmüştür.

Tablo 2. Toplam Sağlık Kurumu Sayısı, Yataklı Sağlık Kurumu Sayısı, Yataksız Sağlık Kurumu Sayısı, Toplam Yatak Sayısı

Yıllar	Toplam Sağlık Kurumu Sayısı	Yataklı Sağlık Kurumu Sayısı	Yataksız Sağlık Kurumu Sayısı	Toplam Yatak Sayısı
2000	10 747	1 183	9 564	134 950
2001	10 581	1 199	9 382	140 710
2002	9 685	1 156	8 529	164 471
2003	9 183	1 174	8 009	165 465
2004	9 038	1 217	7 821	166 707
2005	8 870	1 196	7 674	170 972
2006	9 831	1 203	8 628	174 342
2007	11 839	1 317	10 522	178 000
2008	13 818	1 350	12 468	183 183
2009	15 205	1 389	13 816	188 638
2010	26 993	1 439	25 554	200 239
2011	27 997	1 453	26 544	194 504
2012	29 960	1 483	28 477	200 072
2013	30 116	1 517	28 599	202 031
2014	30 176	1 528	28 648	206 836
2015	30 449	1533	28 916	209 648
2016	32 980	1510	31 470	217 771
2017	33 587	1518	32 069	225 863

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 05.05.2020

Sağlık hizmetlerine olan talep tüm dünyada hızla artmaktadır. Bu artışın başlıca nedenleri; artan nüfus, sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, sağlık alanındaki hızlı teknolojik gelişmeler, yaşam süresindeki artış sayılabilir. Sağlık hizmetlerine artan bu talebin etkin ve verimli bir şekilde karşılanabilmesi birçok ülkenin gündemini oluşturmaktadır (Ulusal İstihdam Stratejisi, 2017:130). 2000-2017 yılları arasında toplam sağlık kurumu sayısı 10.747'den 33.587'ye, yataklı sağlık kurumu sayısı 1.183'ten 1.518'e, yataksız sağlık kurumu sayısı 9. 564'ten 32.069'a, toplam yatak sayısı 134.950'den 225.863'e yükselmiştir.

3. Kişilerin Sağlık Hizmetlerinde Algılarını Etkileyen Nedenler

Hizmet algılarını etkileyen üç neden vardır. Bunlar; İnsancıl nedenler, ekonomik nedenler ve etkililiktir. İnsancıl Nedenler; Sağlık hizmetlerinin kişilerin, düşüncelerine ve değerlerine saygı gösterilerek sunulması gerektiğini, insaniyete uygun olması ile ilgili hukuksal düzenleme yapılmasını belirtmektedir. Kişilerin en temel hakkı, en iyi sağlık hizmeti alma hakkıdır. Sağlık kurumlarında verilen hizmetin, sağlık ve kişilik haklarına uygun olması gerekmektedir. Ekonomik Nedenler; Hastanelerdeki yöneticiler tüm kaynakların verimli kullanımını sağlarken aynı zamanda kaynakların maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar. Hizmet algısı, hastanelerin hizmet potansiyelini arttırmaktadır. Kişiler, en çok fayda sağlayacakları hizmetleri tercih etmektedirler. Etkililik; Kişilerin memnuniyetini etkileyen faktör üç gruba ayrılmaktadır: Birincisi; kişisel özelliklerdir. Bunlar; eğitim durumu, cinsiyet, yaş, hastalıkların türü, kişilere uygulanan tedavi yöntemleridir. İkincisi; sağlık hizmeti veren personelin özellikleridir. Bunlar; bireylere olan yaklaşım, kişilik özellikleri ve eğitim düzeyleridir. Üçüncüsü; kurumların özellikleridir. Bunlar; kurumların fiziksel özellikleri, hizmet verilen kurumun türü, tüm resmi işlemlerin azlığıdır (Akbaş, 2014:58-59-60).

4. Anket Formu

Anket formunun hazırlanmasında; literatür tarama sonucu elde edilen dokümanlardan, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Yasemin Özkara'nın "Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetinin Sağlık Ekonomisindeki Yeri ve Önemi: Bir Uygulama" tezinde kullandığı güvenilirliği ispatlanmış (Cronbach $\alpha=0,9212$) bir anket formundan yararlanılmıştır. Gerekli değişiklikler yapılarak son şekli verilmiş ve yüz yüze anket yöntemiyle 7 soru sorularak 100 hemşireye uygulanmıştır. 3 Aralık- 7 Aralık 2018 tarihleri arasında Kırklareli İl

Sağlık Müdürlüğü'nden resmi izin alınarak, Kırklareli ilinde bulunan devlet hastanelerden birinde yapılmıştır.

5.Yöntem

SPSS 25 (IBM Corp. Released 2017. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0. ve medyan (IQR), değişkenleri kullanılmıştır. Ki Kare testi ve Fisher's Exact Test ile veriler analiz edilmiştir. % 20'den küçük olan frekansların analizi için "Monte Carlo Simulasyon Yöntemi" kullanılmıştır. Testlerin anlamlılık düzeyi için $p<0,05$ ve $p<0,01$ değeri kabul edilmiştir. Araştırmanın Sınırlılıkları: Araştırma, sadece hastanede çalışan hemşirelerle sınırlıdır.

6.Bulgular

Tablo 3. Çalışmaya Katılan Hemşirelerin Sosyo Demografik Özellikleri

		n	%
Yaş	18-25	46	46,0
	26-39	24	24,0
	40-59	22	22,0
	60+	8	8,0
Cinsiyet	Kadın	51	51,0
	Erkek	49	49,0
Öğrenim Durumu	İlkokul	16	16,0
	Ortaokul	7	7,0
	Lise Mezunu	30	30,0
	Yüksekokul-Fakülte	44	44,0
	Yüksek Lisans-Doktora	3	3,0
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmete	Güveniyor	55	55,0
	Güvenmiyor	26	26,0
	Kararsız	19	19,0
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmetin kalitesi	Çok iyi	24	24,0
	İyi	30	30,0
	Orta	38	38,0
	Kötü	8	8,0
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden	Memnun	33	33,0
	Memnun değil	50	50,0
	Kararsız	17	17,0
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde yapılan laboratuvar tetkikleri	Yeterli	58	58,0
	Yetersiz	42	42,0
Hekimlerin tecrübeli olup olmaması sizin için önemli midir	Önemlidir	95	95,0
	Önemli değildir	5	5,0
Hekimlerin Davranışları;	Önemlidir	93	93,0
	Önemli değildir	7	7,0
Hekimlerin tedavi etmeyi kabul etmemesi durumunda;	Başka bir hekim tercih ederim	37	37,0
	Hekimi şikâyet ederim	46	46,0
	Ben seçtiğime göre kabul etmek zorundadır	17	17,0
	Toplam	100	100,0

Ankete katılanların %51'i kadın, %49'u erkektir. Çalışmaya katılanların %46'sı 18-25 yaş aralığında, %24'ü 26-39 yaş aralığında, %22'si 40-59 yaş aralığında, %8'i 60 yaş üstüdür. %16'sı ilkokul, %7'si ortaokul, %30'u lise, %44'ü yüksekokul-fakülte, %3'ü yüksek lisans-doktora mezunudur. Hizmet alınan devlet hastanesinde verilen hizmete %55'i güvenmekte, %26'sı güvenmemekte, %19'u kararsızdır. Hizmet alınan devlet hastanesinde verilen hizmetin kalitesinin %24'ü çok iyi, %30'u iyi, %38'i orta, %8'i kötü olduğunu düşünmektedir. Hizmet alınan devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden %33 memnun, %50'si memnun değil, %17'si kararsızdır. Hizmet alınan devlet hastanesinde yapılan laboratuvar tetkikleri %58'si yeterli, %42'si yetersiz bulmaktadır. Hekimlerin tecrübeli olup olmaması %95'i tarafından önemlidir, %5'i tarafından önemli değildir. Hekimlerin davranışı %93'ü tarafından önemlidir, %7'si tarafından önemli değildir. Hekimlerin tedavi etmeyi kabul etmemesi durumunda çalışmaya katılanların %46'sı hekimi şikayet edeceğini bildirmiştir, %37'si başka bir hekimi tercih edeceğini söylemiştir.

Tablo 4. Hemşirelerin Yaşa Göre Hizmetleri Değerlendirilmesi

		Yaş					Toplam	χ^2	p
		18-25	26-39	40-59	60+				
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmete	Güveniyor	n	26	14	9	6	55	4,381	0,639
		%	56,5%	58,3%	40,9%	75,0%	55,0%		
	Güvenmiyor	n	10	7	8	1	26		
		%	21,7%	29,2%	36,4%	12,5%	26,0%		
	Kararsız	n	10	3	5	1	19		
		%	21,7%	12,5%	22,7%	12,5%	19,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmetin kalitesi	Çok iyi	n	11	4	4	5	24	15,275	0,077
		%	23,9%	16,7%	18,2%	62,5%	24,0%		
	İyi	n	14	10	6	0	30		
		%	30,4%	41,7%	27,3%	0,0%	30,0%		
	Orta	n	19	6	11	2	38		
		%	41,3%	25,0%	50,0%	25,0%	38,0%		
	Kötü	n	2	4	1	1	8		
		%	4,3%	16,7%	4,5%	12,5%	8,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden	Memnun	n	17	6	6	4	33	4,333	0,632
		%	37,0%	25,0%	27,3%	50,0%	33,0%		
	Memnun değil	n	20	13	13	4	50		
		%	43,5%	54,2%	59,1%	50,0%	50,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde yapılan laboratuvar tetkikleri	Kararsız	n	9	5	3	0	17	2,616	0,469
		%	19,6%	20,8%	13,6%	0,0%	17,0%		
	Yeterli	n	30	11	12	5	58		
		%	65,2%	45,8%	54,5%	62,5%	58,0%		
Hekimlerin tecrübeli olup olmaması sizin için önemli midir?	Yetersiz	n	16	13	10	3	42	2,937	0,37
		%	34,8%	54,2%	45,5%	37,5%	42,0%		
	Önemlidir	n	42	23	22	8	95		
		%	91,3%	95,8%	100,0%	100,0%	95,0%		
	Önemli değildir	n	4	1	0	0	5		
		%	8,7%	4,2%	0,0%	0,0%	5,0%		
Hekimlerin Davranışı;	Önemlidir	n	44	24	17	8	93	11,265	0,016*
		%	95,7%	100,0%	77,3%	100,0%	93,0%		
	Önemli değildir	n	2	0	5	0	7		
		%	4,3%	0,0%	22,7%	0,0%	7,0%		

		Yaş				Toplam	χ^2	p	
		18-25	26-39	40-59	60+				
Hekimlerin tedavi etmemesi durumunda;	Başka bir hekim tercih ederim	n	15	9	8	5	37	3,368	0,773
		%	32,6%	37,5%	36,4%	62,5%	37,0%		
	Hekimi şikayet ederim	n	22	11	10	3	46		
		%	47,8%	45,8%	45,5%	37,5%	46,0%		
	Ben seçtiğime göre kabul etmek zorundadır	n	9	4	4	0	17		
		%	19,6%	16,7%	18,2%	0,0%	17,0%		
Toplam		n	46	24	22	8	100		
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%		

*p<0,05

Yaş grubu kategorileri ile hekimlerin hastalara karşı davranışının önemli olup olmaması arasında istatistik olarak anlamlı bir ilişki vardır (p<0,05). Yaş arttıkça hemşirelere karşı davranış çok azda olsa önemini kaybetmektedir. %26'sı 18-25 yaş aralığında, %14'ü 26-39 yaş aralığında, %9'u 40-59 yaş aralığında, %6'sı 60 yaş üstünde ankete katılanlar hizmet aldığınız devlet hastanesindeki verilen hizmete güvenmektedir. %56,5'si 18-25 yaş aralığında, %58,3'ü 26-39 yaş aralığında, %40,9'u 40-59 yaş aralığında, %75'i 60 yaş üstünde, ankete katılanların %26'sı verilen hizmete güvenmemektedir. %10'u 18-25 yaş aralığında, %3'ü 26-39 yaş aralığında, %5'i 40-59 yaş aralığında, %1'i 60 yaş üstündekilerin, %19'u kararsızdır. %37'si 18-25 yaş aralığında, %25'i 26-39 yaş aralığında, %27'si 40-59 yaş aralığında, %50'si 60 yaş üstünde, ankete katılanlar, hizmet aldığınız devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden memnundur. %43'ü 18-25 yaş aralığında, %54'ü 26-39 yaş aralığında, %59'u 40-59 yaş aralığında, %50'si 60 yaş üstünde, ankete katılanlar, hizmet aldığınız devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden memnun değildir. %19'u

18-25 yaş aralığında, %20'si 26-39 yaş aralığında, %13'ü 40-59 yaş aralığında, %0'ı 60 yaş üstünde, ankete katılanlar, hizmet aldığımız devlet hastanesindeki laboratuvar tetkiklerini yeterli bulmaktadır. %34'ü 18-25 yaş aralığında, %54'ü 26-39 yaş aralığında, %45'i 40-59 yaş aralığında, %37'si 60 yaş üstünde, ankete katılanlar, hizmet aldığımız devlet hastanesindeki laboratuvar tetkiklerini yeterli bulmamaktadır.

Tablo 5. Hemşirelerin Cinsiyete Göre Hizmetleri Değerlendirilmesi

		Cinsiyet		Toplam	χ^2	p	
		Kadın	Erkek				
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmete	Güveniyor	n	27	28	55	0,452	0,825
		%	52,9%	57,1%	55,0%		
	Güvenmiyor	n	13	13	26		
		%	25,5%	26,5%	26,0%		
	Kararsız	n	11	8	19		
		%	21,6%	16,3%	19,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmetin kalitesi	Çok iyi	n	12	12	24	1,415	0,695
		%	23,5%	24,5%	24,0%		
	İyi	n	13	17	30		
		%	25,5%	34,7%	30,0%		
	Orta	n	21	17	38		
		%	41,2%	34,7%	38,0%		
	Kötü	n	5	3	8		
		%	9,8%	6,1%	8,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden	Memnun	n	15	18	33	0,842	0,691
		%	29,4%	36,7%	33,0%		
	Memnun değil	n	26	24	50		
		%	51,0%	49,0%	50,0%		
	Kararsız	n	10	7	17		
		%	19,6%	14,3%	17,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde yapılan laboratuvar tetkikleri	Yeterli	n	31	27	58	0,331	0,565
		%	60,8%	55,1%	58,0%		
	Yetersiz	n	20	22	42		
		%	39,2%	44,9%	42,0%		

		Cinsiyet			Toplam	χ^2	p
		Kadın	Erkek				
Hekimlerin tecrübeli olup olmaması sizin için önemli midir	Önemlidir	n	51	44	95	5,478	0,019*
		%	100,0%	89,8%	95,0%		
	Önemli değildir	n	0	5	5		
		%	0,0%	10,2%	5,0%		
Hekimlerin Davranışı;	Önemlidir	n	48	45	93	0,2	0,655
		%	94,1%	91,8%	93,0%		
	Önemli değildir	n	3	4	7		
		%	5,9%	8,2%	7,0%		
Hekimlerin tedavi etmemesi durumunda;	Başka bir hekim tercih ederim	n	20	17	37	0,82	0,697
		%	39,2%	34,7%	37,0%		
	Hekimi şikayet ederim	n	24	22	46		
		%	47,1%	44,9%	46,0%		
	Ben seçtiğime göre kabul etmek zorundadır	n	7	10	17		
		%	13,7%	20,4%	17,0%		
Toplam		n	51	49	100		
		%	100,0%	100,0%	100,0%		

*p<0,05

Cinsiyet grubu kategorileri ile hekimlerin tecrübeli olup olmaması arasında istatistik olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Erkeklerde kısmen de olsa hekimlerin tecrübeli olmaması kaliteyi etkilememektedir. Hekimlerin davranışlarını kadınlar daha fazla önemli görmektedir. Hekimlerin tedavi etmemesi durumunda kadınların-erkeklerin çoğu hekimi şikayet edeceğini belirtmiştir.

Tablo 6. Hemşirelerin Öğrenim Durumuna Göre Hizmetleri Değerlendirilmesi

		Öğrenim Durumu						Toplam	χ^2	p
		İlkokul	Ortaokul	Lise Mezunu	Yüksekokul-Fakülte	Yüksek Lisans-Doktora				
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmete	Güveniyor	n	14	3	16	22	0	55	13,461	0,091
		%	87,5%	42,9%	53,3%	50,0%	0,0%	55,0%		
	Güvenmiyor	n	1	2	10	11	2	26		
		%	6,3%	28,6%	33,3%	25,0%	66,7%	26,0%		
	Kararsız	n	1	2	4	11	1	19		
		%	6,3%	28,6%	13,3%	25,0%	33,3%	19,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde verilen hizmetin kalitesi	Çok iyi	n	12	1	4	7	0	24	38,117	0,001**
		%	75,0%	14,3%	13,3%	15,9%	0,0%	24,0%		
	İyi	n	1	1	14	14	0	30		
		%	6,3%	14,3%	46,7%	31,8%	0,0%	30,0%		
	Orta	n	2	5	9	20	2	38		
		%	12,5%	71,4%	30,0%	45,5%	66,7%	38,0%		
	Kötü	n	1	0	3	3	1	8		
		%	6,3%	0,0%	10,0%	6,8%	33,3%	8,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden	Memnun	n	11	2	7	13	0	33	19,931	0,008**
		%	68,8%	28,6%	23,3%	29,5%	0,0%	33,0%		
	Memnun değil	n	5	5	18	21	1	50		
		%	31,3%	71,4%	60,0%	47,7%	33,3%	50,0%		
	Kararsız	n	0	0	5	10	2	17		
		%	0,0%	0,0%	16,7%	22,7%	66,7%	17,0%		
Hizmet aldığınız devlet hastanesinde yapılan laboratuvar tetkikleri	Yeterli	n	14	2	17	23	2	58	8,911	0,057
		%	87,5%	28,6%	56,7%	52,3%	66,7%	58,0%		
	Yetersiz	n	2	5	13	21	1	42		
		%	12,5%	71,4%	43,3%	47,7%	33,3%	42,0%		
Hekimlerin tecrübeli olup olmaması sizin için önemli midir	Önemlidir	n	15	6	29	42	3	95	1,676	0,831
		%	93,8%	85,7%	96,7%	95,5%	100,0%	95,0%		
	Önemli değildir	n	1	1	1	2	0	5		
		%	6,3%	14,3%	3,3%	4,5%	0,0%	5,0%		
Hekimlerin Davranışı;	Önemlidir	n	16	6	28	40	3	93	2,301	0,71
		%	100,0%	85,7%	93,3%	90,9%	100,0%	93,0%		
	Önemli değildir	n	0	1	2	4	0	7		
		%	0,0%	14,3%	6,7%	9,1%	0,0%	7,0%		

			Öğrenim Durumu					Toplam	χ^2	p
			İlkokul	Ortaokul	Lise Mezunu	Yüksekokul-Fakülte	Yüksek Lisans-Doktora			
Hekimlerin tedavi etmemesi durumunda;	Başka bir hekim tercih ederim	n	5	2	9	20	1	37	12,502	0,12
		%	31,3%	28,6%	30,0%	45,5%	33,3%	37,0%		
	Hekimi şikayet ederim	n	11	5	14	14	2	46		
		%	68,8%	71,4%	46,7%	31,8%	66,7%	46,0%		
	Ben seçtiğime göre kabul etmek zorundadır	n	0	0	7	10	0	17		
		%	0,0%	0,0%	23,3%	22,7%	0,0%	17,0%		
Toplam		n	16	7	30	44	3	100		
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%		

**p<0,01

Öğrenim durumu grubu kategorileri ile hizmet aldığımız devlet hastanesinde verilen hizmetin kalitesi kategorileri arasında istatistik olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). İlkokul mezunlarının %75'i hizmet kalitesini çok iyi olarak değerlendirirken ortaokul mezunlarının %71,4'ü orta olarak belirtmektedir. Lise mezunlarının %46,7'si iyi, yüksekokul-fakülte mezunlarının %45,5'i orta, yüksek lisans doktora mezunlarının ise %66,7'si orta olarak değerlendirmektedir. Eğitim durumu arttıkça kalite değerlendirmesi düşmektedir. Öğrenim durumu grubu kategorileri ile hizmet aldığımız devlet hastanesinde temizlik ve hijyeninden memnun olma kategorileri arasında istatistik olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). İlkokul mezunlarının %68,8'i hijyenden memnunken, ortaokul mezunlarının %60'ı; lise mezunlarının %60'ı; yüksekokul fakülte mezunlarının %47,7'si memnun değildir. Eğitim durumu arttıkça hijyen kalitesinden memnuniyet düşmektedir. Hekimlerin tecrübeli olup olmaması, hekimlerin davranışı, hekimlerin tedavi etmemesi durumu gibi diğer sorulara verilen cevaplarda da eğitim durumu arttıkça hekimlerin davranışları önem kazanmaktadır.

7. Tartışma ve Sonuç

Sağlık hizmetlerinde müşteri memnuniyetini etkileyen faktörler gün geçtikçe çoğalmakta ve karmaşık hale gelmektedir. Teknolojik yenilikler, rekabet, toplumun refah düzeyinin yükselmesi, sağlık okuryazarlık bilgi birikimi, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının gün geçtikçe değişiklik arz etmesi sağlık hizmetlerinde de bir takım yeniliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Sağlık hizmet tüketicilerinin memnuniyetini yükseltmek, sağlık hizmet kalitesinin kontrolüyle mümkün olabilir. Sağlık hizmetinin en fazla sunulduğu kamu kurumlarında müşteri memnuniyetini gerçekleştirmek için çalışanların mükemmel hizmet sunmak konusunda desteklenmesi, altyapıların ve sistemlerin hizmet verilmesini desteklediğinden ve engellemediğinden emin olunması gerekmektedir (Öcel, 2016:57).

Sağlık hizmet sektörü, diğer sektörlerden farklı özelliklere sahiptir. Hizmetler, üretimi ve tüketimi aynı anda gerçekleşmektedir ve genellikle hizmetler sektörü tarafından sunulmaktadır. Hizmet algısı; kişilerin beklentileri ile alınan hizmetin sonucunda meydana gelmektedir. Bu yüzden, sağlık kurumlarının temel amaçlarından biri hizmet algısını geliştirmek olmalıdır. Hizmet algısının, kurumun performansıyla yakından ilişkilidir. Hemşirelerin hizmeti algılamaları, sağlık kurumlarının başarısında kilit öneme sahiptir. Hastanedeki hizmet kalitesi, devlet hastanesinin temizlik ve hijyeni, yapılan laboratuvar tetikleri, hekimlerin hemşirelere karşı davranışları hastaların gelme sıklığı, hastaneyi tercih etme durumlarını inceleyen bu çalışma, Kırklareli ilinde faaliyet gösteren hastanede gerçekleştirilmiştir. Hizmet alınan devlet hastanesindeki hizmet kalitesi, devlet hastanesinin temizlik ve hijyenini, yapılan laboratuvar tetiklerini, hekimlerin hemşirelere karşı davranışları, hemşirelerin gelme sıklığını olumlu yönde etkileyebilmektedir. Hekimlerin hemşirelere yaklaşımı, personel kalitesi ile hemşirelere sunulan sağlık hizmetleri arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Sağlık personelinin

ve hekimlerin hemşirelere karşı tutumu, sağlık kurumunun teknolojik ve fiziksel şartları, hemşirelerin tedavi süreci ile ilgili hekimlere soru sorabilmesi, hastane hizmet kalitesinde etkili rol oynamaktadır. Özetle; hastane yöneticilerinin, her kim hastanede hizmet alıyorsa (doktor, hemşire vb) algıladıkları hizmet kalitelerini geliştirmek amacıyla çeşitli hedefler geliştirmelidir.

Kaynakça

- Altay, A., (2007). Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Sayıştay Dergisi*, 64, 33-58.
- Akbaş, E., (2014). *Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyeti ve Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörler:Manisa Merkezefendi Devlet Hastanesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başol, E., (2015). Gelişmekte Olan Ülkelerde Strateji: Sağlık Sisteminde Sevk Zinciri, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 128-140.
- Bilgin, Y., Göral, M., (2017). Sağlık Kuruluşlarında Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyetine Etkisi: Bartın Devlet Hastanesi Örneği, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 8(16), 151-176.
- Deniz, N., Büyük, K., (2017). Sağlık Hizmetlerinde Hastaların Kalite Algılarının Değerlendirilmesi, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 52-69.
- Çıraklı, Ü., Gözlü, M. ve Gözlü, K., (2014). Sağlık Kurumlarında Algılanan Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Yozgat'ta Yer Alan İki Hastanenin Yatan Hastaları Üzerinde Bir Çalışma, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı, 7(1), 61-82.
- Kıdak, L., Aksaraylı, M., (2008). Yatan Hasta Memnuniyetinin Değerlendirilmesi ve İzlenmesi: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 87-121.
- Öcel, Y., (2016). Sağlık Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Bolu ve Düzce Örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 56-79.
- Papatya, G., Papatya, N. ve Hamşioğlu, B., (2012). Sağlık İşletmelerde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti: İki Özel Hastanede Karşılaştırmalı Bir Araştırma, *Kırıkkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 87-108.
- Songur, L., Turan, A., ve Songur, G., (2017). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Servperf Ölçeği ile Ölçülmesi: “Şereflikoçhisar Devlet Hastanesi Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 807-819.

- Varinli, İ., Çakır, A., (2004). Hizmet Kalitesi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki-Kayseri' de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 33-52.
- Jain, S. K., Gupta, G., (2004). Measuring Service Quality: Servqual vs. Servperf Scales, *The Journal for Decision Makers*, 29 (2), 25-37.
- Korkmaz, S., Çuhadar, U., (2017). Sağlık Hizmet Kalitesi ve Sağlık Kurumunu Tekrar Tercih Etme Niyeti Arasındaki İlişki: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 72-87.
- Kumaraswamy, S., (2012). Service Quality in Health Care Centres: An Empirical Study, *International Journal of Business and Social Science*, 3 (16), 141-150.
- Prakash, B., (2010). Patient Satisfaction. *Journal of Cutaneous and Aesthetic Surgery*, 3(3), 151-155.
- Ramez, W. S., (2012). Patients' Perception of Health Care Quality, Satisfaction and Behavioral Intention: An Empirical Study in Bahrain, *International Journal of Business and Social Science*, 3 (18), 131-141.
- Sohail, M., (2003). Service Quality in Hospitals: More Favorable than You Might Think, *Managing Service Quality*, 13 (3), 197-206.
- Sower, V., Duffy, J., Kilbourne, W., Kohers, G., ve Jones, P., (2001). The Dimensions of Service Quality for Hospitals: Development and Use of the Kqçay Scale. *Health Care Management Review*, 26 (2), 47-59.
- Ulusal İstihdam Stratejisi., (2017). 5. İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı *Mevcut Durum Raporu*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Taş, D., (2012). Sağlık Hizmet Kalitesinin Ölçümüne İlişkin Bir Araştırma, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 4(2), 79-102.

Üretim İşletmeleri Açısından Safha Maliyet Yönteminin İncelenmesi ve Plastik Sektöründe Bir Uygulama

İrem ÖZCAN^{1*}

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme (Türkçe) Bölümü, İstanbul, Türkiye
Orcid Numarası: 0000-0002-0991-3848

Geliş Tarihi: 26.06.2020

***Sorumlu Yazar e mail:** iremozcan@halic.edu.tr

Kabul Tarihi: 02.11.2020

Atıf/Citation: Özcan, İ., “Üretim İşletmeleri Açısından Safha Maliyet Yönteminin İncelenmesi ve Plastik Sektöründe Bir Uygulama”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020, 3/2: 233-264.

Öz

İşletmelerin giderek artan küresel rekabetle başa çıkabilmeleri, faaliyetlerinin devamlılığını sağlayabilmeleri, verimliliklerini artırabilmek adına maliyetlerini kontrol altına alabilmeleri ve bu amaçlarla yöneticilerin doğru kararlar alabilmeleri için ihtiyaç duydukları en önemli bilgilerin başında maliyet gelmektedir. Üretim maliyetlerinin hesaplanmasında kullanılan maliyet muhasebesi sisteminin etkin kullanımı, işletmelerin rekabet avantajı elde edilmeleri için gereken temel bileşenlerden biridir. Çalışmada, üretimi devamlı bir akış halinde sürdüren, birbirine benzeyen homojen ürünler üreten ve üretim hattını üretim safhalarına bölebilen işletmelerde en uygun maliyet yöntemlerinden biri olan Safha Maliyet Yöntemi ve plastik sektöründe uygulanması ele alınmıştır. Üretim maliyetlerinin safhalar halinde ortaya konması ve birim maliyetlerin hesaplanması amacıyla, İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet gösteren ve plastik sektöründe PVC granül üretimi yapan X firması için safha maliyet yöntemi kullanılarak maliyet modeli önerisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Plastik Sektöründe Maliyet, Maliyet Sistemi, Safha Maliyet Sistemi

Investigation of Process Costing Method in Manufacturing Business: An a Application in the Plastic Sector

Abstract

Cost is one of the most important information that businesses need in order to cope with the increasing global competition, to ensure the continuity of their activities, to control their costs to increase their efficiency, and to make the right decisions for managers. One of the basic components required for businesses to gain competitive advantage is the effective use of the cost accounting system used in the calculation of production costs. In the study, Phase Cost Method, which is one of the most affordable cost methods in the enterprises, which continues the production in a continuous flow, produces comparable products similar to each other and can divide the production line into the production phases, is discussed. In order to reveal the production costs in stages and to calculate the unit costs, a cost model proposal has been presented for X company, which operates in Istanbul Ikitelli Organized Industrial Zone and produces PVC granules in the plastic sector, using the phase cost method.

Key Words: Cost In The Plastics Industry, Cost System, Process Cost System

1. Giriş

Muhasebe, işletmenin varlık ve kaynak yapısı hakkında işletme içi ve dışı kullanıcılara bilgi veren, hesap dönemi içerisinde gerçekleşen faaliyet sonuçlarını, özsermaye yapısında meydana gelen değişimleri ve nakit akışlarını raporlayan bir sistemdir. Bu sistemin ayrılmaz bir parçası olan maliyet muhasebesi, özü itibariyle işletme içine dönüktür. Üretim ve hizmet işletmelerinde fiziki mal ve hizmet hareketlerinin doğru bir şekilde izlenmesi ve gerçeğe uygun bir şekilde maliyetlenmesi gerekmektedir. Hızla artan rekabet ortamında, işletmelerin maliyet hesaplamalarını gerçeğe uygun ve güvenilir olarak gerçekleştirmesinin yönetsel açıdan önemi artmıştır. Bu durum işletmelerde etkin bir maliyet muhasebesi sisteminin kurulmasını ve yürütülmesini zorunlu hale getirmektedir.

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve küreselleşme sonucu oluşan zorlu rekabet ortamı işletmelerin üretim yapısında değişikliklere neden olmuştur. Bu değişimlerle birlikte emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçilmiş ve üretimde azalan emek, yerini otomasyon süreçlerine bırakmıştır. Üretim maliyetlerinin hesaplanmasında maliyetlerin kapsamını, zamanını ve şeklini belirleyen yöntemler geliştirilmiştir. Maliyetlerin kapsamını belirleyen yöntemler tam maliyet, normal maliyet ve değişken maliyet yöntemlerinden oluşmakta; maliyetlendirme zamanını belirleyen yöntemler ise fiili maliyet, tahmini maliyet ve standart maliyet yöntemlerinden oluşmaktadır. Giderlerin üretim maliyetlerine yüklenmesinde farklı üretim koşullarının farklı yaklaşımları gerektirmesi nedeniyle kullanılan yöntemler ise sipariş maliyet ve safha maliyet yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Vanderbeck, 2009: 28).

Bu çalışmada plastik sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede safha maliyet yönteminin işleyişi ele alınmıştır. Plastik sektörünün ülkemizdeki geçmişi 1960'lara uzanmaktadır. Türk plastik enstitüsü oldukça gençtir ve hızla büyüyen pazarlardan biridir. Ülkemizde Plastik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin birçoğu KOBİ niteliğindedir. Bu nedenle muhasebe sistemleri yeterince gelişmiş değildir. Uygulamanın gerçekleştirildiği plastik işletmesi, İstanbul içerisinde yer alan plastik firmalarından biridir. İşletme içerisinde etkin bir maliyet sistemi bulunmamaktadır. Yalnızca ilgili dönemlerde vergilendirmeye yönelik maliyet çalışmaları yapılmaktadır. İşletmenin yapısı ve maliyet muhasebesinden beklentilerinden yola çıkılarak, işletmeye Safha Maliyet Yöntemi olarak bir maliyet modeli önerisi oluşturulmuş ve uygulanmıştır.

Bu çalışmanın konusunu, gerçekleştirilen araştırmanın sektör ve üretim koşullarına uygun olması bakımından "Safha Maliyet Yöntemi"nin incelenmesi oluşturmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde safha maliyet yönteminin işleyişi ele

alınmıştır. Sonraki bölümde plastik sektöründe faaliyet göstermekte olan X Plastik İnşaat Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi'nde üretilen ürünlerin safha maliyet yöntemine göre maliyet hesaplamaları yapılmıştır. İşletmenin ürün yelpazesinde birçok ürün yer almaktadır. Ancak hammaddeler üretim hattına bazı formülasyon farklılıkları ile sokulmakta, böylece farklı modellerde ürünler üretim hattından çıkabilmektedir. Bu nedenle ürünlerin üretim süreçleri aynı olmaktadır. Ancak ürünlerin hammadde karışım oranları ve şekillendirme aşamaları farklı olduğundan çalışmanın üçüncü bölümü olan uygulama bölümünde, kablo sektöründeki üreticilere yönelik PVC granül üretimi incelenmiştir.

Ele alınan işletmede gelişmiş bir maliyet muhasebesi sisteminin bulunmaması nedeniyle, dönem sonlarında vergilendirmeye yönelik maliyet hesapları kullanılmaktadır. Ancak bu maliyet hesaplarının işletmenin maliyet muhasebesi sisteminden beklentilerini tam olarak karşılayamadığı düşünülmektedir. Çünkü işletme içerisinde üretilen ürünlerin üretim safhalarının hesaplanan maliyetlerden aldığı paylar belirlenememekte ve gider kontrolü sağlıklı bir şekilde yapılamamaktadır. Bu nedenle çalışmanın uygulama bölümünde işletmede karşılaşılan eksikliğin giderilmesi ve ileride oluşturulacak geliştirilmiş maliyet muhasebesi sisteminin altyapısına yardımcı olması nedeniyle, işletmede üretilen ürün grubu üzerinden önerilerde bulunulmuştur.

2. Safha Maliyet Yöntemi

Evre maliyeti adı da verilen bu yöntemin, tek bir mamulün üretimini yapan işletmelerde veya esas üretim yerlerinde kullanılması uygundur. Ayrıca, birbirine çok benzeyen mamuller üreten işletmelerde, bu mamuller tek mamul olarak kabul edilebileceğinden safha maliyet yöntemi uygulanabilmektedir. Aynı zamanda belirli ağırlık katsayılarından yararlanılarak tek bir mamul cinsinden

ifade edilebilecek çeşitli mamullerin üretimini yapan işletmelerde de kullanılabilir (Büyükmirza, 2007: 250). Sanayimizin bünyesine uygunluğu nedeniyle ülkemizde çok sık rastlanan bu maliyet yöntemini uygulayabilecek işletmelere en tipik örnekler; gıda, sigara, çimento, kimya, madencilik, enerji, cam, plastik ve benzeri sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler verilebilir (Bursal, Ercan, 2015: 273). Safha maliyet yöntemini uygulayan işletmelerde, tek tip ya da birbirine benzer mamullerin üretildiği seri üretimde bulunan üretim araçları ve girdilerinin bir arada olduğu görülmektedir. Bu tip işletmelerde üretilen mamuller üretim esnasında genellikle birbirini izleyen safhalardan geçerler.

Sanayi işletmelerinde üretilen mamuller ile bu işletmelerin sosyo-teknik özellikleri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. İşletme yöneticileri, kuruluş esnasında üretimde kullanılacak makine ve tesislerin seçiminden, söz konusu makine ve tesislerin fabrikanın fiziki alanı içerisine yerleştirilmesine kadar her aşamayı üretimini yapacakları mamul ya da mamul grubunun özelliklerini dikkate alarak gerçekleştirirler (Yükçü, 2015: 472). Geleneksel üretim sistemleri itme sistemiyle çalışırlar ve talep geçmişi ile mevcut siparişler üretim planının hazırlanmasında kullanılmaktadır (Kaldırım ve Kaldırım, 2018: 522). Safha maliyet yöntemini uygulayacak işletmelerin sahip olması gereken bazı teknik özellikler bulunmaktadır. Bunlar; sürekli bir akış halinde üretimin devamlılığı, üretilen mamullerin homojenliği ve üretimin belirli safhalara ayrılabilmesi şeklindedir. Üretim akışı zorunlu bir durum olmadıkça kesilemez. Üretim akışının sağlanabilmesi için makine, tesis ve cihazların yerleşimi, yarı mamullerin bir makineden diğerine ya da bir işgörenden diğerine geçişinin kolaylıkla sağlanabilmesini organize etmek gerekmektedir. Üretilen ürünlerin türdeş oluşu, üretimlerinde bir çok açıdan birbirlerine benzerlik göstermeleri anlamına gelmektedir. Sipariş üzerine çalışan işletmelerde, her siparişe göre üretilecek ürün birbirinden farklılık göstereceğinden üretim tesislerinde ve makinelerde ilgili ürünlere

göre ayarlamalar yapmak gerekecektir. Bu nedenle doğal üretim akışı her siparişte değişecektir. Ancak üretilen mamuller arasında homojenlik olduğunda, zorunlu durumlar hariç olmak üzere, üretim akışı kesilmez. Homojen ürünler üreten işletmelerde üretim bir veya birden fazla safhada gerçekleşebilmektedir. Üretimin tek bir makinede ve kısa bir süre içerisinde gerçekleştiği işletmelerde üretim tek safhalı kabul edilirken; üretimin uzun bir süre içerisinde ve birbirine bağlı olarak çalışan makinelerde karmaşık işlemler sonucunda tamamlandığı işletmelerde birden fazla safhaya ayrılarak gerçekleşmektedir (Yükçü, 2015: 473).

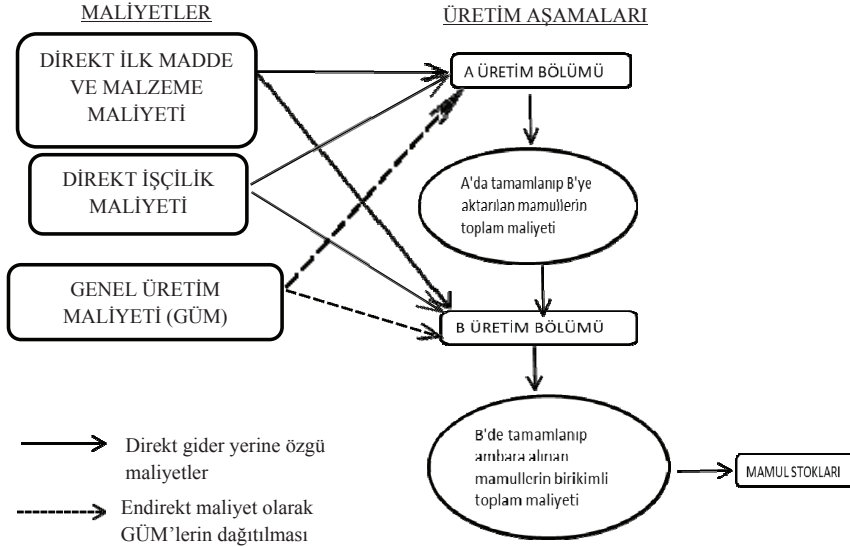
Safha kavramı; ürünlerin üretimin aşamasında geçtiği bölümleri, işlem aşamaları ya da esas üretim yerleri veya üretim merkezleri anlamına gelmektedir (Çakıcı, 2000:109). Bir gider yerinin safha olarak belirlenebilmesi için, girdi ve çıktı ilişkisinin kurulabilmesi ve çıktıların birim cinsinden ölçülebilmesi gerekmektedir. Yöntemin temel noktası safhaların belirlenmesi aşamasıdır. İşletme içerisinde safhaların ayrımının yapılabilmesi için bazı ölçüt ve esaslar gereklidir. Bunlardan birkaçı; benzer ya da ortak faaliyetlerin yapıp yapılmadığı, üretim faaliyetlerinde kullanılması planlanan makine, tesis ve işgücünün bir araya toplanıp toplanmadığı, ortak karar verme ve kontrolün yapıp yapılmadığı şeklindedir (Raiborn ve Kinney, 2013: 208).

Safha maliyet yöntemini uygulayan işletmeler sipariş üzerine çalışmadığından ve sürekli talep gören mamullerin seri üretimi söz konusu olduğundan üretim safhaları ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle her bir safhanın maliyetlerinin ayrı ayrı hesaplanması, kontrolü ve analizi gereklidir. Böylece maliyetleri azaltmak ya da maliyetlerin artmaması için gerekli önlemleri almak söz konusu olabilmektedir. Ayrıca üretimin sürekli olduğu işletmelerde, maliyetlerin saptanması için belirli zamanlarda üretimi durdurma imkânı bulunmamaktadır. Dönemsellik ilkesi gereğince, maliyet dönemleri itibariyle kurumsal

olarak üretim durdurulmuş gibi mamul maliyetlerinin saptanması söz konusu olmaktadır (Altuğ, 1999: 313).

Safha maliyet yönteminde, dönemin üretim maliyetleri esas üretim yerlerinde toplanmasının ardından her bir safhanın maliyetlerinin o aşamanın üretim miktarına bölünmesi ile safhanın birim maliyeti hesaplanır. Bir safhada tamamlanıp bir sonraki safhaya devredilen mamuller, tamamlandıkları safhanın kümülatif maliyeti ile maliyetlendirilerek, bir sonraki safhaya aktarılacak olan toplam maliyeti belirlemektedir. Safha maliyet yönteminde, direkt ilk madde ve malzeme maliyeti ve direkt işçilik maliyeti, tek bir mamul cinsinden ifade edilebilen mamul grubu olması nedeniyle gider yeri itibarıyla izlenirler. Böylece ikinci dağıtım aşamasının sonunda ortaya çıkan gider dağıtım tablosunda, esas üretim gider yerlerine ait direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim maliyetleri belirlenmiş olur. Son olarak, bu maliyetler ilgili aşamada yapılan üretim maliyetlerine yüklenir (Büyükmirza, 2007: 251).

Esas üretim gider yerlerinin her birinin birer safha olarak kabul edildiği safha maliyet yönteminde, maliyetlerin sağlıklı bir şekilde hesaplanabilmesi için miktar hareketlerinin bilinmesi gerekmektedir. Üretim safhalarını belirlemek üzere öncelikle gider yerleri oluşturulur. Direkt ilk madde malzeme, direkt işçilik ve endirekt maliyetler gider yerlerine toplanır. Safhalar itibarıyla maliyetler oluşur. Yönetime sunulacak her türlü bilgi, rapor, bütçeler safhalar bazında düzenlenir. Safha maliyet yönteminin işleyiş süreci Şekil 1'de gösterildiği gibidir.

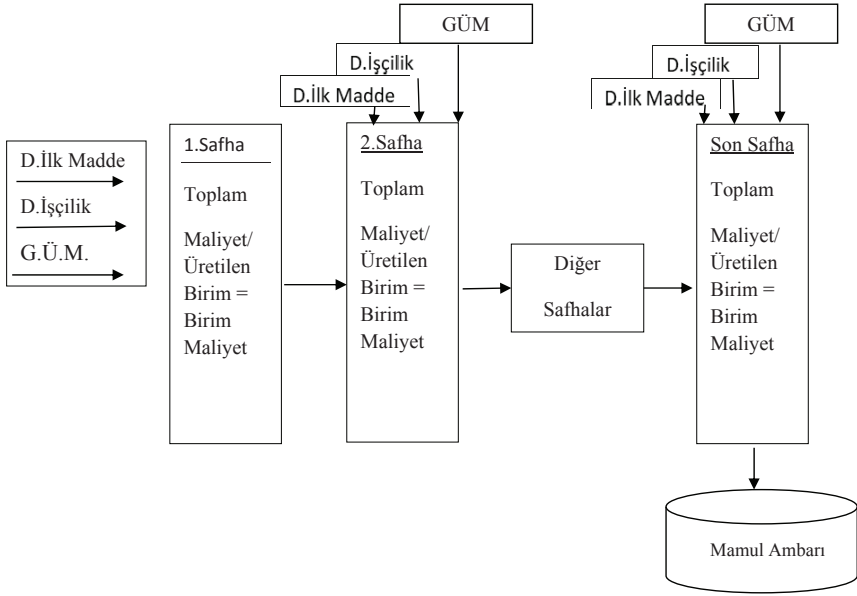

Şekil 1. Safha Maliyet Yöntemi

Kaynak: Büyükmirza, 2007:251

Safha maliyet yönteminde üretim maliyetleri safhalar itibariyle toplanmakta ve belirli bir dönem içerisinde söz konusu safhadan geçen üretim birimlerinin tamamına eşit olarak yüklenmektedir. Üretim maliyetleri, üretimin gerçekleştiği gider yerlerine yüklendikten sonra, ilgili gider yerleri arasında üretimi tamamlanan çıktılar bir sonraki gider yerine devredilir ve bu süreç mamul ambarına yapılan devir ile son bulur. Safha maliyet yönteminin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için belirli aşamaların izlenmesi gerekmektedir (Akdoğan, 2006: 453).

Safha maliyet yönteminin işleyişini dört aşamada toplamak mümkündür. Bunlar; fiziki hareketlerin incelenmesi, eşdeğer üretim miktarının hesaplanması, birim ve toplam maliyetlerin hesaplanması ve dönem sonu yarı mamul maliyetinin hesaplanması şeklindedir.

Şekil 2. Safha Maliyet Yönteminin İşleyişi

Kaynak: Lazol, 2004: 161

Safha maliyet yönteminin ilk aşaması olan fiziki hareketlerin incelenmesinde giren ve çıkan miktarların eşitliği sağlanmalıdır. Giren miktar içerisinde, bir önceki dönemden devreden ve bu dönem için dönem başı kabul edilen yarı mamuller ile dönem içerisinde üretime alınan miktar toplamı yer almaktadır. Giren miktarlara fiziki girdi adı da verilmektedir. Çıkan miktarlar ise dönem içinde tamamlanan birimler, dönem sonu yarı mamul ve fire miktarının toplamından oluşmaktadır. Fiziki hareketlerin incelenmesi işlemi ile miktar sağlaması ve miktar kontrolü yapılmış olur. Ancak fiziki hareketlerin incelenmesi aşamasındaki en önemli amaç, fiziki girdi miktarı ile fiziki çıktı miktarının aynı ölçü birimi ile ifade edilmesinin sağlanmasıdır. Burada temel alınacak ölçü birimi fiziki çıktı miktarının ifade edildiği ölçü birimi olmalıdır. Çünkü ilgili safhalardaki birim maliyetler fiziki çıktı üzerinden hesaplanmaktadır.

Safha maliyet yönteminde birim maliyet hesaplanırken, toplam maliyet toplam üretim miktarına bölünmektedir. Ancak üretim sürecinde her safhada kullanılan hammaddenin tümü mamule dönüşmemekte, bir kısmı dönem sonunda yarı mamul olarak kalmaktadır. Bu nedenle toplam maliyetin bölüneceği üretim miktarı, dönem içinde üretimi tamamlanmış birimler olduğu kadar eğer varsa dönem sonunda halen üzerinde çalışılmakta olan dönem sonu yarı mamulleri de kapsamak zorundadır. Çünkü o aşamadaki giderlerin bir kısmı henüz tamamlanmamış dönem sonu yarı mamuller için gerçekleştirilmiştir (Moriarity ve Allen,1987: 682).

Birim maliyetin daha sağlıklı hesaplanabilmesi adına, toplam maliyetlerin bölüneceği toplam üretim miktarının hem tamamlanmış hem de tamamlanmamış mamulleri içermesi gerekmektedir. Burada kullanılacak üretim miktarı eşdeğer üretim miktarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşdeğer üretim miktarı, üretimi tamamlanmamış ürünlere göre, yarı mamullerin ilk madde ve malzeme ve üretim işlemleri açısından ne ölçüde tamamlandığının belirlenmesidir (Demir, 2006: 1148). Ancak maliyetlerin tamamlanmış ürünler ile henüz tamamlanmamış yarı mamullere eşit olarak paylaşılması da hatalı olacaktır. Bu nedenle, tamamlanmamış yarı mamuller tamamlanma dereceleri kullanılarak tamamlanmış mamul cinsinden ifade edilmektedir. Tamamlanma derecesi, üretime alınan yarı mamullerin mamul haline gelmesi için görmesi gereken işlemlerin yüzde kaçının uygulanmış olduğunu ifade etmektedir. Böylece, dönem sonu yarı mamullerin tamamlanma derecesi yardımıyla tamamlanmış mamul cinsinden ifade edilmesi sağlanmaktadır (Moriarity ve Allen,1987: 682).

Genel üretim maliyetlerinin tamamlanma derecesi genellikle direkt işçiliklere bağlıdır. Başka bir ifade ile yarı mamullerin direkt işçilik maliyetleri ve genel üretim maliyetleri bakımından tamamlanma dereceleri çoğunlukla aynıdır veya aynı olduğu kabul edilir. Çünkü

genel üretim maliyetlerinin çoğu hammaddeye şekil verme ya da mamule dönüştürme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle genel üretim maliyetleri açısından tamamlanma derecesi ağırlıklı olarak direkt işçiliklere göre belirlenir. Burada önemli olan husus, genel üretim maliyetlerinin bir kısmının zaman faktörüne bağlı olması, yani sabit maliyet niteliğinde olmasıdır. Direkt işçilikler hem faaliyet hacmindeki değişimleri hem de zaman faktörünü izleyebilen maliyetlerdir (Karakaya, 2004: 427).

Direkt işçilik maliyetleri ile genel üretim maliyetleri mamulün dönüşüm maliyetini oluşturmaktadır. Hammaddenin mamule dönüşebilmesi için ona bir şekil verilmesi, başka bir ifadeyle bir dönüşüm sürecinden geçirilmesi gerekmektedir. Sözü edilen işlemlerin gerçekleşmesi için direkt işçilik ve genel üretim maliyetleri ile mümkün olabilmektedir. Direkt işçilik ve genel üretim maliyetleri açısından tamamlanma derecelerinin aynı olması durumunda eşdeğer üretim miktarları da aynı olacaktır. Bu nedenle ayrı ayrı hesaplamak yerine tek bir eşdeğer üretim miktarı hesaplanmaktadır ve buna şekillendirme açısından eşdeğer üretim miktarı adı verilmektedir. Eşdeğer üretim miktarının hesaplanması aşağıdaki şekildedir (Akdoğan vd., 2013:167):

Eşdeğer Üretim Miktarı = Tamamlanmış Mamul Miktarı + (Yarı Mamul Miktarı x Tamamlanma Derecesi)

Safha maliyet yönteminin üçüncü aşamasında birim ve toplam maliyetler hesaplanmaktadır. Birim maliyet, toplam üretim maliyetinin eşdeğer üretim miktarına bölünmesi ile bulunmaktadır (Horngre vd., 2012: 607). Ancak direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik ve genel üretim maliyetlerinin eşdeğer üretim miktarları farklılık gösterebileceğinden, maliyet elemanları açısından birim maliyetlerin ayrı ayrı hesaplanması gerekmektedir. Yapılan hesaplamaların ardından oluşan birim maliyetlerin toplamı ile üretimi tam bitmiş mamullerin miktarının çarpımı toplam üretim maliyetini vermektedir.

Birim ve toplam maliyetlerin hesaplanmasında kullanılan formüller aşağıdaki gibidir.

Direkt İlk Madde ve Malzeme Birim Maliyeti = Dönem D.İ.M.M. Maliyeti Toplamı / D.İ.M.M. Eşdeğer Üretim Miktarı

Direkt İşçilik Maliyeti Birim Maliyeti = Dönem D.İ. Maliyeti Toplamı / Dönüştürülen Eşdeğer Üretim Miktarı

Genel Üretim Maliyeti Birim Maliyeti = Dönem G.Ü.M. Toplamı / Dönüştürülen Eşdeğer Üretim Miktarı

Toplam Üretim Maliyeti = Tam Bitmiş Miktar x Birim Maliyetlerin Toplamı

Dönem sonunda üretimi henüz tamamlanamadığından yarı mamul olarak mamullerin maliyetleri hesaplanırken; dönem sonu yarı mamul miktarı, söz konusu yarı mamullerin tamamlanma dereceleri ve ilgili giderin birim maliyetteki payı çarpılmaktadır. Dönem sonu yarı mamul maliyetinin hesaplanması aşağıda gibi formüle edilmektedir (Kaygusuz, 2009: 323).

D.İ.M.M. Maliyeti /Şekillendirme Maliyetleri Açısından = Dönem Sonu Yarı Mamul Miktarı x Tamamlanma Derecesi x Birim Maliyetteki Payı

3. Bir Üretim İşletmesinde Uygulama

X Plastik İnşaat Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi 2001 yılında İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde kurulmuştur. Plastik sektöründe faaliyete başlayan firma bir aile işletmesidir. 2001 yılında otomotiv sektörü ile çalışmaya başlayan işletme, günümüzde hortum, kablo, ayakkabı, medikal, çite teli ve fitil conta sektörlerinde de faaliyette bulunmaktadır.

Ayakkabı sektöründe; PVC taban, proforlu taban, nitril kauçuklu çizme, şeffaf terlik saya ve ayakkabı vardolası imalatına ürün üretilmektedir. Hortum sektöründe; bahçe sulama, şeffaf örgülü, apex, natürel su, saf su, hava, yangın, duş, LPG tüp gaz, çamaşır ve bulaşık makinesi hortumlarına PVC granül üretmektedir. Kablo sektöründe enerji, sinyal, veri data, yangın alarm, seslendirme kablolarının; otomotiv sektöründe oto tesisat, kablo koruma kılıfları, akü şarj kabloları, oto paspasları ve enjeksiyonluk aksesuarların ürün imalatlarına uygun granül üretilmektedir.

Çalışma içerisinde X Plastik Fabrikasında safha maliyet yöntemine uygulanarak, plastik fabrikalarında maliyetlerin izlenmesinde safha maliyet sisteminin önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fabrikanın muhasebe departmanı ile yapılan görüşmeler neticesinde ocak ayı maliyet verileri elde edilmiştir. Bu maliyet verileri kullanılarak işletmenin ocak ayındaki safha maliyetleri tespit edilmiştir.

İşletme tarafından üretilen ürünlerin tamamı aynı üretim aşamalarından geçmektedir. Ürünler üretim safhalarına sokulmadan önce yetkili tarafından formülasyon gerçekleştirilerek, üretime sokulacak olan hammaddelerin birleşim oranları belirlenmektedir. Kullanılan başlıca hammaddeler; PVC, DOP (Dioktil Ftalat) yağı, DINP (Diisonoil Ftalat) yağı, DOTP (Dioctyl Terephthalate) yağı, boya ve kalsitir. PVC, Poli Vinil Klorür kelimelerinin baş harflerinin kısaltılması ile oluşan ve petrol ile tuzun birleşimi şeklinde elde edilen bir polimer türüdür. Bu polimer çeşitli katkı maddeleri ile şekillendirilerek plastik haline getirilmektedir. PVC granül ise, PVC hammaddesinin ısı, ışık, yumuşaklık, sertlik, darbe ve çekmeye karşı dayanıklılıklarını, içine katılan katkıları yardımı ile geliştirilen bir hammaddedir. DOP, DINP ve DOTP yağları tüm PVC pasta ve hamur karışımlarında kullanılır. Bu plastifiyanlar PVC polimer zincirleri arasına yerleştirilerek, polisterin kimyasal olma özelliğini azaltmakta, daha yumuşak bir hal almasını sağlamakta ve böylece eğilip bükülebilen bir şekil almasını sağlamaktadır. Kalsit ise plastik üretiminde dolgu malzemesi olarak kullanılmaktadır. Kalsit sayesinde kalıpların ısınması önlenmektedir.

İşletme tarafından üretilen ürün sayısı oldukça fazla olmasına rağmen tüm ürünlerin formülasyondan sonra aynı üretim hattından geçmesi nedeniyle, çalışmada işletme tarafından en fazla üretilen ve satılan ürün olan enerji kabloları için PVC granül ele alınmıştır. Plastik fabrikalarında üretim, fabrikaların teknik güçlerine ve ürün yelpazesine göre farklılık gösterebilmektedir. X Plastik fabrikasında üretim 3 safhada gerçekleştirilmektedir. Bu safhalar; mikser, bodinoz ve bıçaklar şeklinde adlandırılmaktadır.

Mikser makineleri, polimerlerin katkı maddeleriyle birlikte homojen karışımını sağlamaktadır. Bu safhada temel amaç, katkı maddelerinin plastik içerisinde mümkün olduğunca eşit dağılmalarını sağlamaktır. Mikser makinesi iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, makinenin asıl görevi olan karıştırma aşamasını gerçekleştiren mikser, ikincisi ise mikserde kullanılan aksamaların çalıştırılmasını ve otomatik olarak kontrolünü sağlayan elektrik panosudur. Bodinoz makineleri, mikser aşamasında homojen olarak karışımı yapılan malzemenin hamur haline getirilmesini sağlamaktadır. Extrüzyon adı da verilen bu işlemde, makine içerisine alınan malzemeye yüksek derecede ısı verilerek eritilmektedir. Eriyip hamur haline gelen malzeme, makineden sıcak halde çıkarılıp soğutma teknesinin içine bırakılmaktadır. Son safha olan bıçaklar safhasında, istenilen boyutlarda kesim işlemi yapılmaktadır.

İşletmede gerçekleştirilen maliyet yerleri; esas üretim, yardımcı üretim ve yardımcı hizmet olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Esas üretim gider yerleri; mikser, bodinoz ve bıçaklar olarak belirlenmiştir. Yardımcı üretim gider yerleri paketleme ve depolama, yardımcı hizmet gider yerleri ise yemekhane ve bakım-onarım olarak saptanmıştır.

3.1.Maliyetlerin Saptanması

İşletmede gerçekleşen maliyetler, direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim maliyetleri olarak ele alınmıştır.

İşletmenin ocak ayı içerisinde kullandığı direkt ilk madde ve malzeme maliyeti 14.579.467,70 TL olarak gerçekleşmiştir. Direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri esas üretim gider yerlerinin ilk ikisi olan mikser ve bodinoz aşamasında tüketilmektedir.

İşletme içerisinde ocak ayında gerçekleşen toplam direkt işçilik maliyeti 32.568,56 TL'dir. Mikser esas üretim gider yerinde 10 işçi, bodinoz esas üretim gider yerinde 3 işçi ve bıçaklar esas üretim gider yerinde 2 işçi çalışmaktadır. İşletmeden alınan bilgiler dahilinde direkt işçilik maliyetleri; mikser gider yerinde 25.000 TL, bodinoz gider yerinde 4.541,14 TL ve bıçaklar gider yerinde 3.027,42 TL olarak gerçekleşmiştir.

Genel üretim maliyetlerinin saptanması için çeşitli dağıtım anahtarları kullanılmıştır. Ocak ayında gerçekleşen genel üretim maliyetleri; elektrik, su, kira, amortisman, bakım-onarım, yemek, nakliye, ambalaj, aidat ve imalat atık, işçi sağlığı ve güvenliği, forklift ücretidir.

Endirekt maliyetler ve dağıtım anahtarları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Maliyet Çeşitleri ve Dağıtım Anahtarları

Maliyet Çeşitleri	Toplam Maliyetler	Dağıtım Anahtarları
Elektrik	37.895,00	Enerji Tüketim Miktarı (kw/s)
Su	478,70	Tüketim Miktarı (m3)
Kira	12.500,00	Yüzölçümü (m2)
Amortisman	4.092,05	Makine Saati
Bakım-Onarım	14.806,22	Bakım-Onarım Saati
Yemek	6.295,59	Personel Sayısı
İşçi Sağlığı ve Güvenliği	600,00	Personel Sayısı
Diğer Genel Üretim Maliyetleri	1.827,00	Personel Sayısı

3.2. Maliyet Türlerinin Gider Yerlerine Dağıtımı (Birinci Dağıtım)

Ocak ayına ilişkin tahakkuk eden elektrik giderinin dağılımı aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

Elektrik gideri gider yerlerine Kw/s dağıtım anahtarı kullanılarak dağıtılmıştır.

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 37.895,00 \text{ TL} / 120.648 \text{ Kw/s}$$

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 0,314 \text{ TL} / \text{Kw/s}$$

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
50.860 Kw/s x 0,314 TL/ Kw/s = 15.970,04 TL	40.672 Kw/s x 0,314 TL/ Kw/s =12.771,01 TL	24.072Kw/s x 0,314 TL/ Kw/s = 7.558,61 TL

Yardımcı Üretim Gider Yerleri		Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
Paketleme	Depolama	Yemekhane	Bakım-Onarım
848 Kw/s x 0,314 TL/ Kw/s =266,27 TL	1.256 Kw/s x 0,314 TL/ Kw/s =394,38 TL	1.360 Kw/s x 0,314 TL =427,04 TL	1.580 Kw/s x 0,314 TL =496,12 TL

Ocak ayına ilişkin tahakkuk eden su giderinin dağılımı aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

Su gideri gider yerlerine m³ dağıtım anahtarı kullanılarak dağıtılmıştır.

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 478,70 \text{ TL} / 109,54 \text{ m}^3$$

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 4,37 \text{ TL/m}^3$$

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
40,50 m ³ x 4,37 TL/m ³ = 176,99 TL	35 m ³ x 4,37 TL/m ³ =152,95 TL	2,04 m ³ x 4,37 TL/m ³ = 8,82 TL

Yardımcı Üretim Gider Yerleri		Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
Paketleme	Depolama	Yemekhane	Bakım-Onarım
2,5m x 4,37 TL/ m ³ = 10,93 TL	3,5 m x 4,37 TL/ m ³ =15,30 TL	14 m x 4,37 TL/ m ³ = 61,18 TL	12 m x 4,37 TL/ m ³ =52,44TL

Ocak ayına ilişkin tahakkuk eden kira giderinin dağılımı aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

Kira gideri gider yerlerine yüzölçümü (m²) dağıtım anahtarı kullanılarak dağıtılmıştır.

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 12.500,00 \text{ TL} / 286 \text{ m}^2$$

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 43,71 \text{ TL/m}^2$$

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
50 m ² x 43,71 TL/m ² = 2.185,50 TL	46 m ² x 43,71 TL/m ² = 2.010,66 TL	54 m ² x 43,71 TL/m ² = 2.360,34 TL

Yardımcı Üretim Gider Yerleri		Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
Paketleme	Depolama	Yemekhane	Bakım-Onarım
20 m ² x 43,71 TL/m ² =874,20 TL	38 m ² x 43,71 TL/m ² =1.660,98TL	36 m ² x 43,71 TL/m ² =1.573,56TL	42 m ² x 43,71 TL/m ² = 1.835,82 TL

Ocak ayı amortisman gideri gider yerlerinin sahip olduğu makinelerin çalışma saati dikkate alınarak dağıtılmıştır.

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 4.092,05 \text{ TL} / 670 \text{ makine saati(ms)}$$

$$\text{Dağıtım Katsayısı} = 6,11 \text{ TL/ms}$$

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
180 ms x 6,11 TL/ms = 1.099,8 TL	180 ms x 6,11 TL/ms = 1.099,8 TL	180 ms x 6,11 TL/ ms=1.099,8 TL

Yardımcı Üretim Gider Yerleri		Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
Paketleme	Depolama	Yemekhane	Bakım-Onarım
60 ms x 6,11 TL/ ms =366,60 TL	-	-	70 ms x 6,11 TL/ ms = 427,70 TL

İşletmede ocak ayında gerçekleşen bakım-onarım maliyeti 14.806,22 TL olup, dağıtımında bakım-onarım saati kullanılmıştır.

Dağıtım Katsayısı = 14.806,22 TL / 70 bakım-onarım saati (bos)

Dağıtım Katsayısı = 211,52 TL/bos

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
30 bosx211,52 TL/bos = 6.345,60 TL	25 bosx211,52 TL/bos = 5.288 TL	15 bosx211,52 TL/bos = 3.172,8 TL

İşletmenin Ocak ayına ilişkin yemek gideri 307,50 TL'dir. Yemek giderinin dağıtım anahtarı olarak personel sayısı kullanılmıştır.

Dağıtım Katsayısı = 307,50 TL / 25 TL/personel sayısı (ps) Dağıtım Katsayısı = 12,30 TL/ps

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
10 ps x 12,30 TL/ps = 123 TL	3 ps x 12,30 TL/ps =36,90 TL	2 ps x 12,30 TL/ps = 24,60 TL

Yardımcı Üretim Gider Yerleri		Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
Paketleme	Depolama	Yemekhane	Bakım-Onarım
4 psx12,30 TL/ps = 49,20 TL	2 psx12,30 TL/ps = 24,60 TL	1 psx12,30 TL/ps = 12,30 TL	3 ps x 12,30 TL/ps = 36,90 TL

İşletme Ocak ayı içerisinde 600,00 TL tutarında işçi sağlığı ve güvenliği giderine katlanmıştır. Bu gider esas üretim gider yerlerinde çalışan işçilere, iş sağlığı ve güvenliği konusunda zorunlu olarak verilen eğitimle ilgili olduğundan yalnızca esas üretim gider yerlerine dağıtılmıştır. Bu nedenle personel sayıları kullanılmıştır.

Dağıtım Katsayısı = 600,00 TL / 15 ps

Dağıtım Katsayısı = 40 TL/ps

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
10 ps x 40TL/ps = 400 TL	3 ps x 40 TL/ps = 120 TL	2 ps x 40TL/ps = 80 TL

Üretim ile ilgili temizlik, nakliye, seyahat, aidat ve imalat atık ile forklift ücreti diğer genel üretim giderleri adı altında toplanmıştır. Ocak ayına ilişkin diğer genel üretim giderleri toplamı 1.827 TL'dir. Bu tutarın 120 TL'si temizlik, 110 TL'si seyahat, 660 TL'si imalat ve atık, 837 TL'si ise forklift ücreti olarak gerçekleşmiştir. Diğer genel üretim giderlerinin gider yerlerine dağıtımında personel sayısı kullanılmıştır.

Dağıtım Katsayısı = 1.827,00 TL / 25 ps

Dağıtım Katsayısı = 73,08 TL/ps

Esas Üretim Gider Yerleri		
Mikser	Bodinoz	Bıçaklama
10 ps x 73,08 TL/ps = 730,80 TL	3 ps x 73,08 TL/ps = 219,24 TL	2 ps x 73,08 TL/ps = 146,16 TL

Yardımcı Üretim Gider Yerleri		Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
Paketleme	Depolama	Yemekhane	Bakım-Onarım
4 ps x 73,08 TL/ ps = 292,32 TL	2 ps x 73,08 TL/ ps =146,16 TL	1 ps x 73,08 TL/ ps = 73,08 TL	3 ps x 73,08 TL/ ps = 219,24 TL

3.3.Yardımcı Gider Yerlerinde Toplanan Maliyetlerin Esas Üretim Gider Yerlerine Dağıtılması (İkinci Dağıtım)

Birinci dağıtım aşamasında giderlerin esas üretim, yardımcı üretim ve yardımcı hizmet gider yerlerine dağıtılmasının ardından, ikinci dağıtım aşamasında yardımcı üretim ve hizmet gider yerlerinde toplanan giderler esas üretim gider yerlerinde dağıtılacaktır. Yardımcı gider yerlerinde toplanan giderlerin esas üretim gider yerlerine dağıtılması matematiksel dağıtım yöntemi uygulanacaktır. Matematiksel dağıtım yönteminin seçilmesindeki temel neden, yardımcı gider yerlerinin birbirlerine pay vermelerini sağlamaktır. Bu yöntemde, yardımcı gider yerleri arasındaki karşılıklı ilişkiler göz önüne alınarak dağıtım yapılmaktadır. Yardımcı gider yerlerinin birinci dağıtımdan gelen pay ve karşılıklı olarak birbirlerine yararlanmalarını gösteren yararlanma oranları kullanılarak, dağıtımda kullanılacak yeni oranlar hesaplanmaktadır.

Depolama gider yerinde toplanan giderin dağıtımında kullanılacak dağıtım anahtarı makine saati olarak belirlenmiştir. Esas ve yardımcı gider yerlerinin depolama gider yerinden faydalanma oranları aşağıda gösterilmektedir.

Depolama Gider Yerinden Yararlanma Oranları

	Makine Saati		Oran
Mikser	180 ms	180/670	27%
Bodinoz	180 ms	180/670	27%
Bıçaklama	180 ms	180/670	27%
Paketleme	60 ms	60/670	9%
Depolama	-	-	-
Bakım-Onarım	70 ms	70/670	10%
Yemekhane	-	-	-
Toplam	670 ms		100%

Bakım-Onarım gider yerinin dağıtımında bakım-onarım saati kullanılmış olup, ilgili bakım-onarım yalnızca esas üretim gider yerlerine özgü olduğundan diğer yardımcı üretim ve hizmet gider yerleri buradan pay almayacaktır.

Bakım-Onarım Gider Yerinden Yararlanma Oranları

	Bakım-Onarım Saati		Oran
Mikser	30 bos	30/70	43%
Bodinoz	25 bos	25/70	36%
Bıçaklama	15 bos	15/70	21%
Paketleme	-	-	-
Depolama	-	-	-
Bakım-Onarım	-	-	-
Yemekhane	-	-	-
Toplam	70 bos		100%

Yemekhane gider yerinin dağıtımında personel sayısı kullanılmıştır. İşletmede yemekhane gider yerinde çalışan 1 personel dışında toplam 24 personel çalışmaktadır. Yemekhane gider yerinden alınan faydalanma oranları aşağıda gösterilmiştir.

Yemekhane Gider Yerinden Yararlanma Oranları			
	Personel Sayısı		Oran
Mikser	10 ps	10/24	41%
Bodinoz	3 ps	3/24	13%
Bıçaklama	2 ps	2/24	8%
Paketleme	4 ps	4/24	17%
Depolama	2 ps	2/24	8%
Bakım-Onarım	3 ps	3/24	13%
Yemekhane	-	-	-
Toplam	24 ps		100%

Paketleme gider yerinin dağıtımında ise makine saati dağıtım anahtarı olarak kullanılmıştır. Gider yerlerinin almış oldukları paylar aşağıda gösterilmiştir.

Paketleme Gider Yerinden Yararlanma Oranları			
	Makine Saati		Oran
Mikser	180 ms	180/610	30%
Bodinoz	180 ms	180/610	30%
Bıçaklama	180 ms	180/610	30%
Paketleme	-	-	-
Depolama	-	-	-
Bakım-Onarım	70ms	70/610	10%
Yemekhane	-	-	-
Toplam	610 ms		100%

Gider yerlerinin yararlanma oranları aşağıda yer almaktadır.

	Mikser	Bodinoz	Bıçaklama	Depolama	Paketleme	Bakım- Onarım	Yemekhane
1.Dağıtım Toplamı	14.561.499,43	96.239,70	17.478,55	2.241,42	1.859,52	3.068,22	2.147,16
Depolamadan Yararlanma Oranları	27%	27%	27%	-	9%	10%	-
Paketlemeden Yararlanma Oranları	30%	30%	30%	-	-	10%	-
Bakım-Onarımdan Yararlanma Oranları	43%	36%	21%	-	-	-	-
Yemekhaneden Yararlanma Oranları	41%	13%	8%	8%	17%	13%	-

Yararlanma oranlarının belirlenmesinin ardından yardımcı üretim ve hizmet gider yerlerinin yer aldığı sütunlardaki 1.dağıtım sonuçları ve birbirlerinden yararlanma oranları kullanılarak eşitlikler oluşturulmuştur.

$$\text{Depolama} = 2.241,42 + 0,08\text{Yemekhane}$$

$$\text{Paketleme} = 1.859,52 + 0,09\text{Depolama} + 0,17\text{Yemekhane}$$

$$\text{Bakım-Onarım} = 3.068,22 + 0,10\text{Depolama} + 0,10\text{Paketleme} + 0,13\text{Yemekhane}$$

$$\text{Yemekhane} = 2.147,16$$

Böylece elde edilen toplamlar aşağıdaki gibidir:

$$\text{Depolama} = 2.241,42 + 0,08(2.147,16) = 2.413,19$$

$$\text{Paketleme} = 1.859,52 + 0,09(2.413,19) + 0,17(2.147,16) = 2.441,72$$

$$\text{Bakım-Onarım} = 3.068,22 + 0,10(2.413,19) + 0,10(2.441,72) + 0,13(2.147,16) = 3.832,84$$

Depolamadan Yapılacak Dağıtım;		Bakım-Onarımdan Yapılacak Dağıtım;	
Mikser	$2.413,19 \times \%27 = 651,56$	Mikser	$3.832,84 \times \%43 = 1.648,12$
Bodinoz	$2.413,19 \times \%27 = 651,56$	Bodinoz	$3.832,84 \times \%36 = 1.379,82$
Bıçaklama	$2.413,19 \times \%27 = 651,56$	Bıçaklama	$3.832,84 \times \%21 = 804,90$
Paketleme	$2.413,19 \times \%9 = 217,19$		
Bakım-Onarım	$2.413,19 \times \%10 = 241,32$		

Yemekhaneden Yapılacak Dağıtım;	
Mikser	$2.147,16 \times \%41 = 880,34$
Bodinoz	$2.147,16 \times \%13 = 279,13$
Bıçaklama	$2.147,16 \times \%8 = 171,77$
Paketleme	$2.147,16 \times \%17 = 365,02$
Depolama	$2.147,16 \times \%8 = 171,77$
Bakım/Onarım	$2.147,16 \times \%13 = 279,13$

Paketlemeden Yapılacak Dağıtım;	
Mikser	$2.441,72 \times \%30 = 732,52$
Bodinoz	$2.441,72 \times \%30 = 732,52$
Bıçaklama	$2.441,72 \times \%30 = 732,52$
Bakım-Onarım	$2.441,72 \times \%10 = 244,17$

Tablo 2. Birinci ve İkinci Dağıtım Tablosu

Gider Türleri	Esas Üretim Gider Yerleri				Yardımcı Üretim Gider Yerleri				Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
	Toplam	Mikser	Bodinoz	Bıçaklama	Paketleme	Depolama	Yemekhane	Bakım-Onarım		
Direkt İlk Madde ve Malzeme Gideri	14.579.467,70	14.509.467,70	70.000,00	-	-	-	-	-		
Direkt İşçilik Gideri	32.568,56	25.000,00	4.541,14	3.027,42	-	-	-	-		
Direkt Üretim Giderleri Toplamı	14.612.036,26	14.534.467,70	74.541,14	3.027,42	-	-	-	-		
Genel Üretim Gideri	72.515,47	27.031,73	21.698,56	14.451,13	1.859,52	2.241,42	2.147,16	3.068,22		
Elektrik Gideri	37.895,00	15.970,04	12.771,01	7.558,61	266,27	394,38	427,04	496,12		
Su Gideri	487,70	176,99	152,95	8,82	10,93	15,3	61,18	52,44		
Kira Gideri	12.500,00	2.185,50	2.010,66	2.360,34	874,2	1.660,98	1.573,56	1.835,82		
Amortisman Gideri	4.092,05	1.099,80	1.099,80	1.099,80	366,60	-	-	427,70		
Bakım-Onarım Gideri	14.806,22	6.345,60	5.288	3.172,80	-	-	-	-		
Yemek Gideri	307,50	123	36,90	24,60	49,20	24,60	12,30	36,90		
İşçi Sağlığı ve Güvenliği Gideri	600,00	400	120	80,00	-	-	-	-		
Diğer Genel Üretim Giderleri	1.827,00	730,80	219,24	146,16	292,32	146,16	73,08	219,24		
I. TOPLAM	14.684.551,73	14.561.499,43	96.239,70	17.478,55	1.859,52	2.241,42	2.147,16	3.068,22		
Bakım-Onarım	3.068,22	1.648,12	1.379,82	804,90	-	-	-	-		
Depolama	2.241,42	651,56	651,56	651,56	217,19	-	-	241,32		
Yemekhane	2.147,16	880,34	279,13	171,77	365,02	171,77	-	279,13		
Paketleme	1.859,52	732,52	732,52	732,52	-	-	-	244,17		
II. TOPLAM	3.912,54	3.912,54	3.043,03	2.360,75	582,21	171,77	-	764,62		
GENEL TOPLAM	14.565.411,90	14.565.411,90	99.282,73	19.839,30	2.441,73	2.413,19	2.147,16	3.832,84		

3.4. Safha Maliyet Sisteminin Uygulanması

X Plastik firmasında safhalar Mikser, Bodinoz ve Bıçaklama olarak belirlenmiştir. Belirlenmiş olan her bir safha için Safha Maliyet Yönteminin aşamaları uygulanmıştır. Firmadan alınan bilgiler doğrultusunda, ilk safha olan mikser safhasına 150 ton PVC, 60 ton D.O.P., D.I.N.P., D.O.T.P. ve yağı, 3 ton 264 kilo boya, 2 ton 424 kilo porasil, 85 ton 698 kilo kalsit olmak üzere toplamda yaklaşık 301 ton yarı mamul işleme alınmıştır. İşletmenin ocak ayı için dönem başında 5 ton yarı mamulu ve ocak ayı sonunda 8 ton yarı mamulu bulunmaktadır. Mikser safhasından Bodinoz safhasında aktarımda fire yaşanmamakta, ancak Bodinoz safhasından Bıçaklama safhasına aktarımda %1 oranında fire oluşmaktadır.

Safha Maliyet Yönteminin dört aşaması her bir safha için uygulanmıştır. Bu aşamalar; fiziki hareketlerin incelenmesi, eşdeğer üretim miktarının hesaplanması, birim ve toplam maliyetlerin hesaplanması ve dönem sonu yarı mamul maliyetinin hesaplanması şeklindedir. Cari dönemde safha maliyet yöntemi ile birim maliyetler hesaplanırken ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi, FIFO yöntemi ve LIFO yöntemi olmak üzere üç temel yaklaşım esas alınmaktadır (Hansen ve Mowen, 1997: 208). İşletme dönem başındaki yarı mamul stoğunun dönem içindeki maliyetlerle birleştirilmesinde FIFO yöntemini uygulamaktadır. FIFO yöntemine göre eşdeğer üretim miktarı hesaplanırken dönem başı ve dönem sonu stokların eşdeğer üretim miktarları dikkate alınmaktadır (Garrison ve Noreen, 2003: 168).

Öncelikle ilk safha olan Mikser safhasından başlanmış ve mikser safhasında oluşan maliyet Bodinoz safhasına aktarılmıştır.

Mikser Gider Yeri Safha Maliyet Aşamaları:

Mikser gider yerinde uygulanan ilk aşama fiziki hareketlerin incelenmesidir. Bu aşamada dönem başı yarı mamul ve üretime alınan miktar fiziki girdiyi; üretim miktarı, dönem sonu yarı mamul ve fire miktarı ise fiziki çıktıyı oluşturmaktadır.

<u>Fiziki Girdi</u>	=	<u>Fiziki Çıktı</u>
Dönem Başı Yarı mamul Miktarı: 5 ton		Üretim Miktarı: 298 ton
Dönem İçinde Üretime Alınan Miktar: 301 ton		Dönem Sonu Yarı mamul Miktarı: 8 ton

2.aşamada eşdeğer üretim miktarları hesaplanmıştır. Bu hesaplama yapılırken Direkt İlk Madde ve Malzeme ile Şekillendirme dikkate alınmıştır.

	<u>DİMM Yönünden</u>	<u>Şekillendirme Yönünden</u>
Dönem Başı Yarı mamul:	1 ton (5 ton x %20)	1,5 ton (5 ton x %30)
Üretim Miktarı:	293 ton (298 ton – 5 ton)	293 ton (298 ton – 5 ton)
Dönem Sonu Yarı mamul:	4 ton (8 ton x %50)	3,2 ton (8 ton x %40)
Eşdeğer Üretim Miktarı:	298 ton	297,7 ton

3.aşamada birim ve toplam maliyetler hesaplanırken eşdeğer üretim miktarları kullanılmıştır. Direkt ilk madde ve malzeme maliyeti için DİMM yönünden hesaplanmış olan eşdeğer üretim miktarı dikkate alınmış, direkt işçilik ve genel üretim maliyetlerinin birim maliyetleri hesaplanırken şekillendirme yönünden hesaplanmış olan eşdeğer üretim miktarı dikkate alınmıştır.

DİMM Maliyeti Birim Maliyeti = 14.509.467,70 TL / 298 ton = 48.689,49 TL/ton

Dİ Maliyeti Birim Maliyeti = 25.000 TL / 297,7 ton = 83,98 TL/ton

GÜM Birim Maliyeti = 30.944,27 TL / 297,7 ton = 103,95 TL/ton

Toplam üretim maliyeti hesabında dönem başı yarı mamul stoku olan 5 ton ve ocak ayında temin edilmiş olup üretime katılan 293 ton yarı mamulun maliyetleri ayrı ayrı hesaplanmıştır.

5 ton Yarı mamulun Toplam Maliyetinin Hesaplanması;

Dönem Başı Yarı mamul Maliyeti:	389.306,82 TL
DİMM Maliyeti:	1 ton x 48.689,49 TL/ton = 48.689,49 TL
D.İşçilik Maliyeti:	1,5 ton x 83,98 TL/ton = 125,97 TL
Genel Üretim Maliyeti:	1,5 ton x 103,95 TL/ton = 155,93 TL

293 ton Yarı mamulun Toplam Maliyetinin Hesaplanması;

$$293 \text{ ton} \times (48.689,49 + 83,98 + 103,95) \text{ TL/ton} = 14.321.084,10 \text{ TL}$$

$$\text{Mikser Gider Yerinin Toplam Maliyeti} = 14.321.084,10 + (389.306,82 + 48.689,49 + 125,97 + 155,93) = 14.759.362,30 \text{ TL}$$

$$\text{Düzeltilmiş Birim Maliyet} = 14.759.362,30 \text{ TL} / 298 \text{ ton} = 49.528,06 \text{ TL/ton}$$

4.aşamada dönem sonunda kalan 8 ton yarı mamulün maliyeti hesaplanmıştır.

$$\text{DİMM Maliyeti Açısından: } 8 \text{ ton} \times \%50 \times 48.689,49 \text{ TL/ton} = 194.757,96 \text{ TL}$$

$$\text{Dİ Maliyeti Açısından: } 8 \text{ ton} \times \%40 \times 83,98 \text{ TL/ton} = 268,74 \text{ TL}$$

$$\text{GÜM Açısından: } 8 \text{ ton} \times \%40 \times 103,95 \text{ TL/ton} = 332,64 \text{ TL}$$

$$\text{Dönem Sonu Yarı Mamulün Toplam Maliyeti} = 195.359,34 \text{ TL}$$

Bodinoz Gider Yeri Safha Maliyet Aşamaları:

<u>Fiziki Girdi</u>	=	<u>Fiziki Çıktı</u>
Dönem Başı Yarı mamul Miktarı: 0 ton		Üretim Miktarı: 295 ton
Dönem İçinde Üretime Alınan Miktar: 298 ton		Dönem Sonu Yarı mamul Miktarı: 0 ton
		Fire Miktarı: 3 ton

Daha öncede değinildiği gibi Bodinoz safhasından Bıçaklama safhasına aktarımda %1 oranında fire oluşmuştur. Firmanın üretim birimi sorumlusundan alınan bilgilere göre bu oran normal kabul edilmektedir. Normal fireler, genel kullanım standartları gereği beklenen firelerdir. Üretim içerisinde normal düzeyde kabul edilen %1'lik fire, Bodinoz safhasında hamur haline getirilen hammaddelerin üretimden çıkışları esnasında yaşanmaktadır ve bir sonraki üretimde kullanılamamaktadır. Ortaya çıkan firelerin yok edilmesi için katlanılan maliyetlerin üretim maliyetine dâhil edilmesi gerekir.

Bu safhada dönem başında ve dönem sonunda yarı mamul stoku bulunmadığından eşdeğer üretim miktarı hesaplanmamıştır. Bu nedenle DİMM açısından dönem içerisinde üretime alınan miktar 298 ton olarak dikkate alınacaktır. Şekillendirme açısından üretim miktarı 295 ton ve fire miktarı 3 ton olduğundan üretilen miktarı olarak aynı şekilde 298 ton işleme alınmıştır.

$$\text{DİMM Maliyeti Birim Maliyeti} = 70.000 \text{ TL} / 298 \text{ ton} = 234,90 \text{ TL/ton}$$

$$\text{Dİ Maliyeti Birim Maliyeti} = 4.541,14 \text{ TL} / 298 \text{ ton} = 15,24 \text{ TL/ton}$$

$$\text{GÜM Birim Maliyeti} = 24.741,59 \text{ TL} / 298 \text{ ton} = 83,03 \text{ TL/ton}$$

$$\text{Firesiz Maliyet} = 298 \text{ ton} \times (234,90 + 15,24 + 83,03 + 49.515,07) \text{ TL/ton} = 14.854.775,50 \text{ TL}$$

$$\text{Birim Maliyet} = 14.854.775,50 \text{ TL} / 295 \text{ ton} = 50.355,17 \text{ TL/ton}$$

$$\text{Fire Maliyeti} = 50.355,17 \text{ TL/ton} \times 3 \text{ ton} = 151.065,51 \text{ TL}$$

$$\text{Toplam Üretim Maliyeti} = 14.851.730 + 968,85 = 14.852.698,80 \text{ TL}$$

İşletmenin Bodinoz gider yerinde dönem sonu yarı mamul stoku bulunsaydı, hesaplanan fire maliyetinin toplam üretim maliyeti ve dönem sonu yarı mamullerinin maliyeti arasında orantılı olarak dağıtılması gerekecekti. Ancak Bodinoz gider yerinde yapılan üretimin doğası gereği dönem sonu yarı mamul kalmadığından, hesaplanmış olan fire maliyeti doğrudan firesiz üretim maliyetine ilave edilerek toplam üretim maliyeti hesaplanmıştır.

Bıçaklama Gider Yeri Safha Maliyet Aşamaları:

<u>Fiziki Girdi</u>	=	<u>Fiziki Çıktı</u>
Dönem Başı Yarı Mamul Miktarı: 0 ton		Üretim Miktarı: 295 ton
Dönem İçinde Üretime Alınan Miktar: 295 ton		Dönem Sonu Yarı Mamul Miktarı: 0 ton

Bıçaklama safhasında da dönem başında ve dönem sonunda yarı mamul stoku bulunmadığından eşdeğer üretim miktarı hesaplanmamıştır. Bu nedenle DİMM açısından dönem içerisinde üretime alınan miktar 295 ton olarak dikkate alınmıştır. Şekillendirme açısından da üretim miktarı 295 ton olarak aynı şekilde işleme alınmıştır.

$$\text{DİMM G. Birim Maliyeti} = 0 \text{ TL} / 295 \text{ ton} = 0 \text{ TL/ton}$$

$$\text{DİG. Birim Maliyeti} = 3.027,42 \text{ TL} / 295 \text{ ton} = 10,26 \text{ TL/ton}$$

$$\text{GÜG. Birim Maliyeti} = 16.811,88 \text{ TL} / 295 \text{ ton} = 56,99 \text{ TL/ton}$$

$$\text{Toplam Üretim Maliyeti} = 295 \text{ ton} \times (50.355,17 + 10,26 + 56,99) \text{ TL/ton} = 14.874.613,90 \text{ TL}$$

4.Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde her üretim işletmesi organizasyon yapısına, ürettiği mamullerin türüne ve üretim teknikleri açısından farklılıklarına göre bir maliyet sistemi kurmalıdır. Ancak bu sistem sayesinde birim ve toplam maliyetler sağlıklı bir şekilde hesaplanabilir ve etkin bir gider kontrolü yapılabilir. Oluşturulacak maliyet muhasebesi sistemi ile işletmenin üretim ve satış politikalarına da katkı sağlayacaktır. Maliyet sistemi oluşturulurken içinde bulunulan sektörün yapısı, faaliyet alanları, üretim biçimi ve verimliliği gibi faktörler dikkate alınmalıdır. Bu nedenle maliyet sistemi işletmeye özgü olmalıdır.

Üretimi devamlı bir akış halinde sürdüren, birbirine benzeyen homojen ürünler üreten ve üretim hattını üretim safhalarına bölebilen işletmelerde Safha Maliyet Yöntemi uygulanabilmektedir. Safha Maliyet Yönteminin temel amacı, her safhanın maliyetlerini ayrı ayrı hesaplayarak birim maliyetleri tespit etmek ve safhalar arasında maliyet aktarımı yapmaktır. Elbette birçok maliyet sisteminde olduğu gibi Safha Maliyette de birtakım sorunlar yaşanmaktadır. En önemli sorunlardan biri firedir. Etkin bir maliyet kontrolü yapabilmek için üretim safhasında ortaya çıkan firenin ne kadarlık kısmının normal ve ne kadarlık kısmının anormal fire olduğu tespit edilmelidir. Normal fire, çalışma koşulları ne kadar verimli olursa olsun kaçınılamayacak fire olarak değerlendirilmektedir. Ancak anormal fire normal firenin dışında gerçekleştiğinden, sağlam birimlerin maliyetlerine yüklenememektedir (Hacırüstemoğlu, 1995: 313). Aynı zamanda safhalarda dönem başı ve dönem sonu yarı mamul stoklarının var olması ve işletmenin hangi stok değerlendirme yöntemini kullandığı da önemlilik arz etmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan işletmede safha maliyet yönteminin uygulanmadığı tespit edilmiştir ve ürünlerin birim maliyetleri safhalar itibariyle izlenememektedir. Bu hususun işletmenin gider kontrolünü olumsuz etkilediği düşünülmektedir. İşletmeye yardımcı olması açısından enerji kablolarına üretilen PVC granül için birim ve toplam maliyetler safhalar halinde hesaplanmıştır. Böylece safhalar itibariyle oluşan maliyetler ve gider kalemleri rahatlıkla izlenebilmektedir. Yapılmış olunan çalışma ile oluşturulan model firmanın tüm ürünlerine uygulandığında, yöneticilerin verimli bir gider kontrolü sayesinde yeni yatırımlar yapılması, yüksek kapasiteli maddi duran varlık satın alınması, piyasaya yeni bir ürün sürülmesi, standart dışı fiyatlı büyük bir siparişin kabulü gibi kararları çok daha sağlıklı olarak verebilecekleri düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, N., (2006). *Maliyet Muhasebesi Uygulamaları*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, N., Gündüz, E. ve Sevim, A.,(2013). *Maliyet Muhasebesi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Altuğ, O., (1999). *Maliyet Muhasebesi*. 12. Baskı, İstanbul, Türkmen Kitabevi.
- Bursal, N. ve Ercan, Y., (2015). *Maliyet Muhasebesi*. İstanbul, Der Yayınları.
- Büyükmirza, K., (2017). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Çakıcı, C., (2000). THP.7/B Seçeneğine Göre Safha Maliyet Sisteminde Muhasebe Kayıtları. *Mali Çözüm Dergisi*, No:52, 108-117.
- Demir, A., (2014). *Tekdüzen Muhasebe Sistemi*. İstanbul, Çağdaş Yayıncılık.
- Erdoğan, N. ve Saban, M., (2017). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- Garrison ,R. H. ve Noreen, E. W., (2003). *Managerial Accounting*. Tenth Edition, New York, Mc-Graw Hill-Irwin.
- Hacırüstemoğlu, R., (1995). *Maliyet Muhasebesi*. İstanbul, Marmara Üniversitesi İİBF.
- Hansen, D. ve Mowen, M., (1997), *Management Accounting*. SouthWestern College Publishing: Ohia.
- Hornrgren, C. T., Sundem, G. L., Stratton, W. O., (1999). *Introduction To Management Accounting*, New Jersey: Prentice Hall International Inc.
- Hornrgren, C. T., Datar S. M. ve Rajan M., (2012). *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall International Inc.
- Kaldırım, Y. ve Kaldırım, Z., (2018). Değer Akış Maliyet Yönteminin Yalın Üretim Sistemindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10/4, 520-535, DOI: 10.20491/isarder.2018.535
- Karakaya, M., (2004). *Maliyet Muhasebesi*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Kaygusuz, S. Y. ve Dokur, Ş., (2014). *Maliyet Muhasebesi*, Bursa, Dora Yayınları.
- Lazol, İ., (2013). *Maliyet Muhasebesi*. Bursa, Ekin Kitabevi.
- Moriarity, S. ve Allen C. P., (1987). *Cost Accounting*. 2nd Edition, New York: Harper and Row Publishers Inc.
- Raiborn, C. A. ve Kinney, M. R., (2005). *Cost Accounting: Foundation and Evolutions*, Cengage Learning, South-Western.
- Vanderbeck, A. J., (2009). *Principles of Cost Accounting*, 15th Edition, Cengage Learning, South-Western.
- Yükçü, S., (2015). *Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi*. İzmir, Altın Nokta Yayınları.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Tanımları, Tarihi, Teorileri, Boyutları ve Avantajları Üzerine Kuramsal Bir Çerçeve

Yasemin GEDİK

Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

Orcid numarası: 0000-0002-1166-3227

Geliş Tarihi: 01.08.2020

***Sorumlu Yazar e mail:** dr.yasemingedik@hotmail.com **Kabul Tarihi:** 02.11.2020

Atıf/Citation: Gedik, Y., “Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Tanımları, Tarihi, Teorileri, Boyutları ve Avantajları Üzerine Kuramsal Bir Çerçeve”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020, 3/2: 265-304.

Öz

Günümüzde bireysel işletmeler geleneksel kâr etme hedeflerinin ötesine bakmakta, toplum ve çevre üzerindeki etkilerini yeniden düşünmekte ve paydaşlarla olumlu ve sürdürülebilir ilişkiler geliştirmenin yollarını aramaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin sosyal ve çevresel kaygılarını ticari faaliyetlerine ve paydaşlarıyla etkileşimlerine gönüllü olarak entegre ettikleri bir kavramdır ve esas olarak, işletmelerin daha iyi bir topluma ve daha temiz bir çevreye gönüllü olarak katkıda bulunmasını içerir. İş dünyasının topluma duyduğu endişenin kanıtlarını yüzyıllar boyunca izlemek mümkündür. Kurumsal sosyal sorumluluğun geçmişi 1800’lü yıllara kadar uzanabilse de, ilk resmi katkılar 1950’lerden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin olumlu etkilerini en üst düzeye çıkarırken, faaliyetlerinin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmesini sağlayan bir dizi yönetim uygulaması olarak tanımlanabilir. Her ne kadar kurumsal sosyal sorumluluk kavramı teori ve pratikte geniş olarak tartışılrsa da evrensel olarak kabul edilen tek bir tanımı bulunmamaktadır. Bu makale, kurumsal sosyal sorumluluk, tanımları, tarihi, teorileri, boyutları ve avantajlarıyla ilgili geniş bir teorik çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Teorileri

Corporate Social Responsibility: A Theoretical Framework on Its Definitions, History, Theories, Dimensions and Advantages

Abstract

Today, individual businesses look beyond their traditional profit making goals, rethink their impact on society and the environment, and seek ways to develop positive and sustainable relationships with stakeholders. Corporate social responsibility is a concept where businesses voluntarily integrate their social and environmental concerns into their business activities and interactions with their stakeholders, and it mainly involves voluntary contribution of businesses to a better society and a cleaner environment. It is possible to monitor the evidence of the business community's concerns about society for centuries. Although the history of corporate social responsibility can go back to the 1800s, the first official contributions started to be made in the 1950s. Corporate social responsibility can be defined as a series of management practices that enable businesses to minimize the negative impact of their operations on society while maximizing their positive impact. Although the concept of corporate social responsibility is widely discussed in theory and practice, it does not have a universally accepted definition. This article aims to create a broad theoretical framework on corporate social responsibility, its definitions, history, theories, dimensions, and advantages.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Social Responsibility, Corporate Social Responsibility Theories

1. Giriş

İşletmelerin toplumdaki rolü konusundaki tartışmalar uzun bir geçmişe sahiptir ve toplumun karşı karşıya kaldığı çevresel ve sosyal zorlukların artmasıyla birlikte, bu rol giderek daha fazla incelenmektedir. Günümüzde bireysel işletmeler geleneksel kâr elde etme hedeflerinin ötesine bakmakta, toplum ve çevre üzerindeki etkilerini yeniden düşünmekte ve paydaşlarla olumlu ve sürdürülebilir ilişkiler geliştirmenin yollarını belirlemeye çalışmaktadır. İyileştirilmiş sosyal ve çevresel performans, maliyet azaltma ve risk yönetimi gibi somut

faydalar ve gelişmiş itibar ve artan rekabet gücü gibi soyut faydalar sağlarken, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramının ortaya çıkışının temelini oluşturmaktadır (Ashraf vd., 2020: 1). Kurumsal sosyal sorumluluk, sürdürülebilir, sorumlu ve etik iş davranışıyla ilgili tüm kavramları kapsayan bir şemsiye kavram olarak görülmektedir (Wang, 2011: 38).

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi'ne göre kurumsal sosyal sorumluluk, iş gücünün ve ailelerinin yanı sıra yerel toplum ve toplumun yaşam kalitesini iyileştirirken, iş dünyasının etik davranma ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunma taahhüdünün devam etmesidir. Ayrıca işletmelerin uzun vadeli refahı için gereklidir (World Business Council for Sustainable Development, 2020: 7-8). Bu, işletmelerin sadece ekonomik sorumluluklara sahip olmasının yanı sıra, kuruluş içindeki ve dışındaki toplum üyelerine sosyal, çevresel ve etik sorumlulukları içeren sorumlulukları da beraberinde getirir. Dolayısıyla, kurumsal sosyal sorumluluğun temel fikri, işletmelerin toplum ve doğal çevre üzerindeki etkileri için, yasal uyum ve bireylerin yükümlülüğünün ötesinde bir yükümlülüğü / sorumluluğu olmasıdır (Ayalew ,2018: 157-158).

Mosca ve Civera (2017: 16), kurumsal sosyal sorumluluğu, geleneksel olarak, işletmelerin birden fazla paydaşın çıkarlarına aynı anda hizmet etmek için uyguladığı sosyal ve çevresel faydalarla bağlantılı uygulamaların, politikaların ve stratejilerin toplamı olarak tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü, kurumsal sosyal sorumluluğu, işletmelerin sosyal ve çevresel endişeleri iş faaliyetlerinde ve paydaşlarıyla etkileşimlerinde entegre ettikleri bir yönetim konsepti olarak tanımlamaktadır (<https://www.unido.org/>, 2020). 2010 yılında, Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO), kuruluşların sosyal sorumluluklarını değerlendirmelerine ve ele almalarına yardımcı olmak için ISO 26000 adlı uluslararası bir standart yayınlamıştır. ISO 26000-2010: Sosyal Sorumluluk Rehberi, sosyal

sorumluluğu, bir kuruluşun, kararlarının ve faaliyetlerinin toplum ve çevre üzerindeki etkileri için sorumluluğu olarak tanımlamıştır. Ayrıca sosyal sorumluluk (<https://asq.org/>, 2020):

- * Sağlık ve toplumun refahı da dâhil olmak üzere sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunur.
- * Paydaşların beklentilerini dikkate alır.
- * Yürürlükteki yasalara uygun ve uluslararası davranış normlarıyla uyumludur.
- * Kuruluşun her bölümüne entegre edilmiştir ve ilişkilerinde uygulanmaktadır.

Japonya’da Aralık 2018’de kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili temel sorunlar anketine katılan 295 işletmeden yaklaşık % 60’ı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve uygun iş istihdamlarını teşvik etmeye veya iklim değişikliği/ doğal afetlere odaklandıklarını belirtmiştir. Görevlere verdikleri önem derecesi ile karşılaştırıldığında, bu iki yanıt da en üst sırada yer almıştır (<https://www.statista.com/>,2019). Fransa’da 2019 yılında gıda işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluklarını iyileştirmesi için görüşleri içeren 2066 kişinin katıldığı ankette, tüketicilerin %53’ü gıda üreticilerinin çiftçilere daha iyi ödeme yapması gerektiğini belirtirken, % 49’u tarım işletmelerinin plastik ve atık üretimini ve % 43’ü ise çevresel etkilerini azaltmaları gerektiğini belirtmiştir (<https://www.statista.com/>, 2020a). Fransa’da Ağustos 2019 yılında 1005 kişiyle gerçekleştirilen bir diğer ankette, katılımcıların %74’ü kurumsal sosyal sorumluluğu destekleyen işletmelerden ürün satın alma olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir (<https://www.statista.com/>,2020b).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, genellikle sürdürülebilir kalkınma, kurumsal vatandaşlık, kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal performans ve kurumsal etik gibi kavramlarla benzer anlamlı

olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar paydaşların bakış açısından, kurumsal sosyal sorumluluk değerli nedenlere bir destek olarak görülse de, sosyal etki yaratmak yerine görünürlüğü artırmak amacıyla bir pazarlama uygulaması olarak da yorumlanabilmektedir (Alrubaiee vd., 2017: 105). Temel kurumsal sosyal sorumluluk sorunları, çevre yönetimi, eko-verimlilik, sorumlu kaynak kullanımı, paydaş katılımı, çalışma standartları ve çalışma koşulları, çalışan ve toplum ilişkileri, sosyal eşitlik, cinsiyet dengesi, insan hakları, iyi yönetim ve yolsuzlukla mücadele önlemlerini içermektedir (<https://www.unido.org/>, 2020).

Kurumsal sosyal sorumluluk literatürüne bakıldığında ilk katkı 1953 yılında Howard Bowen'den gelmiş ve 50'li yıllarla birlikte kurumsal sosyal sorumluluğun modern çağı başlamıştır. 50'lerde gündem topluma karşı yükümlülüktür. 1960'larda KSS ile ilgili literatür önemli ölçüde gelişirken, 1970'lerde KSS tanımları çoğalmaya başlamıştır. 60'lar KSS gündemi açısından kurum ve toplum ilişkisini içerirken, 70'lerin gündemi, paydaşların katılımı; vatandaşların refahı; yaşam kalitesini artırmak; ekonomik, yasal sorumluluk, etik ve gönüllü sorumluluktur. 80'li yıllar, KSS hakkında yapılan araştırmalara ve alternatif tematik çerçevelere tanık olmuştur. 90'lı yıllara gelindiğinde odak, üçlü alt çizgi ve çevresel yönetim anlayışına yönelmiştir (Carroll, 1999: 291; Rahman, 2011: 173). Öte yandan Tablo 1, yakın dönemde kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili literatürde yapılan araştırmaları ve araştırma bulgularının bir özetini sunmaktadır.

Tablo 1: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Literatürü

Yazar(lar)	Bulgular
Tran ve Nguyen, 2020	KSS programlarının genellikle algılanan itibar, kurumsal müşteri memnuniyeti ve çevre yönetimi uygulamaları ile pozitif bir ilişkisi olduğunu görülmektedir.
Sun vd., 2020	Kurumsal sürdürülebilir kalkınma için stratejik öneme sahip olan KSS'yi analiz ederken çalışanların eğitim düzeyini dikkate almanın gerekli olduğu görülmüştür.
Wang vd., 2020	Kurumsal sosyal sorumluluğun yerine getirilmesinin, işletmenin sadece iyi bir imaj oluşturmaya, itibarını arttırmasına değil, aynı zamanda finansal verimliliğini arttırmasına da yardımcı olduğu bulunmuştur.
Orazalin ve Baydauletov, 2020	Daha etkili KSS stratejileri olan işletmelerin daha iyi çevresel ve sosyal performans sergilediği, aynı zamanda yönetim kurulu cinsiyet çeşitliliğinin çevresel ve sosyal performansla olumlu ilişkisi olduğunu görülmüştür.
Chen, 2020	Kurumsal sosyal sorumluluk ile hisse senedi fiyatlarının düşme riski arasında negatif bir korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda, kurumsal sosyal sermayenin, kurumsal sosyal sorumluluk ile hisse senedi fiyatı düşme riski arasındaki ilişkide ılımlı etkileri vardır.
Latif vd., 2020	KSS'nin işletme performansı üzerinde önemli bir doğrudan etkisi olduğu görülmüştür.
Suganthi, 2020	KSS girişimlerinin benimsenmesi, pazarlama, maliyet ve çevresel performans üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahiptir.
Park ve Ha, 2020	Üstün KSS faaliyetlerine sahip işletmelerin, daha yüksek gelir şeffaflığına sahip olduğunu görülmüştür. Bu, bir işletme ne kadar çok KSS'yi benimserse, piyasa katılımcılarından gelir bilgisine o kadar güven duyulduğunu gösterir.
Naseem vd., 2020	Kurumsal sosyal sorumluluğun kurumsal risk yönetimiyle bağlantılı olduğunu görülmektedir. Ancak kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin, işletme performansı üzerindeki etkisi hem doğrudan hem de dolaylıdır.

Yazar(lar)	Bulgular
Nguyen vd., 2020	KSS faaliyetlerinin ve politikalarının, organizasyonun organizasyona olan güveni üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ayrıca örgütsel kimlik ve örgütsel bağlılığı olumlu yönde etkilediği görülmüştür.
Ortas ve Gallego-Alvarez, 2020	Yüksek kurumsal sosyal performansa (CSP), kurumsal çevresel performansa (CEP) ve kurumsal yönetim performansına (CGP) ulaşan işletmelerin agresif vergi uygulamalarına katılma olasılığının düşük olduğu görülmüştür.
Jermsttiparsert vd., 2019	Lojistik işletmelerinde KSS'nin önemli olduğu görülmüştür. KSS'nin, lojistik müşteri memnuniyetine büyük katkısı vardır.
Song vd.,2019	KSS'nin hem yeşil kurumsal kimliği hem de yeşil uyum yeteneğini olumlu etkilediği görülmüştür. Ayrıca, yeşil kurumsal kimlik, kurumsal sosyal sorumluluk ve yeni yeşil ürün başarısı arasındaki bağlantıya tam olarak aracılık eder. Bu, kurumsal sosyal sorumluluğun, yeşil kurumsal kimlik yoluyla dolaylı ve olumlu yeni yeşil ürün başarısını etkilediği anlamına gelir.
Rahman ve Yu, 2019	Daha iyi finansal performansa sahip Çinli işletmelerin, daha fazla KSS raporlaması yaptığı görülmüştür.
Hategan vd., 2018	KSS faaliyetlerini daha fazla uygulayan işletmelerin, ekonomik açıdan daha kârlı olduğu görülmüştür.
Rana ve Asad, 2018	KSS'nin işletmelerin finansal performansı üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür.
Alrubaiee vd., 2017	KSS'nin, müşteri değeri, kurumsal imaj ve pazarlama performansı üzerinde olumlu bir doğrudan etkisi olduğu görülmüştür.
Kabir ve Thai, 2017	KSS faaliyetlerinin, işletmelerin finansal performansını olumlu etkilediğini görülmüştür. Ayrıca, yabancı mülkiyet, yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulu bağımsızlığı gibi kurumsal yönetim özellikleri, KSS ile finansal performans arasındaki pozitif ilişkiyi güçlendirmektedir.

Yazar(lar)	Bulgular
Kim vd., 2017	Otel çalışanlarının işletme hakkındaki KSS algısının, çalışma yaşam kalitesini, duygusal bağlılıklarını ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını olumlu yönde etkilediği ve bunun da iş performansını arttırdığı görülmüştür.
Madueno vd., 2016	KSS uygulamalarının geliştirilmesinin, bu işletmelerin paydaşlarını yönetme kabiliyeti yoluyla doğrudan ve dolaylı olarak rekabetçi performansının artmasına katkıda bulunduğu görülmüştür.
Ağan vd., 2016	KSS'nin çevresel tedarikçi geliştirme ile olumlu bir ilişkisi olduğunu ve çevresel tedarikçi geliştirmenin katılımcı işletmelerin finansal performansı ve rekabet avantajı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu görülmüştür.
Saeidi vd., 2015	KSS'nin işletme performansı üzerindeki olumlu etkisi, KSS'nin rekabet avantajı, itibar ve müşteri memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisinden kaynaklanmaktadır.

Bu makale, kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile ilgili geniş bir teorik çerçeve oluşturmaya odaklanmaktadır. Bu amaçla, öncelikle kurumsal sosyal sorumluluk tanımları ve kurumsal sosyal sorumluluğun tarihi incelenmiş, ardından kurumsal sosyal sorumluluğun teorileri ve boyutları anlatıldıktan sonra makale, kurumsal sosyal sorumluluğun avantajları konusunda sonlandırılmıştır.

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Tanımları

Kurumsal sosyal sorumluluk fikri, iş dünyası ve toplumun iki ayrı varlık değil birbiriyle ilişkili olduğuna dayanmakta ve kurumsal gündemdeki artan önemi, kurumsal itibara ve iş performansına katkısının daha iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Günümüzde işletmelerin sosyal kaygılara yanıt vermeleri gittikçe artan bir taleptir. Kurumsal sosyal sorumluluğu benimseyen işletmeler, kendilerini toplumun gerekli endişelerini ele alan şeffaf, sorumlu ve hesap verebilir bir işletme olarak sunabilmektedir (Majumdar vd., 2008: 2). Kurumsal sosyal

sorumluluk, işletmenin ilgili tüm kurumlardan ve paydaşlardan sorumlu olduğu anlayışını ifade eder. Kurumsal sosyal sorumluluk, yerel toplumun ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak, adil ve sorumluluk sahibi hareket etmek, ayrıca işgücünü ve ailelerin yaşam kalitesini artırmak için kalıcı bir vaattir (Cayiragasi vd.,2016: 207).

Her ne kadar kurumsal sosyal sorumluluk kavramı teoride ve pratikte geniş ölçüde tartışılrsa da evrensel olarak kabul edilen bir kurumsal sosyal sorumluluk tanımı henüz ortaya çıkmamıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk, farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluğun en sık atıf yapılan tanımlarından biri Carroll 'a (1979) aittir. Carroll'a (1979) göre işletmenin sosyal sorumluluğu, toplumun belirli bir zamanda kurumlardan sahip olduğu ekonomik, yasal, etik ve ihtiyari beklentileri kapsar. Kotler ve Lee (2006), kurumsal sosyal sorumluluğun, ihtiyari ticari uygulamalar ve kurumsal kaynakların katkılarıyla toplum refahını iyileştirme taahhüdü olduğunu ifade etmektedir. McWilliams ve Siegel (2001), kurumsal sosyal sorumluluğu, işletmelerin çıkarlarının ötesinde ve yasaların gerektirdiği bazı sosyal faydaları ilerleten eylemler olarak tanımlamıştır (Olatunle vd., 2020: 40; Herrera ve Heras-Rosas, 2020: 2). Tablo 2, literatürde farklı yazarlar ve kuruluşlar tarafından yapılmış kurumsal sosyal sorumluluk tanımlarının bir özetini sunmaktadır:

Tablo 2: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Tanımları

Yazar(lar)/ Kuruluş	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Tanımı
Jones, 1980	İşletmelerin hissedarlar dışında ve yasa veya sendika sözleşmesi tarafından öngörülenin ötesinde toplumdaki kurucu grupları oluşturma yükümlülüğüne sahip olduğu ve bir hissenin sadece sahipliğin ötesine geçebileceği anlamına gelir.
Frederick vd., 1992	İşletmelerin eylemlerinin herhangi birinin toplum ve çevre üzerindeki etkilerinden sorumlu olması gerektiğini belirten bir ilke olarak tanımlanabilir.
Reder, 1994	Her şeyi kapsayan bir kavram olan kurumsal sosyal sorumluluk, bir işletmenin iş gücü de dâhil olmak üzere işletme içi faaliyetlerini yürütme biçimini ve çevresi üzerindeki etkisini ifade eder.
Hopkins, 1998	İşletmenin paydaşlarına etik veya sosyal açıdan sorumlu bir şekilde davranılması ile ilgilidir. Paydaşlar hem işletme içinde hem de dışında mevcuttur. Sosyal olarak sorumlu davranmak, kurum içinde ve dışında paydaşların insani gelişimlerini artıracaktır.
Kilcullen ve Kooistra, 1999	Devlet yasalarına itaat etmenin ötesinde işletmelere atfedilebilecek ahlaki yükümlülüğün derecesidir.
Khoury vd., 1999	İşletmenin tüm paydaşlarıyla olan genel ilişkisidir. Bunlar arasında müşteriler, çalışanlar, topluluklar, mülk sahipleri / yatırımcılar, hükümet, tedarikçiler ve rakipler bulunmaktadır. Sosyal sorumluluk unsurları arasında toplum sosyal yardımlarına yatırım, çalışan ilişkileri, istihdamın yaratılması ve sürdürülmesi, çevresel yönetim ve finansal performans bulunmaktadır.
Woodward-Clyde, 1999	Toplum ve işletme arasında, bir topluluğun bir işletmeye işletme izni verdiği, karşılığında belirli yükümlülükleri yerine getirdiği ve kabul edilebilir bir şekilde davrandığı bir sözleşme olarak tanımlanabilir.
World Business Council for Sustainable Development, 1999	İşletmenin sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma taahhüdü, çalışanlar, aileleri, yerel topluluk ve genel olarak toplumla yaşam kalitelerini iyileştirmektir.

Yazar(lar)/ Kuruluş	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Tanımı
World Business Council for Sustainable Development, 2000	İşgücünün ve ailelerinin yanı sıra yerel toplum ve genel olarak toplumun yaşam kalitesini iyileştirirken, iş dünyasının etik davranma ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma taahhüdünün devam etmesidir.
Business for Social Responsibility, 2000	Etik değerlere, yasal gerekliliklere uygunluğa ve insanlara, topluluklara ve çevreye saygıyla bağlantılı ticari karar alma olarak tanımlanabilir. Bir işletmeyi toplumun iş dünyasında sahip olduğu etik, yasal, ticari ve kamu beklentilerini karşılayacak veya aşacak şekilde yürütmektir. Sosyal sorumluluk, verilen her karar için ve bir işletmenin her alanında yol gösterici bir ilkedir.
Piacentini vd., 2000	İşletmelerin tamamen ekonomik ve yasal sorumlulukların ötesinde sorumluluklarının gönüllü varsayımdır.
Commission of the European Communities, 2001	İşletmelerin sosyal ve çevresel kaygılarını ticari faaliyetlerine ve paydaşlarıyla etkileşimlerine gönüllü olarak entegre ettikleri bir kavramdır ve esas olarak, işletmelerin daha iyi bir topluma ve daha temiz bir çevreye gönüllü olarak katkıda bulunmaya karar vermeleridir.
Marsden, 2001	İşletmelerin temel davranışları ve faaliyet gösterdikleri toplumlar üzerindeki toplam etkilerinin sorumluluğu ile ilgilidir.
Pinney, 2001	İşletmelerin olumlu etkilerini en üst düzeye çıkarırken, faaliyetlerinin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmesini sağlayan bir dizi yönetim uygulaması olarak tanımlanabilir.
McWilliams and Siegel, 2001	İşletmelerin çıkarlarının ötesinde ve yasaların gerektirdiği bazı sosyal faydaları daha da ileriye götüren faaliyetlerdir.
Foran, 2001	İşletmelerin işgücüne, faaliyetlerinin bağlı olduğu çevreye, otoriteye ve sivil topluma karşı benimsediği bir dizi uygulama ve davranış olarak tanımlanabilir.
Van Marrewijk, 2001	Kurumsal sosyal sorumluluk stratejisine sahip işletmeler, sosyal ve çevresel endişeleri işletme faaliyetlerine ve paydaşlarıyla etkileşimlerine entegre eder ve üçlü alt çizgi yaklaşımını benimser

Yazar(lar)/ Kuruluş	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Tanımı
Jackson and Hawker, 2001	İşletmenin, çalışanlarına, tüm paydaşlarına ve çevreye nasıl davrandığı ile ilgilidir.
Commission of the European Communities, 2002	Sorumlulukları olan ve yasal yükümlülükleri ile ekonomik / ticari amaçlarının ötesinde önlemler alan işletmelerle ilgilidir. Bu daha geniş sorumluluklar bir dizi alanı kapsamakla birlikte, çoğunlukla sosyal ve çevresel olarak özetlenir ve üçlü alt çizgi yaklaşımını (ekonomik, sosyal ve çevresel) içerir.
Lea, 2002	Paydaşlarla ilişkiler de dâhil olmak üzere ticari faaliyetlerde sosyal ve çevresel kaygıların entegrasyonu olarak tanımlanabilir. Çevre ve toplum üzerindeki etkilerini yönetmek için yasal yükümlülüklerin ötesine geçen işletmeler ve diğer kuruluşlarla ilgilidir. Özellikle, kuruluşların çalışanları, tedarikçileri, müşterileri ve faaliyet gösterdikleri topluluklarla nasıl etkileşim kurduklarını ve çevreyi nasıl korumaya çalıştıklarını içerir.
International Business Leaders Forum (IBLF), 2003	Sürdürülebilir iş başarısına katkıda bulunacak etik değerlere ve çalışanlara, topluluklara ve çevreye saygıya dayalı açık ve şeffaf iş uygulamalarıdır.
Ethical Performance, 2003	Bir işletmenin etkisinin bütünlüğü için, toplumun değerlerini temel faaliyetlerine ve aynı zamanda sosyal ve fiziksel çevresine yaptığı muameleye dâhil etme sorumluluğuyla tanımlanır. Sorumluluk, kârlı bir işin yürütülmesinden personelin sağlığı ve güvenliğine ve işletmenin faaliyet gösterdiği toplumlar üzerindeki etkisine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar.
Business for Social Responsibility, 2003	Etik değerleri onurlandıracak ve insanlara, topluluklara ve doğal çevreye saygı gösterecek şekilde ticari başarı elde etmektir.
Commission of the European Communities, 2003	Bir işletmenin ilgili tüm paydaşlar üzerindeki etkisinden sorumlu olduğu kavramıdır. İşgücünün adil ve sorumlu bir şekilde davranması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması ayrıca işgücü ve ailelerinin yanı sıra yerel toplum ve toplumun yaşam kalitesini de iyileştirme taahhüdüdür.

Yazar(lar)/ Kuruluş	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Tanımı
Global Corporate Social Responsibility Policies Project, 2003	Etik değerlere ve çalışanlara, topluluklara ve çevreye saygıya dayalı iş uygulamaları olarak tanımlanabilir.
CSRwire, 2003	Yatırımcılar, müşteriler, çalışanlar ve çevre dâhil tüm paydaşların çıkarlarının işletmenin politikalarına/ eylemlerine yansıtıldığı iş operasyonları ve değerlerin entegrasyonu olarak tanımlanmaktadır.
Van Marrewijk, 2003	Gönüllü olarak işletme faaliyetlerine ve paydaşlarla etkileşimlere sosyal ve çevresel kaygıların dâhil edilmesidir.
Hopkins, 2003	İşletmenin paydaşlarına etik veya sorumlu bir şekilde muamele etmesiyle ilgilidir. Sosyal ekonomik sorumluluğu içerir. Paydaşlar hem firma içinde hem de dışında mevcuttur. Sosyal sorumluluğun daha geniş amacı, hem işletme içinde hem de dışındaki insanlar için işletme karlılığını korurken daha yüksek yaşam standartları oluşturmaktır.
Ethics in Action Awards, 2003	İşletmelerin tüm faaliyetlerinde, tüm paydaşlarına karşı sorumlu olma yükümlülüğünü tanımlayan bir terimdir. Sosyal sorumluluk sahibi işletmeler, karar verirken toplulukların ve çevre üzerindeki etkilerinin tam kapsamını göz önünde bulundurur ve paydaşların ihtiyaçlarını kar etme ihtiyacı ile dengeler.

Kaynak: Dahlsrud, A. (2008). *How Corporate Social Responsibility is Defined: An Analysis of 37 Definitions*, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 15.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının uzun ve çeşitli bir geçmişi vardır. İş dünyasının topluma duyduğu endişenin kanıtlarını yüzyıllar boyunca izlemek mümkündür. Bununla birlikte, sosyal sorumluluk üzerine resmi yazılar büyük ölçüde 20. yüzyılın, özellikle de 1950'lerden beri devam eden dönemin bir ürünüdür. Ayrıca, dünya

genelinde (çoğunlukla gelişmiş ülkelerde) kurumsal sosyal sorumluluk düşüncesinin ayak izlerine rastlamak mümkün olmakla birlikte, resmi yazılar en fazla büyük bir literatür yapısının biriktiği Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmektedir (Carroll, 1999: 268). Bununla birlikte, işletmelerin sosyal sorumluluk sahibi girişimlere katılma motivasyonlarının altında yatan birçok sebep vardır. Bunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Sprinkle ve Maines, 2010: 446-447):

- * KSS çabalarının iyi bir küresel vatandaş olmanın bir parçası olması,
- * Sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli paydaş gruplarının olumsuz tanıtım ve diğer eylemlerinden kaçınmak,
- * KSS'nin çalışanları işe almaya, motive etmeye ve elde tutmaya yardımcı olması,
- * KSS çabalarının, tüketicileri bir işletmenin ürünlerini veya hizmetlerini satın almaya ikna edebilmesi ve pazar payında artış sağlayabilmesi,
- * İşletmelerin çevresel kaygılara odaklanmasının üretim maliyetlerinde azalmaya yol açabilmesi ve
- * KSS'nin bir işletmenin risk yönetiminin ayrılmaz bir parçası olarak yasal veya düzenleyici kısıtlamaları hafifletmek için etkili bir kaldıraç görevi üstlenmesi.

Kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal sorumluluk veya herhangi bir yönü akademik ve mesleki alanlarda büyük ilgi görmektedir. İşletmeler giderek daha bilinçli olmaya ve kurumsal sosyal sorumluluk konularına katılmaya teşvik edilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletme yöneticilerinin anlaması ve yönetmesi gereken temel bir kavramdır. Her tür ve büyüklükteki işletmenin sosyal açıdan duyarlı, ekolojik olarak sürdürülebilir ve ekonomik olarak rekabetçi olmaları beklenmektedir (Madueno vd., 2016: 56).

3. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Tarihi

İşletmelerin topluma yönelik endişelerinin kanıtı Sanayi Devrimi'nden kaynaklanan uygulamalara kadar uzanabilir. 1800'lerin ortalarından sonlarına doğru, sanayiciler arasında işçi refahı ve üretkenlik konusunda artan bir endişe vardı. Ortaya çıkan fabrika sistemi, çalışma koşulları ve kadın ve çocukların istihdamı konusunda artan eleştiriler, özellikle ABD'de gündeme getirildi. Reformcular arasındaki fikir birliği, mevcut istihdam uygulamalarının yoksulluk ve işçi huzursuzluğu gibi sosyal sorunlara katkıda bulunduğu yönündeydi. 1800'lü yılların sonlarında bir görünüm de hayırseverliğin yükselişiydi (<https://www.thomasnet.com/>, 2019).

1930'ların Büyük Buhran'ı ve 1940'larda II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle KSS, 1950'lere kadar lider şirketler arasında ciddi bir konu haline gelememiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk, 1951 yılında New Jersey'de Standard Oil Company'nin eski bir yöneticisi olan Frank W. Abrams'ın işletmelerin eylemlerinden dolayı topluma karşı sorumlu tutulması gerektiği fikrini ortaya çıkardığında dikkat çekmeye başlamıştır. Bununla birlikte, modern kurumsal sosyal sorumluluk dönemine ilk katkıyı 1953 yılında yazdığı *Social Responsibilities of the Businessman* kitabıyla Howard R. Bowen gerçekleştirmiştir (Ashraf vd.,2020: 3). Kurumsal sosyal sorumluluğun babası olarak kabul edilen Bowen, işadamlarının bu politikaları takip etme, kararları verme ya da toplumun amaçları ve değerleri açısından arzu edilen eylem yollarını takip etme yükümlülükleri olarak kurumsal sosyal sorumluluğu tanımlamıştır (Hamidu vd.,2015: 84).

1960'larda akademisyenler KSS'ye yeni modern toplumun sorunlarına ve arzularına bir yanıt olarak yaklaşmıştır. Bu dönemde Davis (1960), meydana gelen önemli sosyal, ekonomik ve politik değişikliklerin işadamlarının toplumdaki rollerini ve sosyal sorumluluklarını yeniden incelemeleri için bir baskı oluşturduğunu açıklamıştır. Davis,

işadamlarının ekonomik ve beşeri değerler açısından topluma karşı bir yükümlülüğü olduğunu savunmuş ve sosyal sorumluluğun bir dereceye kadar işletmenin ekonomik getirileriyle ilişkilendirilebileceğini ileri sürmüştür (Agudelo vd.,2019: 4). Aynı dönemde William C. Frederick de sosyal sorumlulukların, işadamlarının halkın beklentilerini karşılayan bir ekonomik sistemin işleyişini denetlemesi gerektiği anlamına geldiğini vurgulamıştır (Rahman, 2011: 167).

1963'te Joseph McGuire, KSS tanımında yükümlülük kavramı ortaya çıkarmıştır. Sosyal sorumluluk fikrinin, şirketlerin sadece ekonomik ve yasal yükümlülüklerle sahip olmadığını, aynı zamanda bu yükümlülükleri aşan topluma karşı bazı sorumluluklara sahip olduğunu varsaydığını belirtmiştir. Daha sonra işletmelerin siyaset, toplum refahı, eğitim ve çalışanlarının mutluluğu ile ilgilenmeleri gerektiğini, dolayısıyla dürüst bir vatandaş olarak hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir. Böylece, daha sonra kurumsal vatandaşlık haline gelen öneri ortaya çıkmıştır (Farcane ve Bureana, 2015: 37).

1950'lerde ve 1960'larda KSS'nin odak noktası öncelikle topluma karşı ticari sorumluluklar ve sosyal sorumluluk sahibi bir şekilde hareket etmektir ve KSS'nin işletmeye nasıl fayda sağlayabileceği üzerine değildi. KSS'lerin işletmelerin ekonomik çıkarları ile nasıl uzlaştırılacağı konusunda büyük bir tartışma 1970 yılında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kurumsal sosyal performans (CSP) kavramı KSS'nin bir uzantısı olarak geliştirilmiştir. CSP, bir şirketin sosyal baskılara cevap verme kapasitesini ima eder ve öncülüğünü 1973 yılında Robert W. Ackerman üstlenmiştir ve daha sonra Frederick tarafından KSS2 olarak adlandırılmıştır (Ashraf vd.,2020: 3-4). Wallich ve McGowan (1970), bir işletmenin başarısını sağlayabilecek sosyal sorumluluk eyleminin uygulanabilirliği ve faaliyetlerini kısıtlama olmaksızın yürütmekle ilgili olarak, paydaşlarının ekonomik ve sosyal çıkarları arasında bir denge kurmaları gerektiğini belirtmiştir (Martinez vd., 2016: 9).

Öte yandan Friedman (1970), KSS'yi, işletmenin toplumun temel kurallarına uyarak hissedarların refahını en üst düzeye çıkarma çabalarının bir uzantısı olarak görmektedir (Popa ve Salanta, 2014: 136). 1970'lerin ortalarına gelindiğinde, Prakash S. Sethi, sosyal ihtiyaçlarla bağlantılı kurumsal davranışların benimsenmesi için sosyal yükümlülük, sosyal sorumluluk ve sosyal duyarlılıktan oluşan yapısal bir çerçeve geliştirmiştir. Sosyal yükümlülük, piyasa güçlerine veya yasal kısıtlamalara tepki olarak kurumsal davranış; sosyal sorumluluk, kurumsal davranışı hâkim sosyal normlar, değerler ve performans beklentileri ile uyumlu bir düzeye getirmek anlamına gelir ve bir şirketin dinamik bir sosyal sistemdeki uzun dönemli rolüne odaklanan sosyal duyarlılık, şirketlerin gelecekte sistemde gerçekleşmesi muhtemel değişiklikleri öngörmelerini gerektirir (Ashraf vd.,2020: 4).

KSS konusunda bir diğer önemli yazar George Steiner'dır. Sosyal sorumluluk varsayımını, yöneticinin alması gereken kararlarda karar verme sürecini değerlendirmedeki büyük bir değişiklikten ziyade seçtiği bir tutum olarak değerlendirmiş ve işletme ne kadar büyük olursa topluma karşı sorumluluklarının da o kadar yüksek olduğunu belirtmiştir (Farcane ve Bureana, 2015: 38). 1976'da Profesör Sandra L. Holmes, hangi nedenlerin destekleneceğine dair kararların nasıl alındığını bulmak için KSS üzerine bir anket yapmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluğun yönetici algılarından elde ettiği sonuçları; bir işletmenin belirli bir ihtiyaca yardımcı olma yeteneğinden yararlanma, sosyal bir ihtiyaçların şiddeti, yönetici çıkarları, eylemden kazanılan PR ve hükümetin etkisi olarak açıklamıştır. (<https://www.accprof.org/>, 2020).

Preston 1977 yılında bir kurumsal sosyal yanıt matrisini geliştirmiştir. Preston matrisinin veya çerçevesinin odağı, sosyal sorunların şirketler tarafından yönetilmesidir. Yöneticilerin kurumsal sosyal katılım olarak tanımlanan bir sürecin aşamalarını takip ettikleri varsayılmıştır. Bu sürecin aşamaları Preston tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

(i) Bir konunun farkındalığı veya tanınması; (ii) analiz ve planlama; (iii) politika geliştirme açısından yanıt ve (iv) uygulama. Bu analitik çerçeve, anket araçları kullanılarak uygulanmıştır. (Clarkson, 1995: 93).

Carroll, 1979'da kavramsal bir kurumsal sosyal performans modeline yerleştirilmiş dört bölümden oluşan (ekonomik, yasal, etik ve hayırsever) bir kurumsal sosyal sorumluluk modeli oluşturmuştur. Bu dört tür sorumluluğun sırası her türün göreceli önemini göstermektedir. Carroll'ın (1979) modeli, Preston'un (1975) çerçevesi üzerinde bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Carroll, kurumsal sosyal ve ekonomik hedeflerin başarısını bütünleştirmeye, KSS2 ve KSS'yi bütünleştirmeye ve kurumsal sosyal performansa odaklanmıştır. 1980'lerde ve 1990'larda Carroll'ın KSS modeli geliştirilmiştir. Wartick ve Cochran (1985), üç boyutu içeren ilke, politika ve süreç modeli (3P KSS modeli) önermişlerdir (Abe ve Ruanglikhitkul, 2013: 11; Jamali ve Mirshak, 2007: 246; Clarkson, 1995:94).

1980'ler, Birleşik Krallık ve ABD'de çevre mevzuatının ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Bu dönemde ilgi yoğunlukla koruma ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde yoğunlaşmıştır. 60'larda ve 70'lerde genişleyen KSS literatüründe 1980'lerde paydaş teorisi, iş etiği, sürdürülebilirlik, kurumsal vatandaşlık, kurumsal sosyal performans gibi tamamlayıcı temalar büyük ilgi görmüştür. Bu tamamlayıcı temaların en önemlilerinden biri olan paydaş teorisi, işletmelerin yalnızca pay sahibi olan bireyleri ve grupları değil, aynı zamanda işletmede hissesi olan herhangi bir kişi veya grubu da dikkate alması gerektiği fikrine odaklanmaktadır (Chakraborty, 2015: 33; <https://www.uniassignment.com/>, 2013).

Wood (1991), KSS girişimlerinin sonuçlarını veya performansını vurgulayarak, Carroll'ın dört tür kurumsal sorumluluğunu (ekonomik, yasal, etik ve hayırsever), üç kurumsal seviyeye dönüştürerek (yasal,

örgütsel ve bireysel) yeniden formüle etmiştir. Wood, kurumsal davranış ve sonuçların üç ilkesini ortaya koymuştur: Meşruiyet, kamu sorumluluğu ve yönetsel takdir (Abe ve Ruanglikhitkul, 2013: 11). 1991’de Carroll (1991), KSS’ye faydalı bir yaklaşım sağlamak amacıyla “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi’ni oluşturmuştur. Kurumsal davranış konusundaki tartışmalara bir diğer önemli katkı, ilki 1994 yılında şirketin sosyal, çevresel ve ekonomik etkisini dengeleyen bir sürdürülebilirlik çerçevesi olan Elkington tarafından tasarlanan üçlü alt çizgi konseptinden gelmiştir. Daha sonra, Elkington (1998) olağanüstü bir üçlü kâr performansı elde etmenin (sosyal, çevresel ve ekonomik) yolunun özel, kamu sektörleri ve ayrıca paydaşlar arasında etkili ve uzun vadeli ortaklıklar yoluyla olduğunu açıklamıştır (Agudelo vd., 2019: 8-9).

20. yüzyılın sonunda, sürdürülebilir düşünmeye yönelik kurumsal strateji ve yönetimde benzeri görülmemiş önemli değişiklikler gözlemlenmiştir. Sürdürülebilirliğin kurumsal bir strateji olarak ortaya çıkması, sürdürülebilirliği, kâr elde etmek için iş stratejisinin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir (Chakraborty, 2015: 35). Sonuç olarak, 1950’lerde öncelikli odak, işletmelerin topluma karşı sorumlulukları ve topluma faydalı işler yapmasıydı. 1960’lardaki önemli olaylarda, insanlar ve fikirler, bu on yıl içinde ortaya çıkan sosyal değişimleri karakterize etmede etkili olmuştur. 1970’lerde işletme yöneticileri KSS sorunlarında geleneksel yönetim işlevlerini uygularken, 1980’lerde işletmeler paydaşlarına daha duyarlı hale gelmiştir. 1990’larda KSS fikri evrensel olarak onaylanmış ayrıca KSS, strateji literatürü ile birleştirilmiş, 2000’lerde KSS önemli bir stratejik konu haline gelmiştir (Moura-Leite ve Padgett, 2011: 528).

KSS bugün üçlü alt çizgi (TBL) konseptini benimsemektedir. İşletmeleri, yalnızca kâr üzerine odaklanmak yerine, insanlar ve gezegen üzerindeki etkilerine daha objektif bir şekilde bakmaya teşvik etmektedir. Günümüzde giderek daha fazla işletme, ekonomik, çevresel

ve sosyal performans bilgilerini kullanarak veri toplama, analiz ve karar vermeyi vurgulayan TBL aracılığıyla maddi olmayan KSS kavramlarını ele almanın bu yeni yolunu kullanmaktadır. Bu kavram, işletmelerin sadece kârla ne yapması gerektiğini değil, aynı zamanda faaliyetlerinin çeşitli paydaşları üzerindeki etkisini değerlendirerek, kârlarını nasıl elde ettiğine de bakmasını gerektirir (Jhavar & Gupta, 2017, s. 108). Bununla birlikte Tablo 3, kurumsal sosyal sorumluluğun evrimine özet bir bakış açısı sunmaktadır:

Tablo 3: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Evrimi

Yazar(lar)	Gelişme/Tanım
Barnard, 1938	İş ortamının ekonomik, yasal, ahlaki, sosyal ve fiziksel yönlerinin analizi
Simon, 1945	Kuruluşların topluluk değerlerine karşı sorumlu olması gerekir.
Bowen, 1953	Bu politikaları takip etmek, bu kararları vermek veya toplumumuzun amaçları ve değerleri açısından arzu edilen eylem yollarını takip etmek yükümlülüğü olarak kurumsal sorumluluklar
Drucker, 1954	Yönetim, her iş politikasının toplum üzerindeki etkisini göz önünde bulundurulmalıdır.
Selznick, 1957	İş dünyası toplum istikrarının korunmasına katkıda bulunur.
Heald, 1957	KSS, sadece maksimum ekonomik performans için değil, aynı zamanda insani ve yapıcı sosyal politikalar için de hizmet ettiği topluma karşı bir yükümlülüğün yönetiminin tanınmasıdır.
Davis, 1960	İşletmelerin sosyal sorumlulukları sahip oldukları sosyal güç miktarından kaynaklanmaktadır.
Frederick, 1960	İşletmeler sadece ihtiyaçlarını ve ilgi alanlarını karşılamaya odaklanmamalı, aynı zamanda kaynaklarını geniş sosyal amaçlar için kullanmakla da ilgilenmelidirler.
Friedman, 1962	İşletmenin sosyal sorumluluğu, kârını arttırmaktır.

Yazar(lar)	Gelişme/Tanım
McGuire, 1963	İşletmenin sadece ekonomik ve yasal yükümlülükleri değil, aynı zamanda bu yükümlülüklerin ötesine geçen topluma karşı belirli sorumlulukları vardır.
Walton, 1967	Sosyal sorumluluk, kurum ve toplum arasındaki ilişkilerin yakınlığını tanır ve bu ilişkilerin şirket ve ilgili gruplar hedeflerine ulaştıkça üst yöneticiler tarafından akılda tutulması gerektiğini fark eder.
Friedman, 1970	KSS, yöneticilerin kendi kendine hizmet etme davranışlarının bir göstergesidir ve dolayısıyla hissedarların menfaatleri ile çatışır.
Johnson, 1971	Sosyal olarak sorumlu bir girişimci veya yönetici, sadece kendi refahı ile değil, aynı zamanda işletmenin diğer üyeleri ve vatandaşlarının refahı ile de ilgilenecek şekilde, ikinci tip bir fayda işlevine sahip olan kişidir.
Manne ve Wallich, 1972	Kurumsal sorumluluğun yerine getirilmesinde üç temel faaliyet söz konusudur: (1) Hedeflerin belirlenmesi, (2) verilen hedeflerin yerine getirilip getirilmeyeceği kararı ve (3) söz konusu hedeflerin finansmanı.
Davis, 1973	İşletmelerin dar ekonomik, teknik ve yasal gerekliliklerinin ötesindeki meseleleri dikkate alması ve bunlara yanıt vermesini ifade eder.
Eells ve Walton, 1974	En geniş anlamıyla, kurumsal sosyal sorumluluk, toplumun sadece ekonomik olanın ötesinde ihtiyaç ve hedefleriyle ilgili bir endişeyi temsil eder.
Sethi, 1975	Sosyal yükümlülük, sosyal sorumluluk ve sosyal duyarlılık yaklaşımı
Davis ve Blomström 1975	Karar vericilerin sorumluluğu, sadece kendi çıkarlarını değil, aynı zamanda kamu refahının korunması ve geliştirilmesine yönelik eylemlerde bulunmaktadır.
Fitch, 1976	Kurumsal sosyal sorumluluk, tamamen veya kısmen kurumun neden olduğu sosyal sorunları çözmeye yönelik ciddi girişim olarak tanımlanmaktadır.
Frederick, 1978	Bir işletmenin sosyal baskılara cevap verme kapasitesini ifade eder. Sosyal müdahale sürecine vurgu yapar.

Yazar(lar)	Gelişme/Tanım
Barry, 1979	İş etiği, iş bağlamında doğru ve yanlış, görev ve yükümlülük, ahlaki normlar, bireysel karakter ve sorumluluk çalışmasıdır.
Carroll, 1979	Toplumun belirli bir zamanda kurumlardan sahip olduğu ekonomik, yasal, etik ve ihtiyari beklentileri kapsar.
Jones, 1980	KSS, işletmelerin, hissedarlar dışındaki toplumdaki kurucu gruplara ve yasa veya sendika sözleşmesi tarafından öngörülen sınırların ötesine geçme yükümlülüğü olduğu fikridir.
Carroll (1983)	KSS, bir işletmenin ekonomik açıdan kârlı, yasalara uygun, etik ve sosyal olarak destekleyici olmasını sağlar. Sosyal sorumluluk sahibi olmak, kârlılık ve yasalara itaat, işletmenin ahlakını ve içinde bulunduğu toplumu para, zaman ve yetenek katkısı ile ne ölçüde desteklediğini tartışmanın en önemli koşulları anlamına gelir. Dolayısıyla, KSS dört bölümden oluşur: Ekonomik, yasal, etik ve gönüllü veya hayırsever.
Strand, 1983	Sosyal sorumluluk, sosyal duyarlılık ve sosyal yanıtlar gibi ilgili kavramların bir organizasyon-çevre modeline nasıl bağlandığını göstermeyi amaçlayan sosyal çevreye kurumsal adaptasyon sistemleri paradigmasını sunmuştur.
Freeman, 1984	İşletmeler sadece hissedarlarına hesap vermekle kalmaz, aynı zamanda organizasyonel faaliyetleri etkileyebilecek veya bundan etkilenebilecek diğer paydaşlarının çıkarlarını dengelemelidir.
Wartick ve Cochran, 1985	KSS'yi ilkelere, süreçlere ve politikalara ayırdılar: sosyal sorumluluk sadece bir ilke olmakla birlikte, sosyal duyarlılık daha eyleme yönelik süreç ve sorun yönetimi bir politikadır.
Epstein, 1987	KSS, öncelikle (bazı normatif standartlara göre) ilgili kurumsal paydaşlar üzerinde olumsuz etkilerden ziyade faydalı etkilere sahip belirli konular veya sorunlarla ilgili örgütsel kararlardan sonuç elde etmekle ilgilidir. Kurumsal eylem ürünlerinin normatif doğruluğu, kurumsal sosyal sorumluluğun ana odağı olmuştur.
Frederick, 1987	Etik-felsefi KSS kavramı (KSS1)
Fombrun ve Shanley, 1990	İşletmeler, KSS'yi kurumsal stratejinin bir unsuru olarak görmelidir.

Yazar(lar)	Gelişme/Tanım
Donaldson, 1990	Yöneticilerin finansal performansı dikkate almadan doğru olanı yapmaları için ahlaki bir zorunluluk vardır.
Wood, 1991	Bir işletmenin, sosyal sorumluluk ilkeleri, sosyal duyarlılık süreci ve politikalar, programlar ve gözlemlenebilir sonuçlar gibi yapılandırması, firmanın toplumsal ilişkileri ile ilgilidir.
Carroll, 1991	KSS işletmesi kâr etmek, yasalara uymak, etik davranmak ve iyi bir kurumsal vatandaş olmak için çaba göstermelidir.
Business for Social Responsibility (BSR), 1992	Etik değerleri onurlandıracak ve insanlara, topluluklara ve doğal çevreye saygı duyacak şekilde ticari başarı elde etmek.
Frederick, 1992	Eylem odaklı yönetsel sosyal duyarlılık kavramı (KSS2); etik ve değerlere dayalı normatif bir unsur (KSS3)
Jennings ve Zandbergen, 1995	Kurumlar, ekolojik olarak sürdürülebilir bir organizasyonun kurulmasına ilişkin konsensüsün şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.
Donaldson ve Preston, 1995	Kuruluşlar, sosyal olarak tüm paydaş gruplarına karşı sorumludur.
Clarkson, 1995	Kurumsal sorumluluk bir bütün olarak toplum yerine paydaş gruplarındadır, KSS'nin iş hedeflerine aktarılması en iyi şekilde bir paydaş perspektifi kullanılarak gerçekleştirilir.
Jones, 1995	Güven ve işbirliği temelinde paydaşlarla tekrarlanan işlemlerde yer alan işletmeler dürüst, güvenilir ve etik olmaya motive olurlar.
Hart, 1995	KSS, sürdürülebilir yetkinliklere yol açan bir kaynak veya yetenek oluşturabilir.
Elkington, 1998	Sosyal, ekonomik ve çevresel sorumlulukları ile KSS
Frederick, 1998	Kurumsal sosyal inanç (KSS4)
Costin, 1999	Halk sağlığının, kamu güvenliğinin ve çevrenin korunması şeklindeki girişimlere ilişkin şirketin temel beklentileri olarak KSS

Yazar(lar)	Gelişme/Tanım
Hemphill, 2004	Ekonomik, yasal, etik ve ihtiyari unsurları birleştiren dört boyut içeren kurumsal vatandaşlık
Matten ve Crane, 2005	Kurumsal vatandaşlık, kurumun bireyler için vatandaşlık haklarının yönetimindeki rolünü açıklar.
Feddersen ve Gilligan, 2001	Aktivistler ve STK'lar tüketicilerin KSS konusunda bilgi asimetrisini azaltmada önemli bir rol oynayabilir.
McWilliams ve Siegel, 2001	KSS konusunda arz / talep perspektifinin sunulması; bu da KSS'nin ideal seviyesinin maliyet fayda analizi ile belirlenebileceğini ima eder.
Baron, 2001	Sosyal sorumluluk sahibi tüketicileri çekmek için KSS kullanımı, işletmelerin pazarlama / iş stratejileri ile birlikte kamu yararı sağlaması anlamında stratejik KSS olarak adlandırılmaktadır.
Göbbels, 2002	Sorumluluk kelimesi, sosyal ile benzer sorunlara neden olduğu için hesap verebilirlik ile değiştirilmelidir. Bu, kurumsal toplumsal hesap verebilirliğin (CSA), KSS için çağdaş terim olarak kullanılmasını ima edecektir.
Prahalad ve Hammond, 2002	Ekonomik piramidin alt kısmı için iş stratejileri
Greenfield, 2004	Bir işletme yasal bir yapıdır ve bunu oluşturan yasanın verdiği iki sorumluluğa sahiptir: Mülk sahiplerine kâr sağlamak ve ilgili kurallara uymak.
Halme ve Lovio, 2004	KSS, ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel sorumlulukları içerir.
Lindfeldt ve Törnroos, 2006	Kurumsal düzeyde etik, finans, çevre ve toplumun sürdürülebilirliği konularını içerir.

Kaynak: Wang, L. (2011). *Factors Affecting Perceptions of Corporate Social Responsibility Implementation: An Emphasis on Values*, University of Helsinki, Dissertations Forestales, 130; Chakraborty, U. (2015). *Developments in the Concept of Corporate Social Responsibility (CSR)*, The Researchers, International Research Journal, 1(1); Carroll, A. (1999). *Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct*, Business Society, 38.

4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Teorileri

Wildsor (2006: 95), kurumsal sosyal sorumluluğu üç temel yaklaşımda incelemiştir: Etik sosyal sorumluluk, ekonomik sosyal sorumluluk ve kurumsal vatandaşlık. Garriaga ve Mele (2004: 52), Tablo 4' de gösterildiği gibi, kurumsal sosyal sorumluluk teorilerini, enstrümantal, politik, bütünleştirici ve etik olmak üzere dört grupta sınıflandırmıştır. Mele (2008: 2), kurumsal sosyal sorumluluk teorilerini, kurumsal sosyal performans, hissedar değeri, paydaş teorisi ve kurumsal vatandaşlık olmak üzere dört grupta incelemiştir.

Carroll (1979) ve Wartick ve Cochran'ın (1985) önceki çalışmalarını sentezleyen Wood (1991), kurumsal sosyal performansı, bir işletmenin sosyal sorumluluk ilkelerini, sosyal duyarlılık süreçlerini ve politikaları, programları ve gözlemlenebilir sonuçları, işletmenin toplumsal ilişkileriyle ilgili olarak yapılandırması olarak tanımlamıştır. Kurumsal sosyal performansı değerlendirmek için, sürece ve sonuçlara odaklanmak şeklinde iki temel yaklaşım bulunmaktadır (Husted, 2000: 29).

Hissedarlar değeri teorisi, yöneticilerin tek sorumluluğunun kâr arayışında işletmenin kaynaklarını kullanarak, hissedarların çıkarlarına mümkün olan en iyi şekilde hizmet etmek olduğunu savunmaktadır. Bu teoriye göre, hukukun kısıtlamaları dâhilinde, aldatma veya sahtekarlık olmaksızın yapılan bu davranışlar bir bütün olarak toplum için faydalı olacaktır. Bu teori içinde kurumsal sosyal sorumluluk tamamen ekonomik kâr sağlama terimleriyle tanımlanmaktadır (Castelo, 2013).

Paydaş teorisi, 1984 yılında Virginia Üniversitesi'nde işletme profesörü olan R. Edward Freeman tarafından yazılan *Strategic Management: A Stakeholder Approach* kitabında tanıtılmıştır. Paydaş teorisi, bir işletmenin amacının, hissedarlardan ve kuruluştan etkilenen diğer tanımlanmış gruplardan oluşan paydaşlar için değer yaratmak

olduğunu kabul eder. Freeman'ın paydaş grupları arasında hissedarlar, müşteriler, tedarikçiler, çalışanlar, topluluklar, hükümetler, ticaret örgütleri, siyasi gruplar ve finansörler bulunmaktadır. Freeman'ın teorisine göre, bir şirketin uzun vadede başarılı olması ve hayatta kalması, bu çeşitli paydaş grupları için toplam değerini en üst düzeye çıkarmaya bağlıdır (Faucher, 2015: 3).

Kurumsal vatandaşlık, bir kuruluşun, bulunduğu topluma sosyal, kültürel ve çevresel sorumluluklarının yanı sıra hissedarlarına veya yakın paydaşlarına ekonomik ve finansal sorumlulukları olduğunu kabul eder. Kurumsal vatandaşlık, sürdürülebilir başarıyı tesis etmek ve sürdürmek amacıyla tüm paydaşlarına (doğrudan veya dolaylı) karşı sorumluluklarını daha iyi karşılamak için, çoğunlukla radikal iç ve dış değişikliklere ihtiyaç duyan bir kuruluşu içerir (Wayne State University, 2020).

Tablo 4: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Teorileri ve İlgili Yaklaşımlar

Teori türü	Yaklaşımlar	Kısa Açıklama
Enstrümantal teoriler (Sosyal faaliyetler yoluyla ekonomik hedeflere ulaşmaya odaklanır)	Hissedar değerinin maksimize edilmesi	Uzun vadeli değer maksimizasyonu
	Rekabet avantajları için stratejiler	Rekabetçi bağlamda sosyal yatırımlar Firmanın doğal kaynak görünümüne ve firmanın dinamik yeteneklerine dayanan stratejiler Ekonomik piramidin tabanı için stratejiler
	Cause-related pazarlama	Sosyal olarak tanınan fedakar faaliyetler pazarlama aracı olarak kullanılır

Teori türü	Yaklaşımlar	Kısa Açıklama
Politik teoriler (Siyasi arenada iş gücünün sorumlu kullanımına odaklanır)	Kurumsal anayasalcılık	İşletmelerin sosyal sorumlulukları sahip oldukları sosyal güç miktarından kaynaklanmaktadır
	Bütünleştirici Sosyal Sözleşme Teorisi	İşletme ve toplum arasında sosyal bir sözleşme var olduğunu savunur
	Kurumsal (veya ticari) vatandaşlık	Firma, toplumda belirli bir katılımı olan bir vatandaş gibi anlaşılmaktadır
Bütünleştirici teoriler (Sosyal taleplerin entegrasyonuna odaklanır)	Sorun yönetimi	Üzerinde önemli etkisi olabilecek sosyal ve politik konulara kurumsal müdahale süreçleri
	Kamu sorumluluğu	Hukuk ve mevcut kamu politikası süreci sosyal performansa referans olarak alınmıştır
	Paydaş yönetimi	Firma paydaşlarının çıkarlarını dengeler
	Kurumsal sosyal performans	Sosyal konulara uygun yanıtlar vermek için sosyal meşruiyet ve süreçler arar
Etik teoriler (İyi bir topluma ulaşmak için doğru olana odaklanır)	Paydaş normatif teorisi	Firmanın paydaşlarına karşı güvenilir görevleri dikkate alır. Uygulanması bazı ahlaki teorilere (Kantçı, Faydacılık, adalet teorileri, vb.) atıfta bulunmayı gerektirir
	Evrensel haklar	İnsan hakları, işçi hakları ve çevreye saygıyı esas alan çerçeveler
	Sürdürülebilir kalkınma	Şimdiki ve gelecek nesiller göz önünde bulundurularak insani gelişmeyi hedeflemektedir
	Ortak iyilik	Toplumun ortak yararına yöneliktir

Kaynak: Garriga, E. ve Mele D. (2004). *Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory*, Journal of Business Ethics, 53.

Bununla birlikte Secchi (2007: 349-365), kurumsal sosyal sorumluluk teorilerini üç grupta incelemiştir:

1. Faydacı teoriler: Faydacı teorilerde şirket ekonomik sistemin bir parçası olarak tanımlanır. Davranışı oldukça mekaniktir, ancak işlev tanımlanırsa anlamını kazanır. Faydacı terimi esas olarak firmaya geleneksel ekonomik yaklaşımı ifade eder. Bu çerçevede, firmanın davranışı, genellikle kar maksimizasyonu işlevi olarak incelenir. Bu yaklaşım hem Liberaller (ya da neo klasikler) hem de Keynesyenler tarafından kabul edilmektedir. Sosyal sorumluluğa faydacı yaklaşımın, sosyal maliyetler teorisi ve işlevselciler olarak iki alt kategoriye ayrılır.
2. Yönetim teorileri üç alt gruba ayrılmıştır: (1) CSP modelleri, (2) sosyal hesap verebilirlik, denetim ve raporlama teorileri ve (3) uluslararası işletmedeki sosyal konular. Faydacı ve yönetsel görüş arasındaki temel fark, ikinci yaklaşımların firmanın içinden sosyal sorumluluğu düşünmeye başlamasıdır. Yönetimcilerin firma merkezli bir perspektifi vardır ve bu nedenle firmanın dışından gelen her şey temelde örgütsel karar almaya yöneliktir.
3. İlişkisel Teoriler: İlişkileri analizin merkezine koyarlar. Sosyal sorunların ele alınmasında kurumsal iç dinamiklerin analizi ile ilgilenmezler veya çevreye (sisteme) odaklanmazlar. Aksine, ikisinin etkileşim şeklini incelerler. Bu nedenle ilişkisel teoriler, faydacı veya yönetsel yaklaşımların bir tür detaylandırılması olarak düşünülebilir. Kategori dört teori alt grubuna ayrılmıştır: (1) iş ve toplum; (2) paydaş yaklaşımı; (3) kurumsal vatandaşlık ve (4) sosyal sözleşme teorisi.

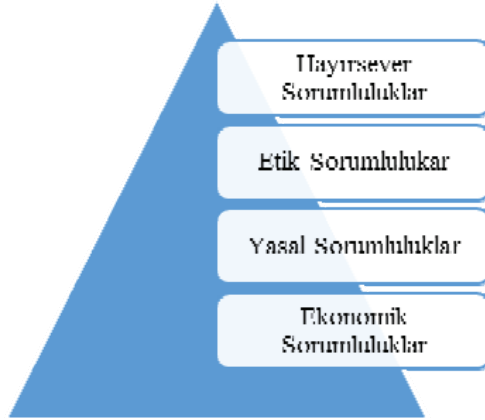
5. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Boyutları

Genel anlamda, KSS, paydaşlara ve faaliyet gösterdiği topluma karşı yükümlülükleriyle bağlantılı olan faaliyetler ve bir işletmenin statüsü olarak adlandırılabilir. KSS'nin arkasındaki temel amaç, işletmelerin paydaşlarına sosyal olarak sorumlu olmaktan elde edebilecekleri olası avantajlardır. Bir kavram olarak, KSS'nin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur ve genellikle çok boyutlu terimler ışığında tanımlanır (Mohammed ve Rashid, 2018: 359). Dahlsrud (2008: 4), kurumsal sosyal sorumluluk tanımlarını; çevresel, sosyal, ekonomik, paydaş ve gönüllülük olmak üzere beş boyutta incelemiştir. Singh vd. (2007: 4), kurumsal sosyal sorumluluğu, KSS stratejisi ve raporlaması, paydaş katılımı, işyeri kalitesi, çevresel performans, tedarik zinciri ve topluluk yatırımı olmak üzere altı temel boyutta incelemiştir. Carroll (1991), ekonomik, yasal, etik ve hayırseverlik olarak dört boyuttan oluşan bir kurumsal sosyal sorumluluk piramidi (Şekil 1) oluşturmuştur. Buna göre (Carroll, 1991: 40-41);

1. Ekonomik sorumluluklar: Hisse başına kazancın maksimize edilmesini, mümkün olduğunca kârlı olmayı taahhüt etmeyi, başarılı bir işletmeyi sürekli kârlı bir işletme olarak tanımlamayı, güçlü bir rekabetçi konumu ve yüksek seviyede çalışma verimliliğini korumayı içerir.
2. Yasal Sorumluluklar: Hükümet ve hukukun beklentileriyle tutarlı bir şekilde hareket etmeyi, çeşitli federal, eyalet ve yerel düzenlemelere uymayı, yasalara uygun bir kurumsal vatandaş olmayı, başarılı bir işletmenin yasal yükümlülüklerini yerine getiren işletme olarak tanımlanmasını, en azından asgari yasal gereklilikleri karşılayan ürün ve hizmetlerin sağlanmasını içerir.
3. Etik sorumluluklar: Toplumsal adetlerin ve etik normların beklentileri ile tutarlı olmayı, toplum tarafından benimsenen

yeni veya gelişen etik / ahlaki normları tanımak ve bunlara saygı göstermeyi, kurumsal hedeflere ulaşmak için etik normlardan ödün verilmesini önlemeyi, İyi kurumsal vatandaşlığın, ahlaki veya etik olarak beklenenleri yapmak olarak tanımlanmasını, kurumsal bütünlüğün ve etik davranışların sadece yasalara ve düzenlemelere uymanın ötesine geçtiğinin farkında olmayı içerir.

4. Hayırsever sorumluluklar: Toplumun hayırsever beklentileriyle uyumlu olmayı, güzel sanatlar ve sahne sanatlarına yardımcı olmayı, yöneticilerin ve çalışanların kendi yerel toplulukları içinde gönüllü ve hayırsever faaliyetlere katılmalarını, özel ve kamu eğitim kurumlarına yardım sağlamayı ve bir topluluğun yaşam kalitesini artıran projelere gönüllü olarak yardımcı olmayı içerir.

Şekil 1: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi

Kaynak: Carroll, A. (1991). *The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders*, Business Horizons, 34(4).

Rahman (2011: 173-174), kurumsal sosyal sorumluluk tanımlarını; topluma karşı yükümlülük, paydaşların katılımı, yaşam kalitesini

artırma, ekonomik gelişme, etik iş uygulamaları, yasalara uyma, gönüllülük, insan hakları, çevrenin korunması ve şeffaflık/ hesap verebilirlik olmak üzere 10 boyutta değerlendirmiştir. Hamidu vd. (2015: 85) ise, farklı dönemlerden her bir kurumsal sosyal sorumluluk tanımının kapsamını veya boyutlarını özetledikleri (Tablo 5) bir matris geliştirmişlerdir:

Tablo 5: KSS Tanımlarının Boyutları

Dönem ve Odak Alanı	Boyutların Özeti
1950'ler - 1960'lar <ul style="list-style-type: none"> • Dini ve İnsani Felsefeler • Toplum gelişimi • Düzenlenmemiş hayırseverlik • Yoksulluğun azaltılması • Topluma karşı yükümlülük 	Hayırseverlik
1970'ler - 1980'ler <ul style="list-style-type: none"> • KSS taahhütlerinin uzatılması • Kurumsal vatandaşlığın sembolü olarak KSS • Paydaş ilişkileri yönetimi • Kurumsal itibar • Sosyo-ekonomik öncelikler • Yönetişim açığını kapatmak • Paydaşların hakları • Yasal ve etik sorumluluklar 	Düzenlenmiş KSS
1990'lar - 21. yüzyıl <ul style="list-style-type: none"> • Rekabetçi strateji • Çevresel koruma • Sürdürülebilirlik • KSS standartlarının uluslararasılaşması • Şeffaflık ve hesap verebilirlik 	Enstrümantal / Stratejik KSS

Kaynak: Hamidu vd. (2015). *Corporate Social Responsibility: A Review on Definitions, Core Characteristics and Theoretical Perspectives*, Mediterranean Journal of Social Sciences, 6 (4)

6. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Avantajları

Kurumsal sosyal sorumluluk, ürün ve hizmetlere olan talebi artırmak ve/veya tüketici fiyat hassasiyetini azaltmak ve hatta firmaların maddi olmayan duran varlıklar geliştirmelerine izin vermek için bir reklam olarak kabul edilebilir (Chen, 2013: 24). Etkin bir kurumsal sosyal sorumluluk konsepti, sermayeye ve pazarlara erişimin artması, satış ve kârın artması, operasyonel maliyet tasarrufu, iyileştirilmiş verimlilik ve kalite, verimli insan kaynakları tabanı, iyileştirilmiş marka imajı ve itibar, geliştirilmiş müşteri sadakati, daha iyi karar verme ve risk yönetimi süreçleri gibi çeşitli rekabet avantajları getirebilmektedir. (<https://www.unido.org/>, 2020).

Kuruluşlar, hayır kurumlarına bağış, çalışan gönüllülüğü, çevreye duyarlı üretim süreçleri, etik işgücü uygulamaları ve daha fazlası dahil olmak üzere kurumsal sosyal sorumluluğu birçok şekilde gösterebilir (Lanphear, 2019). Bununla birlikte, kurumsal sosyal sorumluluğun benimsenmesiyle elde edilen diğer faydaları şu şekilde özetlemek mümkündür (Suarez, 2020: 2):

- * Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmenin paydaşlarından olumlu algıyı destekleyerek itibarını artırabilir ve meşruiyetini güçlendirebilir.
- * Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeye daha yüksek bir bağlılıkla gönüllü faaliyetlere katılan daha motive olmuş bir iş gücüne katkıda bulunur.
- * Hayırseverlik işletmelere vergi avantajı sağlayabilmektedir.
- * Sürdürülebilir çevre uygulamalarının (örn. geri dönüşüm ve enerji verimliliği) teşvik edilmesi maliyet tasarrufuna katkıda bulunabilmektedir.
- * Proaktif olmak mevcut ve gelecekteki düzenlemelerin maliyetini azaltabilmektedir.

- * Kurumsal sosyal sorumluluk, paydaşların muhalefet riskini (örn. boykot ve davalar) azaltabilmektedir.
- * Kurumsal sosyal sorumluluk, markanın iyileştirilmesi, yeni (yeşil) ürünlerin veya pazar segmentlerinin geliştirilmesi ve müşteri sadakatinin artırılması yoluyla daha yüksek satışlara ve pazar payına katkıda bulunabilmektedir.
- * Sosyal sorumluluk sahibi yatırımcıların ilgisi, işletmeye yeni fonlar sağlayabilmektedir.
- * İşletmeler, kendilerini rakiplerinden farklılaştırmak için kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını kullanabilmektedir.

Sonuç

Küreselleşme ve rekabetin artan etkisi, işletmeleri müşterilerini elde tutmak için farklı yöntemler aramaya iterken, faaliyetlerinin sosyal ve çevresel etkilerini de göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğu, işletme faaliyetlerine entegre etmek günümüzde sürdürülebilirlik için anahtar faktörlerden biridir. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının geçmişi 1800'li yıllara kadar uzanabilse de, sosyal sorumluluk üzerine resmi yazılar 20. yüzyıldan ve özellikle 1950'li yıllardan itibaren başlamıştır. 60 ve 70'lerde kurumsal sosyal sorumluluk literatüründe tanımlar artarken, 80'li yıllardan itibaren paydaş yaklaşımı, farklı teorik çerçeveler, kurumsal sosyal performans, kurumsal vatandaşlık gibi boyutları içine alarak daha da büyümüştür. 1990'larda KSS fikri evrensel olarak benimsenmiş ayrıca KSS, strateji literatürü ile birleştirilmiş ve 2000'lerde KSS önemli bir stratejik konu haline gelmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk, bugün üçlü alt çizgi konseptini benimsemektedir. Bu konsept, işletmeleri, yalnızca kar üzerine odaklanmak yerine, toplum ve çevre üzerindeki etkilerine daha objektif bir şekilde bakmaya teşvik etmektedir.

Bununla birlikte işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluğu benimsemesinin birçok avantajı bulunmaktadır. Bunlar arasında, sermayeye ve pazarlara erişimin artması, satış ve kârın artması, operasyonel maliyet tasarrufu, iyileştirilmiş verimlilik ve kalite, verimli insan kaynakları yönetimi, iyileştirilmiş marka imajı ve itibar, geliştirilmiş müşteri sadakati, daha iyi karar verme ve risk yönetimi süreçleri, hayırseverliğin işletmelere vergi avantajı sağlayabilmesi, sosyal sorumluluk sahibi yatırımcıların ilgisinin işletmeye yeni fonlar getirebilmesi bulunmaktadır. Öte yandan, yakın dönemde kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde kurumsal sosyal sorumluluğun, işletmelerin finansal verimliliği, kurumsal imajı, pazarlama, çevresel ve sosyal performansı ve müşteri memnuniyeti gibi faktörleri üzerinde olumlu etkisi olduğuna dair ampirik kanıtlar da görülebilmektedir.

Küreselleşme, artan çevresel ve sosyal kaygılar, çeşitli toplumsal sorunlar karşısında işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk yönetimini benimsemeleri giderek daha önemli hale gelmektedir. İşletme faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini devam ettirebilmek için sosyal sorumluluk, kilit faktörlerden biridir. Sonuç olarak işletmeler, paydaşlarıyla yakın ilişkiler içinde sosyal, çevresel, etik, insan hakları veya tüketici endişelerini operasyonlarına ve temel stratejilere entegre eden politikaların ve prosedürler geliştirmelidir.

Kaynakça

- Abe, M. ve Ruanglikhitkul, W., (2013). Developments in the Concept of Corporate Social Responsibility (CSR), *Studies Report*, 1-18.
- Agudelo, M., Johannsdottir, L. ve Davídsdottir, B., (2019). A Literature Review of The History and Evolution of Corporate Social Responsibility, *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 4 (1), 1-23.
- Ağan, Y., Kuzey, C., Acar, M. ve Açıköz, A., (2016). The Relationships Between Corporate Social Responsibility, Environmental Supplier Development and Firm Performance, *Journal of Cleaner Production*, 112, 1872-1881.

- Alrubaiee, L., Aladwan, S., Joma, M., Idris, W. ve Khater, S., (2017). Relationship Between Corporate Social Responsibility and Marketing Performance: The Mediating Effect of Customer Value and Corporate Image, *International Business Research*, 10 (2), 104-123.
- Ashraf, M., Magnan, G., Adams, M. ve Walker, T., (2020). Understanding the Conceptual Evolutionary Path and Theoretical Underpinnings of Corporate Social Responsibility and Corporate Sustainability, *Sustainability*, 12, 760, 1-17.
- Ayalew , B., (2018). Corporate Social Responsibility Practices, Determinants and Challenges; Theoretical and Empirical Lesson for Effective and Successful Engagement, *Journal of Investment and Management*, 7(6), 157-165.
- Carroll, A., (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders, *Business Horizons*, 34(4), 39-48.
- Carroll, A., (1999). Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct, *Business Society*, 38, 268-295.
- Castelo, B., (2013). Shareholder Theory, (Eds) Idowu S.O., Capaldi N., Zu L., Gupta A.D., *Encyclopedia of Corporate Social Responsibility*, Springer, Berlin, Heidelberg, https://doi.org/10.1007/978-3-642-28036-8_31
- Cayiragasi, F., Guven, G. ve Ozpolat, A., (2016). The Effect of Corporate Social Responsibility on Firm Profitability: A Perspective of Economics, Business and Law, *18th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Building Resilient Society*, Zagreb, Croatia, 206-214.
- Chakraborty, U., (2015). Developments in the Concept of Corporate Social Responsibility (CSR), *The Researchers, International Research Journal*, 1(1), 23-45.
- Chen, S., (2013). On the Development and Implementation of a Sustainable CSR Strategy: A Literature Survey, *California State University*, Sacramento, Master Thesis, 1-58.
- Chen, X., (2020). Corporate Social Responsibility and Stock Price Crash Risk — Moderating Effect Analysis of Social Capital, *American Journal of Industrial and Business Management*, 10(3), 600-618.
- Clarkson, M., (1995). A Stakeholder Framework for Analyzing and Evaluating Corporate Social Performance, *The Academy of Management Review*, 20 (1), 92-117.
- Dahlsrud, A., (2008). How Corporate Social Responsibility is Defined: An Analysis of 37 Definitions, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15, 1-13.

- Essays, UK., (2013). History Of Corporate Social Responsibility Business Essay, <https://www.uniassignment.com/essay-samples/business/history-of-corporate-social-responsibility-business-essay.php> , Erişim Tarihi: 27.07.2020
- Farcane, N. ve Bureana, E., (2015). History of Corporate Social Responsibility Concept, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 17 (2), 31- 48.
- Faucher, R., (2015). Stakeholder Theory & Corporate Social Responsibility in Spain, *Honors College at the College of Charleston*, 1-28.
- Garriga, E. ve Mele D., (2004). Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory, *Journal of Business Ethics*, 53, 51–71.
- Hamidu, A., Haron, H. ve Amran, A., (2015). Corporate Social Responsibility: A Review on Definitions, Core Characteristics and Theoretical Perspectives, *Mediterranean Journal of Social Sciences*,6 (4), 83-95.
- Hategan, C.-D., Sirghi, N., Curea-Pitorac, R.-I. ve Hategan, V.-P., (2018). Doing Well or Doing Good: The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Profit in Romanian Companies, *Sustainability*,10, 1041,1-23.
- Herrera, J. ve Heras-Rosas, C., (2020). Corporate Social Responsibility and Human Resource Management: Towards Sustainable Business Organizations, *Sustainability*, 12, 841, 1-24.
- <https://asq.org/quality-resources/social-responsibility> (2020). What is Social Responsibility?, American Society for Quality, Erişim Tarihi: 27.07.2020
- https://www.accprof.org/ACCP/ACCP/About_the_Field/Blogs/Blog_Pages/Corporate-Social-Responsibility-Brief-History.aspx (2020). Corporate Social Responsibility: A Brief History, Association of Corporate Citizenship Professionals, Erişim Tarihi: 27.07.2020
- <https://www.statista.com/statistics/1064104/willing-purchase-products-csr-france/> (2020b). Are You More Willing to Purchase a Product Offered by a Company with a Corporate Social Responsibility (CSR) Policy?, Erişim Tarihi: 27.07.2020.
- <https://www.statista.com/statistics/1052498/japan-major-csr-tasks-company-operated/> (2019). Main Problems of Corporate Social Responsibility (CSR) Which Companies Focused on Solving in Japan as of December 2018, Erişim Tarihi: 27.07.2020
- <https://www.statista.com/statistics/1131718/food-companies-corporate-responsibility-improvements-france/> (2020a). Main Areas to Focus on to Enhance Corporate Social Responsibility for Food Companies According to Consumers in France in 2019, Erişim Tarihi: 27.07.2020
- <https://www.thomasnet.com/insights/history-of-corporate-social-responsibility/#:~:text=Although%20responsible%20companies%20had%20>

- already,as%20the%20father%20of%20CSR (2019). A Brief History of Corporate Social Responsibility (CSR), Erişim Tarihi: 27.07.2020
<https://www.unido.org/our-focus/advancing-economic-competitiveness/competitive-trade-capacities-and-corporate-responsibility/corporate-social-responsibility-market-integration/what-csr> (2020). What is CSR?, Erişim Tarihi: 27.07.2020
- Jamali, D. Ve Mirshak, R., (2007). *Corporate Social Responsibility (CSR): Theory and Practice in a Developing Country Context*, *Journal of Business Ethics*, 72, 243-262.
- Jermstittiparsert, K., Siam, M., Issa, M., Ahmed, U. ve Pahi, M., (2019). Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior, *Uncertain Supply Chain Management*, 7, 741–752.
- Jhavar, N. ve Gupta, S., (2017). Understanding CSR- Its History and the Recent Developments, *IOSR Journal of Business and Management*, 19(5), 105-109.
- Kabir, R. ve Thai, H., (2017). Does Corporate Governance Shape the Relationship Between Corporate Social Responsibility and Financial Performance?, *Pacific Accounting Review*, 29(2), 227-258.
- Kim, H., Rhou, Y., Uysal, M. ve Kwon, N., (2017). An Examination of the Links Between Corporate Social Responsibility (CSR) and its Internal Consequences, *International Journal of Hospitality Management*, 61, 26-34.
- Lanphear, K., (2019). Three Reasons Why CSR is Important for Your Business, <https://www.uschamberfoundation.org/blog/post/three-reasons-why-csr-important-your-business> , Erişim Tarihi: 27.07.2020
- Latif, K., Sajjad , A., Bashir , R., Shaukat , M., Khan, M. ve Sahibzada, U., (2020). Revisiting the Relationship Between Corporate Social Responsibility and Organizational Performance: The Mediating Role of Team Outcomes. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(4), 1630-1641.
- Madueno, J., Jorge, M., Conesa, I. ve Martinez-Martinez, D., (2016). Relationship Between Corporate Social Responsibility and Competitive Performance in Spanish SMEs: Empirical Evidence from a Stakeholders Perspective, *Business Research Quarterly*, 19(1), 55-72.
- Majumdar, M., Alam, Q., Coghill, K. ve Samaratunge, R., (2008). Challenges of the Corporate Social Responsibility Practices in Developing Countries, *Proceedings of the 22nd Australian and New Zealand Academy of Management Conference: Managing in the Pacific Century*. Australia, (Ed.) M., Wilson,1-23.
- Martinez, J., Fernandez, M. ve Fernandez, P., (2016). Corporate Social Responsibility: Evolution Through Institutional and Stakeholder Perspectives, *European Journal of Management and Business Economics*, 25, 8-14.

- Mele, D., (2008). *Corporate Social Responsibility Theories*, A., Crane, A., McWilliams, D., Matten, J., Moon & D., Siegel (Eds.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*, 47- 82, Oxford: Oxford University Press, UK.
- Mohammed, A. ve Rashid, B., (2018). A Conceptual Model of Corporate Social Responsibility Dimensions, Brand Image and Customer Satisfaction in Malaysian Hotel Industry. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39 (2), 358-364.
- Mosca, F. ve Civera, C., (2017). The Evolution of CSR: An Integrated Approach, *Symphonya, Emerging Issues in Management*, (1), 16-35.
- Moura-Leite, R. ve Padgett, R., (2011). Historical Background of Corporate Social Responsibility, *Social Responsibility Journal*, 7 (4), 528-539.
- Naseem, T., Shahzad, F., Asim, G., Rehman , I. ve Nawaz, F., (2020). Corporate Social Responsibility Engagement and Firm Performance in Asia Pacific: The Role of Enterprise Risk Management, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(2), 501-513.
- Nguyen, T., Pham, T., Le, Q., Pham, T., Bui, T. ve Nguyen, T., (2020). Impact of Corporate Social Responsibility on Organizational Commitment Through Organizational Trust and Organizational Identification, *Management Science Letters*, 10, 3453–3462.
- Olatunle, M., Gumus, A. ve Wanjuu, L., (2020). Impact of Corporate Social Responsibility on Youths Empowerment in Niger Delta Region of Nigeria, *Journal of Human Resource Management*, 8(1), 39-48.
- Orazalin, N. ve Baydauletov, M., (2020). Corporate Social Responsibility Strategy and Corporate Environmental and Social Performance: The Moderating Role of Board Gender Diversity, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(4), 1664-1676.
- Ortas, E. ve Gallego-Alvarez, I., (2020). Bridging the Gap Between Corporate Social Responsibility Performance and Tax Aggressiveness: The Moderating Role of National Culture, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 33 (4) , 825-855.
- Park, H.-J. ve Ha, M.-H., (2020). Corporate Social Responsibility and Earnings Transparency: Evidence from Korea, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(3), 1498-1508.
- Popa , M. ve Salanța , I., (2014). Corporate Social Responsibility Versus Corporate Social Irresponsibility, *Management & Marketing, Challenges for the Knowledge Society*, 9(2), 135-144.
- Rahman, J. ve Yu, F., (2019). The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Firm Performance in China, *Risk Governance & Control: Financial Markets & Institutions*, 41-48.

- Rahman, S., (2011). Evaluation of Definitions: Ten Dimensions of Corporate Social Responsibility, *World Review of Business Research*, 1(1), 166 - 176.
- Rana, I. ve Asad , F., (2018). Impact of Corporate Social Responsibility on Financial Performance Evidence from Pharmaceutical Sector Listed Companies of Pakistan, *European Business & Management*, 4(1), 1-8.
- Saeidi, S., Sofian, S., Saeidi , P., Saeidi, S. ve Saaeidi , S., (2015). How Does Corporate Social Responsibility Contribute to Firm Financial Performance? The Mediating Role of Competitive Advantage, Reputation, and Customer Satisfaction, *Journal of Business Research*, 68, 341–350.
- Secchi, D., (2007). Utilitarian, Managerial and Relational Theories of Corporate Social Responsibility, *International Journal of Management Reviews*, 9(4), 347-373.
- Singh, P., Sethuraman, K. ve Lam, J., (2007). Impact of Corporate Social Responsibility Dimensions on Firm Value: Some Evidence from Hong Kong and China, *Sustainability*, 9, 1532, 1-24.
- Song, W., Ren, S. ve Yu, J., (2019). Bridging The Gap Between Corporate Social Responsibility and New Green Product Success: The Role of Green Organizational Identity, *Business Strategy and the Environment*, 28(1), 88-97.
- Sprinkle, G. ve Maines, L., (2010). *The Benefits and Costs of Corporate Social Responsibility*, *Business Horizons*, 53(5), 45-453.
- Suarez, R., (2020). Social Responsibility: The Good, the Bad and the Ugly, *Munich Personal RePEc Archive Paper* , 99164, 1-4.
- Suganthi, L., (2020). Investigating the Relationship Between Corporate Social Responsibility and Market, Cost and Environmental Performance for Sustainable Business, *South African Journal of Business Management*, 51(1), a1630, 1-13.
- Sun, S., Li, T., Ma, H., Li, R., Gouliamos, K., Zheng, J., Han Y., Manta O., Comite U., Barros T., Duarte N. ve Yue, X.-G., (2020). Does Employee Quality Affect Corporate Social Responsibility? Evidence from China, *Sustainability*, 12, 2692, 1-19
- Tran, K. ve Nguyen, P., (2020). Corporate Social Responsibility: Findings from the Vietnamese Paint Industry, *Sustainability*, 12, 1044.
- Wang , L., (2011). Factors Affecting Perceptions of Corporate Social Responsibility Implementation: An Emphasis on Values, *University of Helsinki*, Dissertations Forestales 130, <http://www.metla.fi/dissertations/df130.htm>, 1-107.
- Wang, Y., Kaewkerd, T., Kotrakul, N., Suoptrakul, N., Varooha, V., Kanwiwat, S. ve Zhang, C., (2020). Relationship Between Corporate Social Responsibility Performance and Corporate Financial Performance- Listed Companies in

China's Power Industry, *The Journal of Pacific Institute of Management Science (Humanities and Social Science)*, 6(2), 11-26.

Wayne State University. (2020). What is Corporate Citizenship?, <http://www.clas.wayne.edu/Citizenship/Definition-of-Corporate-Citizenship> , Erişim Tarihi: 27.07.2020

Windsor, D., (2006). Corporate Social Responsibility: Three Key Approaches, *Journal of Management Studies*, 43(1), 93-114.

World Business Council for Sustainable Development, (2020). Corporate Social Responsibility: Making Good Business Sense, <http://www.ceads.org.ar/downloads/Making%20good%20business%20sense.pdf> , Erişim Tarihi: 27.07.2020

Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1961-2015)

Emir ATAY^{1*}

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye

Orcid Numarası: 0000-0002-2485-8349

Geliş Tarihi: 16.07.2020

***Sorumlu Yazar e mail:** emiratay501@gmail.com

Kabul Tarihi: 03.11.2020

Atf/Citation: Atay, E., "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1961-2015)", Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020, 3/2: 305-326.

Öz

Finansallaşmanın makro ekonomiye olumlu ve olumsuz etkileri üzerine literatürde ortak bir görüş bulunmamakla beraber, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi bakımından farklı hipotezler ortaya atılmıştır. Bir tanesi diğerinin nedenseli olabileceği gibi, karşılıklı nedensellik ilişkisi olabileceği saptanmış ancak bazı durumlarda da hiçbir nedenselliğe rastlanılmamıştır. Uzun yıllardır arz öncüllü ve talep çekiçli olarak adlandırılan tek yanlı hipotezler literatürde egemenliğini korurken, yakın zamanlardan beri çift taraflı nedenselliğin geçerli olduğu hipotezler de ampirik olarak desteklenmektedir. Bu çalışmada 1961-2015 yılları arasında Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Dolayısıyla analizi basitleştirmek için krizler, konjonktürel dalgalanmalar ve jeopolitik unsurlar gibi faktörler analizde ele alınmamıştır. İlgili parametreler modele dahil edilirken, finansallaşma göstergesi olarak genişletilmiş para arzı ve ekonomik büyüme göstergesi olarak gayri safi milli hasıla değerlerinden faydalanılmıştır. Zaman serisi olarak düzenlenen veriler durağanlık testlerinden geçirildikten sonra VAR (Vector Auro Regression) modeli üzerinde Granger nedensellik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyümeden finansal genişlemeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Bu durum Türkiye’nin yaklaşık altmış yıllık finansallaşma serüveninde talep çekiçli hipotezlerin geçerli olduğunu doğrular niteliktedir. Ekonomik büyümenin finansallaşmayı peşinden sürüklediği bu

hipotezin temelinde ise genelde ülke içi yetersiz tasarruflar, finansal kurumların ve sermaye piyasalarının eksikliği gibi nedenler yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansallaşma, Finansal gelişme, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Analizi.

The Relationship Between Financial Development and Economic Growth: The Example of Turkey (1961-2015)

Abstract

Although consensus in the literature regarding the positive or negative impact of financialization on macroeconomy has not been reached, various hypotheses have been proposed on the relationship between financial development and economic growth. While one can promote the other, it has been found out that the causality can also be bi-directional or in some cases, no causality relationship has been found. For many years, unidirectional causality relationship hypotheses labeled as supply-leading or demand-following have dominated the literature however hypotheses based on the bidirectional causality has been empirically supported recently. This study examines the relationship between financial development and economic growth from 1961 to 2015 in Turkey. While the relevant parameters are added to the model, money supply expansion is taken as the indicator of financialization, and the gross national product is the indicator of economic growth. Factors such as crises, cyclical fluctuations, and geopolitical factors were excluded to simplify the analysis. Vector autoregressive (VAR) modeling with Granger causality tests is performed on the data organized as time-series after stationarity testing. The results reveal that there is a unidirectional causality relationship from economic growth towards financial development and thus confirm that the demand-following hypotheses are valid in approximately sixty years of financialization adventure in Turkey. The reason behind this hypothesis arguing that economic growth leads to financialization is generally related to insufficient domestic savings, lack of financial institutions, and capital markets.

Keywords: Financialization, Financial Development, Economic Growth, Granger Causality Analysis

1. Giriş

İktisadi büyüme kavramı en genel anlamıyla bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasındaki (GSYİH) reel anlamda artışı ifade eder. Bu kavramın oransal olarak ne kadar artış sağladığı kadar, büyümeyi etkileyen unsurlar da iktisat literatüründe süregelen tartışma konularından biri olmuştur. Ülkelerin farklı yapısal özelliklere sahip olması büyüme üzerinde tek bir faktörün her zaman ve tüm ülkeler için aynı etkiyi yaratmasını mümkün kılmamaktadır. Bundan dolayıdır ki farklı büyüme teorileri içerisinde büyümeye etki eden unsurların önemi de değişmektedir.

Özellikle 1970’li yıllardan beri dünyada üretim alanında yaşanan kâr oranlarındaki düşüş, sermaye açısından finansallaşmanın gereksinimini arttırmıştır. Finansal piyasalarda ortaya çıkan kar oranları, üretim alanıyla rekabet etmeye başlayınca finansal olmayan kurumların da bu piyasalara karşı dikkatini çekmeye başlatmıştır. Finansal sistemin, son kırk yılda dünya ekonomisinde bu kadar büyük paya sahip olmasında şüphesiz ki globalleşmenin ve neo-liberal politikaların etkisi yadsınmaz. Özellikle gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere sermaye akımlarını kolaylaştıran finansal serbestleşme politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri uzun yıllardır tartışılmaktadır.

İktisat literatüründe, finansallaşmanın gelişimine paralel olarak ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişki 1950’lerde incelenmeye başlanmış, 1980’den itibaren yaşanan neoliberal dönüşümle derinlik kazanmıştır. Yapılan tarihsel ve ampirik incelemeler sonucunda farklı bulgular elde edilmiştir. Bazı çalışmalar finansallaşmayı, ekonomik büyümeyi uzun vadede olumsuz etkileyen ve gelir dağılımını bozan bir faktör olarak değerlendirirken, diğer taraftan ekonomik büyüme ile nedensellik ilişkisinin olduğu sonuçlara varılmış ve finansal sisteminin etkinliğinin önemine değinilmiştir.

Bu çalışma, yukarıda değinilen tartışmayı Türkiye ekonomisi üzerinden nedensellik ilişkisi kurarak mevcut hipotezler altında ele almaktadır. Kavramsal olarak iktisadi görüşlere yer verilmiş, ardından veri seti ve yöntem tanıtılarak elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılarak Türkiye ekonomisini için görüşler belirtilmiştir.

2. Finansallaşmaya ve Ekonomik Büyümeye Genel Bakış

2.1. Temel Kavramlar ve Literatür

“Finansallaşma” ifadesi ilk defa 1993 yılında yayınlanan Kevin Phillips’in “Boiling point: Democrats, Republicans and the Decline of Middle Class Prosperity” isimli eserinde kullanılmıştır. Phillips eserinde 1990’lı yıllarda Amerika’da yaşayan orta sınıf insanların refah düzeyinde nasıl ve hangi aşamalarla düşüş yaşandığını analiz etmiş, önceki dönemlerde Hollanda ve Britanya örneklerinde olduğu gibi Amerika’da üretimin düşüşüyle orta sınıfın da refah kaybına maruz kaldığını ve sermayenin sanayiden finansa doğru nasıl geçtiğini incelemiştir. Çalışmaları doğrultusunda finansallaşma olgusunu kamu borçlarının, sermaye birikiminin ve yabancı sermaye yatırımlarının artması ile sınıflar arası kutuplaşmanın derinleşmesi olarak değerlendirir. Phillips ekonomik çöküşe giden süreci finansallaşmanın ve dolayısıyla aşırı borçlanmanın göz ardı edilmesi sonucu gerçekleşeceği biçiminde yorumlamaktadır (Phillips, 1993: 193).

Finansallaşma kavramı en yaygın biçimde “küresel ve ulusal ekonomilerde finansal piyasaların, piyasa aktörlerinin, finansal kurumların ve düzenlemelerin fonksiyonlarının çoğalması” olarak kabul edilmektedir. Ertürk finansallaşmayı, finansal olmayan firmaların finans piyasalarında faaliyet göstermesi olarak tanımlamaktadır (Ertürk ve diğerleri, 2008: 211). Epstein, (2005: 121)’e göre finansallaşma, finansal güdü, finansal oyuncu ve finansal kurumların yerel ve dünya genelinde ekonomik faaliyetlerinin artmasıdır. Dore ise Epstein’in bu

tanımından önce daha geniş kapsamlı olarak ele alarak finansal kesimin toplam makro ekonomik faaliyetler içerisinde ağırlığının artması, firmaların yönetimlerinde finansal denetim mekanizmalarının olması, toplam varlıklar içerisinde finansal varlıkların yer alması, bilhassa özkaynaklar içinde finansal varlık kalemlerinin bulunması, firmaların stratejik karar noktalarında sermaye piyasalarının belirleyici olması hatta menkul kıymet borsalarındaki hareketlerin belirleyici unsurlar olması olarak finansallaşmayı tanımlamıştır (Dore, 2002: 115).

Finansallaşma üzerine çalışan Palley finansal piyasaların, finansal kurum ve şirketlerin iktisat politikalarında tercih ve sonuçları üzerinde baskın bir hale gelmesi biçiminde yorumlamıştır (Palley, 2002: 110). Fine ise finansallaşmayı, finansal olmayan kurumların yönetimlerinde sanki finansal piyasaların aktörüymüş gibi davranmaları olarak görmektedir. Fine (2008: 3-4) firmaların, rekabeti seven yatırımcıların taleplerine karşılık vermek için davranış stratejilerini değiştirdiğini ve bu durumun finansal araçların yaygınlaşmasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Harvey, ekonominin finansallaştığını düşünmemekte ancak nitelik anlamında finansal kesimin üstlendiği rolün değişmesi olarak finansallaşmaya yaklaşmaktadır (Harvey, 2005:12). Bu değişimin sonucu olarak finansal olmayan sektörlerin de finansal sistemle olan ilişkisi organik bir hal almıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş olan ülkeler arasındaki ilişkilerde farklı bir boyut kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yönelik artan sermaye girişleri uluslararası rezerv birikimine neden olmuştur, dünya rezerv para biriminin arzını elinde tutan ABD bu sayede cari işlemler açığının finanse edilmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla finansallaşmanın oluşturduğu ortamda gelişmekte olan ülkeler daha avantajlı bir durum elde etmişlerdir. Hatta bu durum yoksulun zengine borç vermesi gibi ironik bir tablo yaratmıştır.

Finansallaşmanın önündeki engellerin kaldırılarak uygun koşulların sağlanması beraberinde finansal kesimin kuralsızlaştırılması; yeni ürünlerin yaygınlaşmasını, sermaye hareketlerinin serbestleşmesini ve para piyasalarında dalgalanmaları beraberinde getirmiştir. Stockhammer, yeni pazarlar amacıyla finansal sistemlere geçiş, finansal piyasalarda profesyonel oyuncular olarak kurumsal yatırımcıların varlığı, yönetimde hissedarların önemi ve finansal olmayan kesimde finans piyasalarına yönelmesi olarak yaşanan gelişmeleri sıralamaktadır (Stockhammer, 2007: 187).

Froud, Haslam, Johal, ve Williams beraber yapmış oldukları çalışmalarda finansallaşmayı mikro düzeyde analiz etmişlerdir. “Havuz kuponu kapitalizmi” adını verdiklerini kavram çerçevesinde finansal piyasaların bireylerin ve firmaların davranışlarında oluşturduğu etkileri incelemişlerdir (Froud ve diğerleri, 2000: 112).

Stockhammer ise özellikle finansallaşmanın yaratacağı makro ekonomik sonuçlar üzerine çalışmış ve finansallaşma kavramını finansal olmayan alanlarda faaliyet gösteren firma ve aktörlerin finansal piyasalarla olan zaruri ilişkisini vurgulamak için kullanmıştır (Stockhammer, 2004:730).

Wade, genel görüşlerden çok daha farklı bir bakış açısı ile konuyu değerlendirmiş ve üç başlık altında toplanmıştır. İlk olarak finansal kesimin reel ekonomi üzerinde artan baskısı ve egemenliğinden bahsetmiş, sonrasında milli gelirin ücretli kesimden sermaye sahiplerine doğru hızlı ve tekrardan dağıtımını, son olarak milli gelirin toplumun en zengin %1-%10 arasındaki kesimine aktarımına zemin hazırladığı görüşünü savunmuştur (Wade, 2005: 27).

Arrighi(2003),Harvey(2007)veLapavitsas(2003)çalışmalarında genel olarak finansallaşmayı farklı ve eleştirel bir gözle değerlendirmişler, finansallaşmanın temelini sermaye birikimi sürecinde aramışlar ve

kapitalizme has aşırı birikim krizi ile ilişkilendirmişlerdir. Lapavitsas ayrıca konuyu derinleştirerek finansın sömürücü etkilerini ve sistemin yaşadığı dönüşüme vurgu yapmış, güncel kapitalist sistem içerisinde aracı kurumlara ve bankaların rollerine yeni finansal mimari içinde anlamlar yüklemiştir.

Aglietta ve Breton, finansallaşmanın sermayenin birikim rejimini şekillendirdiğini belirtmişler bu noktada hisse senedi ve menkul kıymet piyasalarına dikkat çekmişlerdir. Finansal serbestleşmenin önünün açılması birikim rejiminin değişiminde önemli bir etken olmuştur. Dolayısıyla finansal olmayan kesim faaliyetleri ile finansal piyasalar arasında yaşanan aktarım mekanizması ilişkisi önemlilik arz etmektedir (Aglietta ve Breton, 2001: 440).

Özetle finansallaşma, ulusal gelir içerisinde finansal varlık sahiplerinin paylarının artması, ücretli kesimin paylarında azalma, finansal istikrarsızlıkların baş göstermesi ve ekonomik büyüme için olumsuz etkenler olarak değerlendirilmektedir. Finansallaşmanın yaygınlaşması ve tüm ülkeleri kapsamaması ise globalleşmenin ve neo-liberal politikaların başarısı olarak yorumlanmaktadır. Literatürde finansallaşma ile ilgili mutlak bir görüş birliği bulunmamaktadır, dolayısıyla değerlendirmeler yapılırken içinde bulunulan koşulların özenle incelenmesi önemlidir.

Finansallaşma yakın tarihli bir paradigma olarak iktisat biliminde yer bulduğundan dolayı mutlak kabul gören bir literatür oluşmamıştır. Dolayısıyla tartışmalar devam ediyorken finansallaşmanın diğer ekonomik kavramlar ile ilişkisi, yeni olguların ortaya çıkmasını ve tartışılmasını mümkün kılmaktadır.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki finansallaşmanın ortaya çıkışı ile birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Bagehot (1873), Schumpeter (1934) ve Gurley ve Shaw (1955) yıllar

önce bu ilişki üzerinde çalışmalar yapmış olsalar da deneysel anlamda bir içerik kazandırmak Davis (1965) ve Sylla (1969) gibi iktisat tarihçilerine fırsat olmuştur. Özellikle Britanya ve Amerika'nın tarihsel deneyimlerden yola çıkarak, piyasanın belirleyiciliğini olanaklı kılma konusunda finansal sistemin önemini tanımlamışlardır. Bu tarihten beri makro iktisatçılar ve kalkınma iktisatçıları gelişmiş finansal sistemler ile ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmiş ülkelerin iktisat politikalarını teorik modellerle analiz etmeye çalışmışlardır. Finansal sektörün makro ekonomi üzerinde yarattığı etkileri ülkeler arasında ve ülke içerisinde zaman serisi çalışmalarıyla teknik olarak ele almışlardır (Rousseau, 2003: 81).

Joseph Schumpeter, çalışmalarında finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki teorik yapıyı finansal araçların sunduğu yenilik ve hizmetlere bağlamış, büyüme için gerekliliğini savunmuştur. Dönemin en büyük aracı kurumunda olan bankaların, teknolojik yeniliklerde öncü rolü olduğunu belirtmektedir. Kurumsal kimlikleriyle bankalar, tasarrufları tek bir çatı altında toplamakta, yatırım projelerini analiz etmekte, finansal denetimleri gerçekleştirmekte ve firmalar ile ilgili detaylı bilgileri daha düşük maliyetler ile elde edebilmektedir. Bu yüzden bankalar ve diğer aracı kurumlar kaynakları verimli alanlara yönlendirerek, ekonomik sistem içerisinde önemli bir rol üstlenmektedirler (Capasso, 2004: 268). Schumpeter'in görüşlerine göre finansal araçların varlığı ve gelişmeleri, büyüme üzerinde doğrudan olumlu etki yaratmakta ve teknolojik gelişmeyi hızlandırmaktadır (Bloch ve Tang, 2003: 243).

Yakın zamanda finansal sistemin önemine yönelik yapılan teorik çalışmalar, Ronald McKinnon, Edward Shaw ve onların görüş olarak izinden giden iktisatçılar tarafından yapılmıştır. McKinnon-Shaw modeli, devletin iktisat politikalarının finansal sistem üzerindeki etkilerini incelemektedir. Neo-klasik iktisat görüşünü destekleyen McKinnon-Shaw ekolüne göre devletin ekonomi üzerinde rolünün

fazla olması, yüksek faiz oranları, rezerv miktarının arttırılması, kredi hacmini daraltıcı uygulamalar gibi finansal sistemi kısıtlayan unsurlar, ekonomik büyümenin de önünde yer alan engellerdir. Ayrıca içsel büyüme üzerine yapılan çalışmalar da finansal aracı kurumların risk paylaşımı ve nakit temini gibi sunduğu hizmetleri modelleyerek bu yaklaşımı desteklemektedir. Finansal piyasaların etkinlik kazandığı koşullarda durgun durum büyümeye katkı sağladığı savunulmakta ve devletin ekonomiye olası müdahalelerinin de bu etkinliği bozarak ekonomik büyümeyi engellediği düşünülmektedir (Ghali, 1999: 310).

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinde farklı bir görüş ise finansın aslında ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etken olmadığı sadece sanayi ve ticareti destekleyen bir kuvvet olduğu yönündedir. Bu görüşü savunan Robinson, ekonomik büyümenin arttıkça finansal gelişmeyi zorunlu hale getireceğini (Robinson, 1992: 100) yani “girişim kılavuzluk eder finans takip eder” (Tsuru, 2000:5) şiarıyla ekonomik büyümenin finansal gelişmeye neden olacağı görüşünü savunur (Thangavelu ve Jiunn, 2004: 247-248).

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğrultusu hakkında Hugh Patrick’in ortaya koyduğu arz öncüllü ve talep takipli hipotezler literatürde büyük önem arz etmektedir (Atamtürk, 2005: 100). Arz öncüllü hipotez, finansal gelişme aracılığıyla kaynakların daha etkin kullanılmasına neden olacağını yani kaynakların daha verimli sektörlere aktarımını kolaylaştırırken beraberinde verimli sektörlerdeki potansiyel girişim düşüncelerini de hayata geçireceğini iddia eder (Patrick, 1966: 175). Dolayısıyla arz öncüllü yaklaşım, neo-klasik iktisat anlayışına uygun şekilde finansal piyasaların olabildiğince deregüle edilmesiyle önünün açılacağını, hem daha etkin çalışarak yeni tasarrufları teşvik edeceğini hem de biriken tasarrufların uygun yatırımlara aktarılacağı görüşünü savunmaktadır (Onur, 2005: 138).

Talep takipli hipotez, arz öncüllü yaklaşımın aksine üretimde ve ekonomideki gelişmelerin finansal gelişimi zorunlu hale getirdiğini, ortaya çıkan kaynak ihtiyacına cevap vermek için finansal yeni kurum ve araçlar yarattığını öne sürmektedir. Talep takipli yaklaşıma göre finansal gelişme bir neden değil ekonomik büyümenin bir sonucudur (Patrick, 1966: 175). Patrick'in literatüre bu çatışan iki hipotez dışında kazandırdığı bir diğer yaklaşım "gelişme safhası hipotezi" dir. Gelişme safhası hipotezine göre ekonomik büyümenin ilk aşamalarında gelişen finansal sistem, reel sermaye birikimi üzerinde olumlu etki yapacaktır. Yeni finansal araçların ve hizmetlerin ortaya çıkması hem yatırımcılara hem de tasarruf sahiplerine yeni fırsatlar sunmakta ve büyümenin kendi kendini besleyebilmesini olanaklı kılmaktadır. Ekonomik ve finansal gelişmenin eş anlı gerçekleşmesi, zamanla finansın arz öncüllü özelliğinin yerini talep takipli duruma bırakmasına aşamalı olarak imkan yaratacaktır (Calderon ve Liu, 2003: 322). Yakın zamanlarda yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişkiyi göstermek için içsel büyüme modelleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Berthelemy ve Varoudakis, 1996: 300). 1980'li yıllardan itibaren özellikle Robert Lucas, Robert Barro ve Paul Romer'in katkılarıyla içsel büyüme modeli üzerine yapılan çalışmalar derinleşmiş ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisine ışık tutmuştur. İçsel büyüme modelleri finansal gelişmenin, ekonomik büyümeye uzun dönemde etki eden faktörlerden biri olarak görülmesi açısından önem taşımaktadır. İçsel büyüme modeline göre, teorik olarak finansal gelişmenin büyüme üzerindeki etkisi üç biçimde gerçekleşebilir (Tsuru, 2000: 7).

Basit içsel büyüme modeli ve modele göre ekonomik büyümeye etki eden değişkenler:

$$g = A \varphi s - \delta$$

g: Durağan durum büyüme oranı

A: Sermayenin marjinal verimlilik oranı

φ : Finansal sistemin etkinliği

s: Tasarruf oranı

δ : Amortisman payı

Birinci durumda finansal gelişme, sermayenin verimlilik oranı (A) üzerinde arttırıcı etki yaratarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Finansal sistemin etkin çalıştığı koşullarda biriken fonlar, marjinal sermaye getirisi en fazla olan yatırımlara aktaracak ve kaynak kullanımını optimize edecektir. Kaynakların doğru ve yüksek getirisi olan yatırımlara aktarımı ise ekonomik büyümeye ivme kazandıracaktır. Finansal gelişmenin sermayenin verimliliğini arttırıcı etkisi konusunda Greenwood ve Jovonovic'in (1990: 1079-1081) geliştirdikleri model önemlidir. Modelde, birinin getirisi daha yüksek ancak riskli diğeri ise daha düşük getirili ve risksiz iki farklı üretim teknolojisi bulunmaktadır. Getirisi ve riski yüksek olan teknoloji mali ve konjonktürel dalgalanmalardan etkilenebilmektedir. Ancak gelişmiş bir finansal sistem içerisinde finansal araçlar, risk dağıtma, bilgi edinebilme ve gözetleme gibi işlevleriyle bu tarz beklenmedik durumlardan kaynaklı sorunları bertaraf edebilirler. Dolayısıyla finansal araçlar, en çok kazanç sağlayan projelerin finansmanını sağlayarak sermayenin verimliliğini arttırmaktadırlar (Tsuru, 2000: 7).

İkinci durumda, alternatif projeler arasından en karlı projenin seçilmesi süreci gözlem ve bilgi edinme maliyeti yaratmaktadır. Finansal araçların varlığı ise bu maliyeti minimize ederek yatırımlara daha çok kaynak aktarımını mümkün kılmakta ve büyümeye olumlu katkı sunmaktadır.

Üçüncü durumda olarak finansal gelişme, bireylerin tasarruf(s) oranını alternatif yatırım araçları vasıtasıyla daha çok arttırarak ekonomik büyümeye kaynak sağlar.

2.2. Finansal Gelişme Göstergeleri

İktisat literatüründe finansal gelişme tanımları arasında genel kabul gören ölçütlerden biri finansal sektörün GSYİH'ya oranıdır (Feldman ve Gang, 1990; Outreville, 1999). Para ve sermaye piyasalarının büyüklüğünü gösteren para arzı, kredi büyüklükleri, tahvil ve hisse senedi hacimleri gibi değişkenler finansal derinlik hakkında bilgi vermektedir. İktisat literatüründe finansal gelişme ve derinlik göstergesi olarak dar kapsamdan geniş kapsama doğru para arzının GSYİH'ya oranı ($M1/GSYİH$, $M2/GSYİH$, $M3/GSYİH$), özel kesime kullandırılan krediler/GSYİH gibi değişkenler finansal kurumların ağırlığını, menkul kıymet borsalarında faaliyette bulunan şirketlerin piyasa değerleri/GSYİH gibi göstergeler ise genellikle finansal derinliğin göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bankacılık sisteminin gelişmişliğinin ve ekonomik faaliyetlerdeki önemini ifade etmesi açısından özel sektöre verilen kredilerin önemi son yıllardaki çalışmalarda artmıştır (Khan ve Senhadji, 2001).

Finansal gelişmişliğin en temel göstergeleri para arzı çeşitlerinin GSYİH'e oranlarıdır. Dolaşımdaki para miktarını ve istenildiği anda nakit olarak kullanılabilme özelliğine sahip vadesiz mevduatları kapsayan M1 para arzı çoğu çalışmada temel olarak M0 (Dolaşımdaki kağıt banknot ve madeni para) yerine kullanılmaktadır. Bundan dolayı $M1/GSYİH$ oranı tek başına finansal büyüklüğü ifade etmekte yeterli olmamaktadır. M2 para arzı ise M1 para arzına vadeli mevduatların da ilave edilmesiyle oluşmakta dolayısıyla $M2/GSYİH$ oranının $M1/GSYİH$ oranı ile kıyaslanması bankacılık kesiminin ekonomi içerisindeki büyüklüğünü ölçmede önemli bir göstergedir. Kişi başı reel GSYİH'deki artışlar tasarruf oranlarını olumlu yönde etkileyeceğinden

M2 para arzında da büyüme beklenmektedir (King ve Levine, 1993). Ayrıca M2 para arzına diğer finansal varlıkların (repo, tahvil, hisse senedi) eklenmesiyle oluşan M3 para arzı ise diğer finansal kesimin büyüklüğünün ölçülmesi için gerekli bir kıstastır. M3/ GSYİH oranı ile M2/GSYİH oranı arasındaki fark finansal piyasaların ekonomideki payını görmek için önemlidir.

2.3. Gelişme ve Büyüme Arasındaki Nedensellik

Uzun yıllardır finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında doğrudan ya da dolaylı bir ilişki olup olmadığı ve nedenselliği analiz edilmeye çalışılmaktadır. Böyle bir ilişkinin varlığını savunan iktisat literatürü ise finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi tetiklediğini ifade etmektedir. Yatay-kesit çalışmaları ile desteklenen görüşler finansal gelişmişlik düzeyinin gelecek dönemdeki iktisadi büyüme hızına doğrudan etki ettiğini ortaya koymaktadır (McKinnon, 1973; Shaw, 1973; Levine & Zervos, 1998: 538).

Bahsi geçen kavramlarla ile ters yönde bir ilişki olduğunu iddia eden görüş ise ekonomik büyümenin yaratmış olduğu kaynak talebi ihtiyacına cevap vermek için finansal sistemin gelişmesine neden olduğudur (Robinson, 1952: 94). Yeni yatırımların ve girişimciliğin ekonomik büyümede başat rol oynadığının savunan Robinson'un talep izleyici hipotezine göre finansal gelişme neden değil ekonomik büyümenin bir sonucudur ve ekonomik büyüme finansal yeni araçlara ihtiyaç doğurmaktadır (Patrick, 1966: 175). Buna karşılık arz öncüllü hipotezi savunan iktisatçılar, finansal sistemin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak riski minimize edilmiş ve getirisi yüksek yatırımların finansman ihtiyacı karşılanacağı için ekonomik büyümede motor görevi göreceğini savunurlar (King ve Levine, 1992: 717).

Bugüne kadar yapılmış olan zaman serisi çalışmaları ise arz öncüllü ve talep izleyici hipotezlerin ülkeden ülkeye, kurumsal etkinliklerine

ve uygulanan iktisat politikalarına bağılı olarak geçerli olabileceğini göstermiştir. Bundan dolayı ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında ortaya konan tek yönlü nedensellik ilişkisinin yerini, yakın zamanda yerini çift yönlü nedensellik ilişkisi almıştır Demetriades ve Hussein, (1996: 387). Özellikle finansallaşmanın küresel bir boyut kazandığı ve neo liberal politikaların etkinliğinin tekrar artmaya başladığı 1980’li yıllardan sonra uygulanan iktisat politikaları, kurumsal değişimler, finansal deregülasyon ve küreselleşme gibi etkenler bu nedenselliğin yönünü değiştirebilmektedir. Elde edilen bulgular ise ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Türkiye’de, 1980’li yılların başlarından itibaren iktisat politikası bakımından radikal bir değişim geçirerek ekonomik liberalizasyon programları ile hem dış ticaret alanında hem de sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde kararlar alınmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarının ardından yapılan en köklü değişikliklerden bir tanesi 1989 yılında alınan 32 Sayılı Kararname ile birlikte sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi olmuştur. Hayata geçirilen finansal liberalizasyon uygulamaları ve Menkul Kıymet Borsası’nın (İMKB) kurulması finansal piyasalar için yeni hareket alanı yaratsa da finansal piyasaların küresel boyutta derinleşmesi için yeterli olmamıştır. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi kurumsal altyapının oturmamış olması, yabancı sermaye yatırımlarının sadece portföy yatırımı niteliğinde kalması, finansal kırılganlık sorununu yaratmıştır. Finansal sisteminde risklerin ve kırılganlıkların yaşandığı ülkelerde uygulanan finansallaşma çabaları ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yapabilirken, 21. yüzyılın başında yaşadığımız son küresel finansal kriz ise gelişmiş olan ülkelerin bile hiçbir zaman riskten tamamen arınmış olduğunu göstermemektedir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemek amacıyla bu çalışmada, 1961-2015 dönemini kapsayan yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. Bu veriler World Data Bank’tan elde edilmiştir.

Ekonomik büyüme tanımı için sabit fiyatlarla reel Gayri Safi Milli Hasıla (GDP) değişkeni kullanılmıştır.

Finansal gelişmenin tanımı için ise genelleştirilmiş para arzı olan Broad Money (BROAD) değişkeni kullanılmıştır.

VAR (Vector Autoregression) modeli üzerinden Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Granger nedensellik analizine geçmeden önce tüm değişkenler logaritmik hale dönüştürülmüştür. Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi için, aralarında nedensellik ilişkisi aranacak değişkenlerin kovaryans durağan ve stokastik olmaları gerekmektedir. Bu nedenle değişkenlerin durağanlıkları önce ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Philips Perron) birim kök testleri ile araştırılmıştır.

4. Bulgular

Tablo 1. GDP Değişkeni İçin ADF ve PP Testi

DÜZEYDE						
TEST ADI	MODEL	TEST İSTATİSTİĞİ	%1 LEVEL	%5 LEVEL	%10 LEVEL	PROB.
ADF	Trend ve sabitli	-3.216858	-4.137279	-3.495295	-3.176618	0.0920
PP	Trend ve sabitli	-3.230966	-4.137279	-3.495295	-3.176618	0.0893

H_0 : birim kök

H_1 : durağan

Test istatistiği < kritik değerler (%1, %5, %10) olduğunda H_0 hipotezi reddedilir. Seri durağan özelliğe sahiptir. ADF ve PP test istatistikleri sonuçlarına göre GDP değişkeni sabitli ve trendli modelde düzey seviyede %10 anlamlılık düzeyine göre durağan kabul edilir. Farkı alınmaz.

Tablo 2. BROAD Değişkeni İçin ADF ve PP Testleri

DÜZEYDE						
TEST ADI	MODEL	TEST İSTATİSTİĞİ	%1 LEVEL	%5 LEVEL	%10 LEVEL	PROB.
ADF	Trend ve sabitli	-1.602077	-4.140858	-3.496960	-3.177579	0.7790
PP	Trend ve sabitli	-1.951461	-4.140858	-3.496960	-3.177579	0.6139

H_0 : birim kök

H_1 : durağan

Test istatistiği < kritik değerler (%1, %5, %10) olduğunda H_0 hipotezi reddedilir. Seri durağan özelliğe sahip değildir. ADF ve PP test istatistikleri sonuçlarına göre BROAD değişkeni sabitli ve trendli modelde düzey seviyede tüm anlamlılık düzeylerine göre durağan değildir. Serinin ilk farkı alınmalıdır.

Tablo 3. BROAD Değişkeni İçin İlk Fark Alınarak ADF ve PP Testleri

1. FARKTA						
TEST ADI	MODEL	TEST İSTATİSTİĞİ	%1 LEVEL	%5 LEVEL	%10 LEVEL	PROB.
ADF	Sabitli	-10.47974	-3.560019	-2.917650	-2.596689	0.0000
PP	Sabitli	-10.47974	-3.560019	-2.917650	-2.596689	0.0000

H_0 : birim kök

H_1 : durağan

Test istatistiği < kritik değerler (%1, %5, %10) olduğunda H_0 hipotezi reddedilir. Seri durağandır.

Fark alınarak yapılan ADF ve PP test sonucuna göre BROAD değişkeni tüm anlamlılık düzeylerine göre ilk farkta durağan hale gelmiştir.

Değişkenlerin durağanlık koşulları sağlandıktan sonra Granger nedensellik analizine geçilmiştir. Bu çalışmada Granger nedensellik testi Vektör Otoresif (VAR) model üzerinden hesaplanmıştır. Sims (1980) tarafından ileri sürülen VAR model uygulamasında önemli aşama dahil edilecek değişkenlerin gecikme uzunluklarıdır. Gecikme uzunluklarının tespitinde Olabilirlik Oranı (LR), Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterlerinden yararlanılır.

Tablo 4. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	Düzenlenmiş Sırasal LR Test İstatistiği	Son Tahmin Hatası (FPE)	Akaike Bilgi Kriteri (AIC)	Schwarz Bilgi Kriteri (SC)	Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ)
0	NA	0.070976	3.030330	3.106088	3.059279
1	278.7617*	0.000250*	-2.620343*	-2.393070*	-2.533495*
2	2.621396	0.000276	-2.520467	-2.141678	-2.375721
3	0.607195	0.000319	-2.377405	-1.847099	-2.174759

Bu bilgiler ışığında test edilen tüm değişkenler için bilgi kriterlerinin hepsi uygun gecikme uzunluğunun “1” olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

SAMPLE: 1961-2015			
H ₀ HİPOTEZİ	GÖZLEM	F-İSTATİSTİĞİ	OLASILIK
BROAD, GDP'nin Granger Nedeni Değildir.	53	0.039077	0.8433
GDP, BROAD'ın Granger Nedeni Değildir.	53	2.867710	0.0904

Sonuçlara bakıldığında GDP'den BROAD'a doğru nedensellik ilişkisi görülmektedir.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre “gayri safi milli hasıla, genişletilmiş para arzının Granger nedeni değildir” hipotezi %10 olasılık değerine bağlı olarak reddedilmektedir. Aynı şekilde “genelleştirilmiş para arzı, gayri safi milli hasılanın Granger nedeni değildir” hipotezi %10 olasılık değerine bağlı olarak reddedilememektedir. Her iki parametre ve seçilen yalnızca iki göstergenin yansıttığı sonuçlar doğrultusunda, gayri safi milli hasıladan para arzına doğru tek yönlü

bir nedensellik ilişkisi vardır. Diğer bir ifade ile ekonomik büyüme finansallaşmanın nedenidir biçiminde tek ve yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmada 1961-2015 yılları arasındaki genişletilmiş para arzı ile gayri safi milli hasıla verilerinden yola çıkarak Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Granger nedensellik testi kullanılarak “talep izleyici” ve “arz öncüllü” iktisadi hipotezlerin geçerliliği ampirik olarak sınanmıştır. Ekonomik büyümenin göstergesi olarak gayri safi milli hasıla (GDP) ve finansal gelişmenin göstergesi olarak genişletilmiş para arzı (Broad Money) seçilmiştir.

Granger testi yapılmadan önce serilerin durağan olup olmadığını kontrol etmek için önce logaritmaları alınmış, ardından ADF ve PP testlerine tabi tutulmuştur. Gayri safi milli hasıla serisi için durağanlık saptanırken, genişletilmiş para arzı için aynı durum söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla para arzı değişkeni için serinin bir gecikmeli farkı alınmış ve durağan olduğu gözlemlenmiştir. Serilerin birbirinden farklı durağanlığa sahip olmasından ötürü eş bütünleşme testi yapılmamış, VAR analizi üzerinden Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre finansal genişlemeden ekonomik büyümeye yönelik bir nedensellik bulunmazken; ekonomik büyümeden finansal gelişme yönünde tek taraflı bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç iktisat teorisindeki “talep izleyici” hipotez ile örtüşmektedir. Yani ekonomik büyüme gerçekleştikçe yeni yatırımların finansmanını sağlamak ve artan para talebini karşılamak için finans kesiminin ekonomik büyümeyi takip ettiğini söylemek mümkündür. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tasarruf

oranlarının yeterli düzeyde olmaması ve finansal piyasaların mevcut tasarrufları yeni yatırımlara kanalize edecek kadar derinlik ve cazibe içermemesi bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir.

Özellikle içsel büyüme modelleri çerçevesinde finansal sistemin etkin çalışması ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yeni ve marjinal getirisi yüksek yatırımların yapılabilmesi, istihdamda artışın ve ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için finansman kaynaklarının çeşitli ve düşük maliyetli olması elzemdir. Gerekli kurumsal düzenlemeler ve yeni yatırım araçları ile tasarrufların finansal sisteme aktarılması ise ekonomik büyümeyi kendi kendini besleyebilir hale getirebilir. Unutulmaması gereken bir diğer husus ise 2008 küresel finansal krizinin ardından, finansallaşma politikaları izlenirken denetleyici ve düzenleyici mekanizmaların bir arada etkin çalışmasıdır. Küresel finansal kriz öncesi uygulamalar, denetimsiz finansallaşmanın ekonomileri ne boyutta kırılgan hale getirdiğini ve hatta uzun yıllar sürecek krizleri tetiklediğinin acı ama gerçekçi bir örneğidir. Dolayısıyla günümüz koşullarında finansallaşma ile ekonomik büyüme arasında sağlıklı bir mekanizmanın çalışması için her iki unsur arasında çift taraflı bir nedenselliğin olması, potansiyel aşırılıkların ve risklerin bertaraf edilmesi için daha tercih edilebilir bir durumdur.

Kaynakça

- Aglietta, M. and Breton, R., (2001). Financial Systems, Corporate Control and Capital Accumulation. *Economy and Society*, 30(4), 433-466.
- Arrighi, G., (2003, March-April). The Social and Political Economy of Global Turbulence. *New Left Review*(20), 5-71.
- Atamtürk, B., (2005). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyümenin Nedensellik Yönü Üzerine Bir İnceleme (1975–2003). *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 46, 99-105.
- Bagehot, W., (1873). *Lombard Street: A Description of the Money Market*. King.
- Berthelemy, J.-C. and Varoudakis, A., (1996). Economic Growth, Convergence Clubs, and the Role of Financial Development. *Oxford Economic Papers*, 48(2), 300-328.

- Bloch, H. and Tang, S., (2003). The Role of Financial Development in Economic Growth. *Progress in Development Studies*, 3(3), 234-251.
- Bryan, D. and Michael, R., (2006). *Capitalism with Derivatives: A Political Economy of Financial Derivatives, Capital and Class* (1 b.). New York, Palgrave Macmillan.
- Calderon, C. and Liu, L., (2003). The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Economics*, 72(1), 321-334.
- Capasso, S., (2004). Financial Markets, Development and Economic Growth: Tales of Informational Asymmetries. *Journal of Economic Surveys*, 18(3), 267-292.
- Davis, L. E., (1965). The Investment Market, 1870-1914: The Evolution of a National Market. *The Journal of Economic History*, 25(3), 355-399.
- Demetriades, P. O. and Hussein, K., (1996). Financial Development and Economic Growth: Cointegration and Causality Tests for 12 Countries. *Journal of Development Economics*(5), 387-411.
- Dore, R., (2002). Stock Market Capitalism and Its Diffusion. *New Political Economy*, 7(1), 115-120.
- Epstein, G. A., (2005). *Financialization and The World Economy*. Edward Elgar Publishing.
- Ertürk, İ., Froud, J., Johal, S., Leaver, A. and Williams, K., (2008). *Financialization at Work: Key Texts and Commentary*. London, Routledge.
- Feldman, D. H. and Gang, I. N., (1990). Financial Development and the Price of Services. *Economic Development and Cultural Change*, 38(2), 341-352.
- Fine, B., (2008). From Financialisation To Neo-Liberalism: Engaging Neo-Liberalism. *School of Oriental and African Studies*, 3.
- Froud, J., Haslam, C., Johal, S. and Williams, K., (2000). Shareholder Value and Financialization: Consultancy Promises, Management Moves. *Economy and Society*, 29(1), 80-110.
- Ghali, K. H., (1999). Financial Development and Economic Growth: The Tunisian Experience. *Review of Development Economics*, 3(3), 310-322.
- Greenwood, J. and Jovonovic, B., (1990). Financial Development, Growth and the Distribution of Income. *The Journal of Political Economy*, 98(5), 1076-1107.
- Gurley, J. G. and Shaw, E. S., (1955). Financial Aspects of Economic Development. *American Economic Review*, 45(4), 515-538.
- Harvey, D., (2005). *A Brief History of Neoliberalism* (1 b.). Oxford, Oxford University Press.
- Khan, M. S. and Senhadji, A. S., (2001). Threshold Effects in the Relationship Between Inflation and Growth. *IMF Working Paper*, 48(1), 1-21.

- King, R. G. and Levine, R., (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *The Quarterly Journal of Economics*, 717-737.
- Levine, R. and Zervos, S., (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *American Economic Review*(88), 537-558.
- McKinnon, R. I., (1973). *Money and Capital in Economic Development*. Washington DC, Brookings Institution.
- Onur, S., (2005). Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 127-152.
- Outreville, J., (1999). Financial Development, Human Capital and Political Stability. *Uniter Nations Conference on Trade and Development*.
- Palley, T. I., (2007). Financialization: What It Is and Why It Matters ? *Political Economy Research Institute*(Number 153).
- Patrick, H. T., (1966). Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
- Phillips, K., (1993). *Boiling Point-Republicans, Democrats, and the Decline of Middle-Class Prosperity*. New York, Random House.
- Robinson, J., (1952). The Generalization of the General Theory. *The Rate of Interest and Other Essays*, 66-142 London, Macmillan.
- Rousseau, P. L., (2003, July-August). Historical Perspectives on Financial Development and Economic Growth. *Review*, 85(4), 81-106.
- Schumpeter, J. A., (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press.
- Shaw, E. S., (1973). *Financial Deepening in Economic Development*. New York, Oxford University Press.
- Stockhammer, E., (2004). Financialisation and the Slowdown of Accumulation. *Cambridge Journal of Economics*, 28(5), 719-741.
- Stockhammer, E., (2007). Some Stylized Facts on the Finance-Dominated Accumulation Regime. *Competition & Change*, 12(2), 186-202.
- Sylla, R., (1969). Federal Policy, Banking Market Structure, and Capital Mobilization in the United States, 1863–1913. *The Journal of Economic History*, 29(4), 657-686.
- Thangavelu, S. M. and Jiunn, A., (2004). Financial Development and Economic Growth in Australia: An Empirical Analysis. *Empirical Economics*, 29(2), 247-260.
- Tsuru, K., (2000). Finance and Growth: Some Theoretical Considerations and a Review of the Empirical literature. *OECD Economics Department Working Papers*.
- Wade, R. H., (2005). The March of Neoliberalism and What to do About It. *Beyond 'Deregulation': Finance in the 21st Century* (s. 26-28). University of Sussex.

YAZIM KILAVUZU

Çalışmanın Türkçe İsmi Her Kelimenin İlk Harfi Büyük (Bağlaçlar Hariç) ve “Times New Roman” Fontunda 14 Punto ve Tek Satır Boşluk Olacak Şekilde

(Sisteme yüklenen word dosyasında kişisel bilgiler yazılmamalı. Bu bilgiler eksiksiz ve doğru olarak makale gönderimi kısmında yer alan kutucuklara doldurulmalıdır.)

Birinci YAZAR^{1*}, İkinci YAZAR² (12 Punto)
(Boşluk olacak)

¹Üniversite, Fakülte ve/veya Bölüm, Şehir, Ülke, Orcid numarası (10 Punto)

²Görev Yaptığı Kurum, Şehir, Ülke, Orcid numarası (10 Punto)

(Boşluk olacak)

*Sorumlu Yazar e mail: xxxxx@xxxxx.com

Atıf/Citation:

(Boşluk olacak)

Öz (12 punto)

Bu Microsoft Word belgesi Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yayınlanan Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilecek olan makaleler için örnek olması amacıyla hazırlanmıştır. Dergimizde yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin bu şablona göre düzenlenmeleri gerekmektedir. Özet kısmında çalışmanın yenilikleri ve temel bulguları vurgulanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet kısımları Times New Roman yazı tipi ile yazılmalı ve 10 punto büyüklüğü seçilmelidir. Yazım metni iki tarafa yaslanmalıdır. Özet bölümünün yazımında tek satır aralığı seçilmelidir. Makale özetinin 100 ila 200 kelime arasında olmasına dikkat edilmelidir. Türkçe ve İngilizce özetlerin 1 (bir) sayfayı geçmemesi gerekmektedir. Makalenin İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda başlık ve anahtar kelimelerin önce İngilizcelerin sonra Türkçelerinin verilmesi gerekmektedir. Anahtar kelime sayısı en az 3 en fazla 6 olmalıdır. (10 Punto)

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelime 1, Anahtar Kelime 2, Anahtar Kelime 3. (10 Punto)

Çalışmanın İngilizce İsmi Her Kelimenin İlk Harfi Büyük (Bağlaçlar Hariç) ve “Times New Roman” Fontunda 14 Punto ve Tek Satır Boşluk Olacak Şekilde

Abstract (12 punto)

Bu Microsoft Word belgesi Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yayınlanan Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilecek olan makaleler için örnek olması amacıyla hazırlanmıştır. Dergimizde yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin bu şablona göre düzenlenmeleri gerekmektedir. Özet kısmında çalışmanın yenilikleri ve temel bulguları vurgulanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet kısımları Times New Roman yazı tipi ile yazılmalı ve 10 punto büyüklüğü seçilmelidir. Yazım metni iki tarafa yaslanmalıdır. Abstract bölümünün yazımında tek satır aralığı seçilmelidir. Makale özetinin 100 ila 200 kelime arasında olmasına dikkat edilmelidir. Türkçe ve İngilizce özetlerin 1 (bir) sayfayı geçmemesi gerekmektedir. Makalenin İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda başlık ve anahtar kelimelerin önce İngilizcelerin sonra Türkçelerin verilmesi gerekmektedir. Anahtar kelime sayısı en az 3 en fazla 6 olmalıdır. (10 Punto)

Keywords: Keywords 1 , Keywords 2 , Keywords 3 , (10 Punto)

1. Giriş

Ana metin, A4 kağıt boyutuna 2 cm kenar boşlukları ile 12 punto yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ile 1 satır aralığı ve her iki yana yaslı şekilde yazılmalıdır. Ana bölüm başlıkları numaralandırılmalı, kelimelerin ilk harfleri büyük olmalı ve **koyu (bold)** karakterde yazılmalıdır. Başlıkla üst metin arasında da bir satır boşluk bırakılmalıdır. Ana bölüm başlığından sonra paragraf aralığı (önce 12nk) olacak şekilde ayarlanmalı, metin arası da 1 satır olmalıdır. Paragraflar arasında boşluk bırakılmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı **“Introduction”** olarak verilmelidir. Araştırma makalelerinde bölümler şu şekilde olmalıdır: “Giriş”, “Amaç Ve Yöntem”, “Bulgular”, “Tartışma ve Sonuç”, “Kaynakça”. Derleme ve yorum yazıları için ise, çalışmanın önemini belirttiği, sorunsal ve amacın

somutlaştırıldığı “Giriş” bölümünün ardından diğer bölümler gelmeli ve çalışma “Tartışma ve Sonuç”, “Kaynakça” şeklinde bitirilmelidir.

Bu bölümde çalışmayla ilgili yeterli literatür bilgisi verilmeli ve çalışmanın gerekçesi belirtildikten sonra amacı vurgulanmalıdır. Ancak konu ile ilgisi olmayan ve gereğinden fazla literatür bilgisi vermekten kaçınılmalıdır.

Metin içi kaynak gösterimi APA formatındadır. (Yazar Soyadı, Yıl: Sayfa aralığı). (Dayanç Kıyat, 2004: 106-110). Birden fazla kaynak ile atıf yapılacak ise yazar alfabetik sıra ile yazılır (Allport, 1961: 15-17; Levy ve Guttman, 1974: 25).

2. Materyal ve Metot

Bu bölümde, uygulanan yöntemler ve teknikler anlaşılır bir şekilde verilmeli ve metin “Times New Roman” yazı tipinde 12 punto büyüklüğünde ve tek satır aralıkla yazılmalıdır. Metinle ilgili olarak Giriş bölümünde yapılan açıklamalar bu bölüm için de geçerlidir. Başlıkta bağlaç haricindeki tüm kelimelerde ilk harf büyük yazılmalıdır.

Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı “**Material and Method**” olarak verilmelidir. Bölüm içerisinde alt bölüm başlıkları açılması mümkündür.

2.1. Materyal ve Metot Alt Başlığı

Materyal ve metot bölümünde alt başlık altında bilgi verilmek istenmesi durumunda alt başlık “Times New Roman” yazı tipi, 12 punto ve kalın olarak yazılmalıdır. Alt başlığın ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

2.2. Şekiller, Tablolar ve Denklemler

Şekiller grafik, diyagram, fotoğraf, resim ve harita şeklinde olabilir. Şekil yazısı şeklin alt kısmına yazılmalıdır. Hem şekil hem de şekil yazısı sayfaya ortalanmalıdır. Şekil yazıları okunaklı olmalıdır. Şekil ile üst metin arasında 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Şekil yazısı ile alt metin arasında da 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Şekil yazısı 11 punto olarak yazılmalı ve aşağıdaki örnekte (Şekil 1) olduğu gibi verilmelidir. Metin içerisinde şekillere atıfta bulunulmalıdır.

Şekil 1. Örnek Resim

Kaynak: Soyadı, A. A., (yıl). *Kitap Adı(İtalik)*. Kitabın Basıldığı Yer, Yayınevi.

Tablolar açık çerçeveli tercih edilebilir. Tablo yazısı tablonun üst kısmına yazılmalıdır. Hem tablo hem de tablo yazısı sayfanın ortasına hizalanmalıdır. Tablo yazısı ile üst metin arasında 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Tablo ile alt metin arasında 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Tablo yazıları tercihen 9 ile 11 punto ile yazılmalı ve tek satır aralığı seçilmelidir. Metin içerisinde tablolara atıfta bulunulmalıdır.

Tablo 1. Tablo Başlığı.

Sütun Başlığı	Sütun Başlığı	Sütun Başlığı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı

Kaynak: Soyadı, A. A., (yıl). *Kitap Adı(İtalik)*. Kitabın Basıldığı Yer, Yayınevi.

Denklemler sırasıyla 1'den başlanarak numaralandırılmalıdır. Denklem sola yaslanarak yazılmalı ve denklem numarası sağ kenara yerleştirilmelidir. Denklem ile metin arasında üstten ve alttan birer satır boşluk bırakılmalıdır. Denklemler resim formatında olmamalıdır. Word denklem düzenleyicisi tercih edilebilir.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışma sonucunda elde edilen bulgular çalışma sırasına göre sunulmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı "**Results**" olarak verilmelidir.

4. Tartışma

Bu bölümde, yapılan çalışmadan elde edilen bulgular bilimsel ilkelerin ışığı altında önceki verilerle karşılaştırılarak irdelenmelidir. İstenilmesi halinde, elde edilen bulgular ve bunların irdelenmesi **Bulgular ve Tartışma** başlığı altında da verilebilir.

5. Sonuç

Bu bölümde çalışmadan elde edilen özgün sonuçlar bir sıra dâhilinde sunulmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı "**Conclusions**" olarak verilmelidir.

Teşekkür

Varsa bu bölümde, çalışmada yardım ya da destekleri bulunan kişi veya kişilere ya da kurum yetkililerine teşekkür edilebilir. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bu bölümün başlığı "**Acknowledgment**" olarak verilmelidir.

Kaynakça

Kaynakça başlığı diğer başlıklar gibi “Times New Roman” fontunda 12 punto, bold olarak yazılmalıdır. Çalışmada yararlanılan kaynaklar alfabetik sıra ile “Kaynakça” başlığı altında 11 punto ile yazılmalıdır. Kaynakların tamamı çalışmanın son sayfasındaki “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Ancak Öz bölümünde kaynak gösterilmez. Her referans arasında 6 punto boşluk olmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı “References“ olarak verilmelidir.

Sürelî Yayınlar:

Soyadı, A., Soyadı, B. B., ve Soyadı, C., (yıl). Yayınlanan Makalenin Adı. *Makalenin Yayınlandığı Dergi Adı (İtalik)*, Cilt ve sayı numarası 7(1), Makalenin sayfa numarası aralığı 1-12. Doi:

Kitaplar:

Soyadı, A. A., (yıl). *Kitap Adı (İtalik)*. (B. Soyadı, Çev.)Kitabın Basıldığı Yer, Yayınevi.

Sempozyum, Kongre, Bildiri:

Soyadı, A., Soyadı, B. B., ve Soyadı, C., (yıl).Yayımlanan Bildirinin Adı. *Bildirinin Yayınlandığı Sempozyum Kongre, Toplantı ya da Konferans Adı (İtalik)*, sayfa aralığı 1-12, Şehir, Varsa Üniversite veya Kuruluş.

Kitap İçi Bölüm:

Soyadı, A. A., (yıl). Bölümün Adı. A. Soyadı (Ed.), *Kitabın Adı (italik)* içinde, Basım Yeri, Basım Evi.

Tez:

Soyadı, A. A., (yıl). *Yüksek Lisans veya Doktora Tezinin Adı (İtalik)*. Tezin türü, Üniversite, Enstitü.

Web Sitesi:

Soyadı, A. A., / Kurum, / Rapor, (yıl). Makale Başlığı. / Konu Başlığı. Erişim adresi, (Erişim Tarihi:).

Sadece link adresi ise:

URL-1: erişim adresi, (Erişim Tarihi:).

Makaleler format dışında yazıldığı takdirde direkt reddedilecektir.

Makale yazım kılavuzunu buradan indirebilirsiniz:

<http://dergipark.gov.tr/download/journal-file/10641>

Prof. Dr. Rauf ARIKAN
Editör

Doç. Dr. Gül Banu DAYANÇ KIYAT
Editör Yardımcısı

e-posta: sosbd@halic.edu.tr
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/husbd>

Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 82 Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: 212 924 24 44